

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010
YEARBOOK**

ГОДИНА 1

VOLUME I

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот:

Проф д-р Виолета Димова

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Борис Крстев
Проф. д-р Виолета Димова
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Виолета Николовска
М-р Ранко Младеноски
М-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

Проф. д-р Виолета Димова
Доц. д-р Толе Белчев
Доц. д-р Билјана Ивановска
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Душко Алексовски
Доц. д-р Марија Леонтиќ
М-р Нина Даскаловска
М-р Дијана Никодиновска

Главен уредник

М-р Ранко Младеноски

Одговорен уредник

Доц. д-р Толе Белчев

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Марија Кукубајска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D.
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Boris Krstev, Ph.D.
Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Violeta Nikolovska, Ph.D.
Ranko Mladenoski, M.A.
Risto Kosturanov, M.Sc.

Editorial staff

Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Dusko Aleksovski, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Leontic, Ph.D.
Nina Daskalovska, M.A.
Dijana Nikodinovska, M.A.

Managing editor

Ranko Mladenoski, M.A.

Editor in chief

Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Marija Kukubajska, M.A.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov

Printing

„Vtori Avgust“ - Štip
Printing No 300

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of philology
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА
CONTENT

ПРЕДГОВОР

проф. д-р Виолета Димова, декан на Филолошки факултет - Штип

FOREWORD

Dean, Prof. Violeta Dimova, Ph.D. Faculty of Philology - Stip 7

д-р Билјана Ивановска

ПРЕДИЗВИЦИТЕ И ДИЛЕМИТЕ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ
ПРОФЕСОРИТЕ ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК ВО СВОЈАТА КАРИЕРА

Biljana Ivanovska, Ph.D.

CHALLENGES AND DILEMMAS THAT GERMAN TEACHERS

FACE IN THEIR CAREER..... 9

м-р Нина Даскаловска

ЛИТЕРАТУРАТА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК

Nina Daskalovska, M.A.

LITERATURE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING 15

м-р Крсте Илиев

ПРЕДИЗВИЦИ ВО НАСТАВАТА ВО 21 ВЕК

Krste Iliev, M.A.

TEACHING CHALLENGES IN THE 21ST CENTURY 23

Јане Јованов, м-р Снежана Кирова

ОБЕДИНУВАЊЕ НА ИНФОРМАТИЧКИТЕ ТЕХНОЛОГИИ СО
ИЗУЧУВАЊЕТО НА ЈАЗИЦИТЕ

Jane Jovanov, Snezana Kirova, M.A.

UNITING INFORMATION TECHNOLOGIES WITH STUDYING

LANGUAGES 29

Елена Тупаревска

ИГРИТЕ, АУДИО И ВИДЕО МАТЕРИЈАЛОТ ВО НАСТАВАТА

Elena Tuparevska

GAMES, AUDIO AND VIDEO MATERIAL IN THE CLASSROOM..... 37

д-р Снежана Јованова–Митковска

ЗОШТО НИ Е ВАЖНО И ЗНАЧАЈНО ИЗГОТВУВАЊЕТО НА
ПРОЕКТИ ЗА НАУЧНОИСТРАЖУВАЧКА РАБОТА?

Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.

WHY IS IMPORTANT TO US AND IMPORTANT PROJECTS

FOR THE PREPARATION OF RESEARCH WORK? 45

д-р Јованка Денкова

ПЛЕТЕНКА ОД ФАНТАСТИЧНИ И РЕАЛИСТИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ

Jovanka Denkova, Ph.D.

BRAID OF FANTASTIC AND REALISTIC ELEMENTS 55

д-р Махмут Челик ИНСПИРАТИВНОТО И ЛАЖНОТО ВО РАСКАЗИТЕ ЗА ДЕЦА НА ПРВАТА ПОВОЕНА ГЕНЕРАЦИЈА ТУРСКИ ПИСАТЕЛИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА Mahmut Chelik, Ph.D. THE INSPIRATIONAL AND DECEPTIVE POINT IN THE STORIES CHILDREN FOR OF THE FIRST POSTWAR GENERATION OF TURKISH WRITERS IN REPUBLIC OF MACEDONIA.....	65
м-р Ева Велинова ЗА ПРОБЛЕМОТ НА ПРАВОТО КАЈ ФРАНЦ КАФКА Eva Velinova, M.A. THE PROBLEM OF THE LAW IN THE WORK OF FRANZ KAFKA	73
Наташа Сараfoва ФЕНОМЕНОТ ХАРИ ПОТЕР (културолошки аспекти) Natasha Sarafova THE PHENOMENON OF HARRY POTTER (cultural aspect).....	81
м-р Ранко Младеноски СЕМАНТИЧКА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА НА ЛИКОТ Ranko Mladenoski, M.A. SEMANTIC DISINTEGRATION OF THE CHARACTER.....	89
м-р Дијана Никодиновска ПОСЛОВИЦИ – МЕЃУ ЛИНГВИСТИКАТА И ФОЛКЛОРИСТИКАТА Dijana Nikodinovska, M.A. PROVERBS – BETWEEN LINGUISTICS AND FOLKLORE.....	99
д-р Марија Леонтик ТУРСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ИМИЊА И ПРЕЗИМИЊА Marija Leontic, Ph.D. TURKISH ELEMENTS IN MACEDONIAN NAMES AND SURNAME.....	109
д-р Толе Белчев, Јакуп Лимани ТОПОНИМИТЕ И МИКРОТОПОНИМИТЕ ВО ЖЕЛИНО И ОКОЛИНАТА Tole Belcev, Ph.D., Jakup Limani TOPONYMS AND MICRO-TOPONYMS IN ZELINO AND THE SURROUNDING AREA.....	119
Мартина Николовска КОМУНИЦИРАМЕ МАСОВНО, НО НА КОЈ ЈАЗИК? Martina Nikolovska WE USE MASS COMMUNICATION, BUT IN WHICH LANGUAGE?	129
Весна Коцева, м-р Весна Продановска КАКО ЗБОРУВААТ МЛАДИТЕ ИТАЛИЈАНЦИ ДЕНЕС Vesna Kocева, Vesna Prodanovska, M.A. HOW DO YOUNG ITALIANS SPEAK TODAY	135

Марија Тодорова ИСПАНСКИОТ ЈАЗИК ВО СОЕДИНЕТИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ Marija Todorova SPANISH LANGUAGE IN THE UNITED STATES OF AMERICA	143
Биљана Петковска ЛИНГВИСТИЧКИ СТРУКТУРАЛИЗАМ Biljana Petkovska LINGUISTIC STRUCTURALISM	149
Костадин Голаков ЗОШТО НИ Е ПОТРЕБНА КАТЕДРА ЗА СЛОВЕНСКА ФИЛОЛОГИЈА, ОДНОСНО СЛАВИСТИКА НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП? Kostadin Golakov WHY DO WE NEED A DEPARTMENT OF SLAVIC PHILOLOGY, I.E. SLAVIC STUDIES WITH THE FACULTY OF PHILOLOGY AT THE “GOCE DELCEV” UNIVERSITY IN STIP?	155
д-р Радица Никодиновска СТАТУСОТ НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО ВО МЕТОДИТЕ ЗА НАСТАВА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ Radica Nikodinovska, Ph.D. THE STATUS OF TRANSLATION IN THE TEACHING METHODS FOR FOREIGN LANGUAGES	163
м-р Драгана Коцева ТЕОРИЈА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО Dragana Kocева, M.A THEORY OF TRANSLATION	171
Даринка Веселинова ОСНОВНИ ПОИМИ ВО ТРАНСЛАТОЛОГИЈАТА, КУС ОСВРТ КОН ТОЛКУВАЊЕТО КАКО ДЕЈНОСТ Darinka Veselinova BASIC CONCEPTS OF TRANSLATOLOGY – SHORT INTRODUCTION INTO THE PRACTICE OF INTERPRETING	181
Јадранка Тодевска ТЕХНИКИ НА БЕЛЕЖЕЊЕ ЗА КОНСЕКУТИВНО ТОЛКУВАЊЕ Jadranka Todevska NOTE TAKING TECHNIQUE FOR CONSECUTIVE INTERPRETING	189

ПРЕДГОВОР

Филолошкиот факултет, како дел од интегрираниот Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, ја бележи втората година од своето постоење. Започнавме со работа на 1 ноември 2008 година, со голем ентузијазам и желба да успееме да придонесеме за унапредување на високообразовните процеси во Република Македонија, што подразбира усогласување со Европскиот кредит-трансфер систем и примена на современи научноистражувачки и наставни методи што, пак, од своја страна е гаранција за квалитетно образование на нашите сегашни и идни студенти. И покрај просторните и кадровските проблеми со кои се судруваме како нов Факултет, работиме со полна пара, а за сите нас студентот е во центарот на вниманието и на сите збиднувања. Дека формирањето на уште еден факултет, во рамките на државниот Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, како што е Филолошкиот, е сосема оправдан потег, зборува и фактот дека постои огромен интерес за запишување на сите пет студиски програми и тоа: Македонски јазик и книжевност, Англиски јазик и книжевност, Германски јазик и книжевност, Италијански јазик и книжевност и Турски јазик и книжевност. Филолошкиот факултет, со своите насоки – наставната и преведувачката, претставува расадник на нашите идни наставници, оспособени за изведување современа настава во основното и во средното образование, како и оние кои со своето познавање на странските јазици ќе бидат широко отворен прозорец кон светот.

Ова прво издание на Годишниот зборник на Филолошкиот факултет е уште една потврда за мисијата што си ја поставивме на самиот почеток од нашето постоење, а тоа е: да подготвува стручњаци на додипломски и на постдипломски студии од областа на филолошките науки за општествени потреби; да ги воспитува студентите во духот на хуманоста, демократичноста и слободата на мислење и изразување; да организира и да развива научна и истражувачка дејност; да се грижи за издигнување на наставен и научен подмладок и да организира разни форми на научно и стручно образование.

Во оваа смисла, содржините во Зборникот на Филолошкиот факултет се наменети не само за наставно-научниот кадар на Факултетот, туку и за студентите и од нашиот и од сите други факултети со желба и со надеж дека ќе успееме да направиме функционален спој на најновите достигнувања на научната мисла со нивната имплементација во практиката.

Штип, март 2010 година

Редакциски одбор
Проф. д-р Виолета Димова, декан

FOREWORD

The Faculty of Philology, as part of the integrated Goce Delcev University in Stip, is marking its second year of existence. We started working on 1 November 2008 with great enthusiasm and a strong desire to give our contribution to the advancement of higher-education processes in the Republic of Macedonia, which includes implementation of the European credit transfer system and application of contemporary scientific and instructional methods, which is a guarantee of providing quality education for our present and future students. Despite the problems with the lack of space and academic staff that we have faced as a newly founded faculty, we are working at full speed, and for all of us the students are the focus of our attention and the centre of all activities. The justification for the foundation of a new faculty within Goce Delcev University, such as the Faculty of Philology, can be seen in the enormous interest in all five study programmes that we offer: Macedonian language and literature, English language and literature, German language and literature, Italian language and literature and Turkish language and literature. The Faculty of Philology with its two fields of specialization – teaching and translation – is a source of future teachers qualified for providing modern-day instruction in primary and secondary education, as well as future translators who, with their knowledge of foreign languages, will be a wide open window to the world.

The first issue of the Yearbook of the Faculty of Philology is another confirmation of the mission we have set before us at the very beginning of our existence: to prepare graduate and postgraduate professionals in the field of philology, to instill in them the spirit of humanity, democracy and freedom of thought and expression, to organize and carry out scientific and research activities as well as to organize various forms of professional training.

In this respect, the content of the Yearbook of the Faculty of Philology is not intended only for the academic staff at the Faculty, but also for our students and the students of other faculties, hoping that we will succeed to make a functional link between the latest scientific achievements and their practical applications.

Stip, March 2010

Editorial Board
Dean, Prof. Violeta Dimova, Ph.D.

811.112.2:37.011.3-051

Оригинален научен труд
Original research paper

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ И ДИЛЕМИТЕ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ
ПРОФЕСОРИТЕ ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК ВО
СВОЈАТА КАРИЕРА**

д-р Билјана Ивановска*

Апстракт: Денеска наставата по странски јазици се преобразува во високо професионална дејност која се смета не само за професија, вокација, туку и за мисија чија цел е исполнување на мултикултурните димензии на општеството, бидејќи наставниците сè уште се водачи на цивилизацијата и ја претвораат оваа професија во важен елемент во јавниот образовен систем. Овој труд ги обработува предизвиците и дилемите со кои се соочуваат професорите по германски јазик во својата наставна кариера и во приватниот живот. Од нив се очекува да бидат добри наставни работници, грижливи мајки и вредни сопруги. Колку се успешни во сето тоа?

Клучни зборови: *странски јазик, мултикултура, професија, семејство.*

**CHALLENGES AND DILEMMAS THAT GERMAN TEACHERS
FACE IN THEIR CAREER**

Biljana Ivanovska, Ph.D.*

Abstract: Today, the foreign language teaching is transformed into a highly professional occupation, that is considered to be not only a profession, vocation but also a mission whose aim is to fulfill the multicultural dimensions of the society, because the teachers are the leaders of the civilization and they transform this profession into an important element of the public health system. This paper focuses on the challenges and dilemmas which meet the German language teachers in their professional career and in private. They are expected to be good teachers, caring mothers and tidy housewives. Are they successful?

Key words: *foreign language; multicultural; profession; family.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

1. Вовед

Потекнувам од земја каде што наставниците уживаат почит во јавноста и за самата себе мислам дека сум среќна личност што сум ја одбрала наставната професија како моја вокација и струка. Сè уште имам високо мислење за моите наставници. И покрај тоа што моето семејство од мене очекуваше да станам лекар, мојот внатрешен нагон беше да станам како моите наставници и да оставам трага во срцата и во душите на моите студенти, што ме натера да се свртам кон наставата – и сега уживам во секоја минута од наставниот процес. Секој ден носи нешто ново за учење и паметење, а дружењето со моите студенти носи одговорност, возбуда, но е и предизвик. Наставникот го гледам како грнчар кој ја калапи глината правејќи прекрасно грне. Наставниците ги калапат учениците и се гордеат кога пред нивните очи тие растат во одговорни личности со сиот свој талент и вештини стремејќи се кон успех. Студентите се студенти без разлика на нивото на возраста и на нивната зрелост. Од наставникот зависи дали кај нив ќе побуди или не интерес за учење. Во Република Македонија, истите права и можности при изборот на својата идна професија се нудат подеднакво за мажите и за жените со многу малку поволности за жените. Можеби е по малку иронично, но шовинистичките конвенции, сепак, преовладуваат, па така наставната професија се смета за идеален избор во кариерата за жените. Наставниците по странски јазик се соочуваат со многу предизвици и се класифицираат во следниве категории врз основа на моите лични убедувања.

2. Претпоставки

Новото наспроти традиционалното. И покрај тоа што предавањето се смета за стабилен избор во кариерата, искуството за изучување на германски јазик и култура отвора нови перспективи и ги води наставниците да го истражуваат својот идентитет и да имаат повеќе простор и можности во изборот и напредокот на својата кариера.

Идеалното наспроти актуелното. Подвлијание на западната култура многу наставници по странски јазик создаваат свој стил на предавање и не ги следат традиционалните стереотипи. За жал, зголемениот фонд на неделни часови и новиот образовен систем на контрола на знаењата бараат бескрајни и исцрпувачки вежби и оставаат малку време за креативност во процесот на јазичното восприемање.

Семејството наспроти кариерата. Професорките по германски јазик денес се соочени со голем фонд на часови и со зголемен притисок за професионален развој. Тие се, освен наставници, и грижливи домаќинки и мајки. Само неколкумина успеваат да најдат баланс во сето ова.

Можност наспроти сигурност. Предавањето на странски јазик и наставната дејност не е предуслов за финансиски стабилен и удобен живот. Професорите по германски јазик имаат поголеми шанси да најдат поисплатлива работа во индустрискиот и во бизнис-секторот, иако постои ризик и во тие профили. Стравот дека можеби ќе треба да се започне подоцна и на понапредната возраст со оваа професија предизвикува двоумење и несигурност кај личноста.

3. Резултати

Податоците од случајните интервјуа со неколкумина професори по германски јазик ги потврдуваат горенаведените тврдења.

Употребата на новото наспроти традиционалното во наставниот процес. Сите, освен една професорка, признаа дека се стремеле кон унапредување, бидејќи уживале во индивидуализмот и не сакале да поднесуваат ограничувањата или управувањата од другите. Сите беа согласни во врска со тоа дека без образование или дополнителна едукација тие ќе имаат помала можност за напредување.

Идеалното наспроти актуелното. Сите испитаници веруваат дека постоечкиот систем на вреднување ја намалува креативноста и уживањето во изучувањето и предавањето на германскиот јазик.

Семејството наспроти кариерата. Сите интервјуирани професорки потврдија дека семејството е клуч за успешна кариера и за постојаниот професионален развој, а за двете помлади професорки беше многу важен фактот што имаа цел во животот да ја најдат „подобрата половина од својот живот“. Тие, исто така, се жалеа на одредените ограничувања според кои некои едукативни програми поставуваат услов за возрастна граница. Но, сепак, сите не се двоумеа премногу, бидејќи традиционалните убедувања во Македонија се дека за жената која се приближува накај 30 години од својот живот е подобро семејно да се среди отколку да биде обележана и отуѓена од околината.

Можноста наспроти сигурноста. Три постари наставници потврдија дека тоа што останале во својата наставна професија го избрале вистинскиот пат. Двете помлади професорки се сомневаа дали го направиле вистинскиот избор при изборот на оваа професија, од финансиска гледна точка.

4. Дискусија

Се потврдија некои мои лични претпоставки и убедувања. Во основа, не постои разлика во полот при изборот на оваа професија во Република Македонија, исто како и во западниот свет, но сепак наставната професија се смета дека е идеален избор за женскиот пол. Треба да се направат понатамошни истражувања меѓу кариерата и семејството, пристапот во наставата и моделите на проценка.

4.1. Разлики во полот

Разликите во полот не претставуваат практичен проблем при изборот на оваа професија, освен предностите со кои мажите имаат помала одговорност при одгледувањето на децата во семејството и во водење на домаќинството.

4.2. Разлики во возраста

Оние што се родени во 60-тите години на 20 век се разликуваат од оние што се родени во 70-тите. Тие се соочуваат со слични дилеми, но имаат различни интереси. Постарите се адаптираат потешко во изменетиот систем на општествени вредности, својата родителска улога ја сфаќаат посериозно и се обидуваат со голем напор да го фатат чекорот со модерната техника и технологија кои ги наметнува современиот образовен систем. Помладите се индивидуалисти, што се должи главно на преминот од еден во друг систем на управување и многу полесно и оптимистички се прилагодуваат на тековните и современи барања на образовниот систем.

4.3. Работа и семејство

Професорките се борат да ги исполнат своите обврски на работа, но и дома. Тие докажуваат постојано дека се еднакви како и мажите на секое поле, но сите се едногласни дека не претпочитаат професионален развој на сметка на семејната среќа.

4.4. Идентитет

Сметам дека не постои силен женски идентитет или разлика во половите. Платежниот систем е еднаков како за мажите така и за жените. Постојат неколку иницијативи на Владата против злоупотреба на полот и сексуалноста во изборот на својата идна професија, но и тие се со ограничени можности и се ретки. Можеби има премалку јавна свест или можеби традиционалните улоги и вредности во општеството го прават овој ентитет вреден за размислување.

5. Заклучок

Наставната професија е полна со предизвици и дилеми, но ја сметам, сепак, за благородна и интересна професија. Денеска наставата се преобразува во мошне високо поставена професионална вештина која станува важен елемент во јавниот сервис. Наставниците, најмногу од сите други професии, се водачи на општеството. Сегашниот предизвик на оваа професија е да се исполнат мултидимензионалните и мултикултурните барања од студентите, наспроти вистинските методологии за ефективно учење и вистински успех во училиштето, а со тоа и во животот.

Библиографија

1. Wang X. (2009): Dilemmas facing female English teachers on China. IATEFL Voices, issue 206:6.
2. Saida K. (2009): A noble profession IATEFL Voices, 2008, Issue 205:8.
3. Roxana P. (2009): Personalisation in teaching-from think big to think small. IATEFL Voices, Issue 206:7.
4. Narayanan R. (2009): The teacher affects every facet of classroom life. IATEFL Voices, Issue 206:10.

37.091.214

Оригинален научен труд
Original research paper

ЛИТЕРАТУРАТА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК

м-р **Нина Даскаловска***

Апстракт: Во овој труд се елаборира тезата дека вклучувањето на литературата во наставата по англиски јазик ќе им овозможи на учениците вклучување на имагинацијата и изразување на своите мисли и чувства, како и развивање на вештини на интерпретација и критичко мислење што ќе им помогне при читањето и разбирањето на различни видови текстови. Понатаму, се разгледува контекстот и потребата од вклучување на литературни текстови во наставата по англиски јазик во Македонија преку правење корелација со наставниот план по англиски јазик за средно образование, се дискутира за ползата од користењето на литературата и се заклучува дека вклучувањето на литературата во наставата по англиски јазик не само што придонесува за постигнување на зацртаните цели, туку дека тоа се прави на начин кој е полезен, интересен и мотивирачки за учениците.

Клучни зборови: *интерпретација, интеракција, имагинација, критичко мислење.*

LITERATURE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Nina Daskalovska, M.A.*

Abstract: This paper argues that inclusion of literature in language teaching materials will offer the students opportunities for imaginative involvement and self-expressions and for developing interpretational and critical reading skills, which will help them read and understand different kinds of texts. It presents the context and examines the needs for incorporating literary texts in English language teaching in Macedonia, making references to the English language curriculum for secondary school students and its objectives. It discusses the benefits of using literature in English language teaching and concludes that the use of literature not only contributes to the achievement of the stated goals, but it does so in a more experiential, fulfilling and enjoyable way.

Key words: *interpretation; interaction; imagination; critical thinking.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Еден подолг временски период литературата била составен дел на изучувањето на англискиот јазик; користењето на литературни текстови во јазичното образование се сметало за „традиција достојна за почит“ (Sivasubramaniam, 2006). Било општо прифатено дека обезбедувањето пристап до литературни дела е една од целите на учењето на јазикот, па литературата имала престижно место во наставата по англиски јазик (Widdowson, 1984: 160). Изучувањето на литературата се фокусираше на класиците, под претпоставка дека континуирана изложеност на најдобрите употреби на англискиот јазик ќе ја подобри јазичната компетенција кај учениците (Short and Candlin, 1986: 91). Меѓутоа, тешкотијата во разбирањето на многу литературни текстови од „голем калибар“ (ibid., 1986: 91), од една страна, и трендовите во изучувањето на јазикот во 70-тите години на 20 век кои ја истакнувале потребата од користење на материјали кои ќе им помогнат на учениците да се справат со јазикот од секојдневниот живот, од друга страна, резултирале со исчезнување на литературата од наставата по англиски јазик и промовирање на дијалози и кратки текстови лишени од секаков литературен ефект.

Интересот за вклучување на литературата во наставата по англиски јазик повторно оживува во 80-тите години, со таа разлика што литературата не се смета за предмет на студирање туку извор за стимулативни јазични активности (Duff and Maley, 1990: 5). За разлика од традиционалните пристапи, денешните приоди се фокусираат на интеракцијата на учениците со текстот, на мислења и интерпретации наместо на прифаќање на општоприфатено мислење (McRae and Vethamani, 1999), со што се развиваат способностите на учениците за размислување и се подобрува нивната јазична компетенција и течноста во користењето на јазикот (McRae, 1991).

Користа од литературата во наставата по англиски јазик

Дали литературата треба да се вклучи во наставата по англиски јазик? Постојат неколку аргументи против користењето на литературни текстови во наставата. Некои лингвисти сметаат дека литературата не придонесува за учење на граматиката заради нејзината комплексност и специфична употреба на јазикот (McKay, 1986: 191). Кук вели дека најдобрите англиски автори треба да се избегнуваат со сите освен со најнапредните ученици, бидејќи извонредноста на литературата често се постигнува со девијација од нормите на англиската граматичка и лексичка употреба (Cook, 1986: 150), што може да ги збуни учениците. Друг аргумент е дека литературата не им помага на учениците во достигнувањето на нивните академски и професионални цели (McKay, 1986: 191), со други

зборови, се смета за бескорисна, бидејќи нема практична употреба. Трето, литературата може да биде тешка за учениците, бидејќи одразува одредена културна перспектива (ibid., 1986: 191). Хамерли (цитирано во Stern, 1992: 229) истакнува дека авторите имаат тенденција да креираат стереотипни ликови и да ги рефлектираат своите идиосинкратски гледишта кои не се секогаш во согласност со начинот на живот во општеството.

Кои се аргументите за користење на литературата? Картер и Лонг (Carter and Long, 1991) наведуваат три главни причини или модели за користење на литературата во наставата:

- Културолошки модел;
- Јазичен модел;
- Модел на личен развој.

Културолошкиот модел ја потенцира вредноста на литературата во тоа што таа претставува акумулирана мудрост, најдоброто што се мислело и чувствувало во одредена култура (Carter and Long, 1991: 2). Преку истражување на различни култури и идеологии кај учениците се поттикнува развивање и почитување на сфаќањата, чувствата и вредностите на културите коишто се различни од нивната.

Јазичните приоди се обидуваат да го интегрираат учењето на јазикот и литературата со цел учениците да ги развиваат своите способности за интерпретација и донесување заклучоци за јазикот преку фокусирање на релациите помеѓу формите и значењата (Carter, 1996: 3). Главната цел на јазичниот модел е да им овозможи на учениците увид во некои од посуптилните и креативните употреби на јазикот (Carter and Long, 1991: 2). Притоа може да се користат многу од вообичаените активности, но тие обично се модифицирани за да ги потенцираат особеностите на литературните текстови.

Моделот на личен развој го истакнува активното лично вклучување на ученикот. Овој модел ја поттикнува интеракцијата на учениците со текстот и им овозможува да ги искажат своите чувства, ставови и верувања, што го прави читањето на литературата вредно искуство и им вградува позитивно чувство и љубов кон литературата што ќе го понесат учениците со себе кога ќе ја напуштат училиштата (ibid., 1991: 2). Како што велат Брумфит и Картер: „...нема полесно достапен извор за личен развој од сериозната литература“ (Brumfit and Carter, 1986: 34).

Даф и Мејли (Duff and Maley, 1990: 6) формулираат три аргументи за користење на литературни текстови: лингвистички, методолошки и мотивациски. Од лингвистички аспект, употребата на литературни текстови се оправдува заради тоа што тие нудат автентични примери на најразлични стилови, регистри и видови на текстови на различни нивоа на

тешкотија за учениците. Методолошки, тие нудат можности за вистинска интеракција помеѓу учениците заради нивната отвореност за различни интерпретации. Мотивациски, во нив се обработуваат теми кои може да ги интересираат учениците и да ги наведат на лични одговори од нивното сопствено искуство.

Една од целите на користењето на литературата во наставата по англиски јазик е да им помогне на учениците да станат подобри и посвесни читатели на светот во кој живеат (McRae, 1991). Символичката и имагинативната употреба на јазикот не се гледа само во литературата. Таа е присутна во знаците на патот, рекламите, насловите на статиите во весниците, имињата на продавниците, известувањата, менијата итн. (Carter et al., 1997). Дури и секојдневната комуникација покажува креативна употреба на јазикот како што се идиомите, метафорите, поговорките, играта на зборови и слично, коишто „...се цврсто поврзани со критериумите за литерарност“ (Carter, 1997). Па така, развивањето на интерпретативните способности на учениците ќе ги направи порефлективни и ефективни изучувачи и корисници на јазикот.

Еден од највредните придонеси на вклучувањето на литературата во наставата е што таа ги отвора вратите кон екстензивното читање надвор од училницата. Иако се уште нема многу истражувања за екстензивно читање во контекст на изучувањето на јазикот како странски јазик (Susser and Robb, 1990), неколкуте студии направени досега покажуваат дека екстензивното читање може да биде главен фактор во успехот на учењето на друг јазик (Nation, 1997). Хеџ (Hedge, 2000: 204) ја сумира користа од екстензивно читање и вели: „Учениците може да ја изградат нивната јазична компетенција, да ја подобрат способноста за читање, да станат понезависни во нивните студии, да стекнат културолошко знаење и да развијат сигурност и мотивација за да продолжат да учат“.

Вклучување на литературата во наставата по англиски јазик

Целта на наставата по англиски јазик дадена во наставната програма за средно образование во Македонија е „да го оспособи ученикот да комуницира на англиски јазик во функција на општото и понатамошното образование, да обезбеди можности за самообразование и да го подготви за улогата на граѓанин на демократско општество“. Наставната програма се состои од осум компоненти: слушање, зборување, читање, пишување, комуникативни модели, граматика, вокабулар и култура. Секоја компонента содржи листа на содржини, специфични цели, примери, сугестии за типови на вежби и активности, и корелација со претходните знаења на учениците и другите предмети во наставниот план и програма.

Содржините не се дадени по одреден редослед, наставникот се советува да ги интегрира различните компоненти и да го предава јазикот користејќи холистички пристап.

Дали литературата има место во оваа наставна програма? Ако го прифатиме јазичниот модел на користење на литературата, односно нејзино користење како извор за активности, а не како предмет на студирање, тогаш литературата секако има место во оваа наставна програма. Картер и Мекреј (Carter and McRae, 1996) забележуваат:

Во која било фаза во спојот на јазикот и литературата, јазичните приоди кон текстот се во служба на една кардинална цел: тие ни кажуваат што *претставува* текстот, што *вели* и како *функционира*. Независно од тоа дали на ова се гледа како на помош во изучувањето на јазикот, како на согледување на карактеристиките на текстот или, пак, како на пошироко учење за литературата, во секој случај фокусот на процесите на јазикот ќе го поведе читателот во лингвистичкото срце на текстот.

Многу од специфичните цели наведени во осумте компоненти на наставниот план може да се постигнат поуспешно преку користење и на референтни и на литературни текстови. Ексклузивната употреба на референтни материјали кај учениците ќе резултира во развивање на „ограничена перцепција на јазичната функција и стил, и во третирање на јазикот како непроменлив, завршен производ со значења кои не подлежат на дискусија“ (Chan, 1999). Ако нашата цел е учениците да се стекнат со комуникативна компетенција за да можат да го користат јазикот во секојдневната комуникација и во академски контекст, тие треба да бидат изложени на колку што е можно поширок спектар на текстови.

Втората цел во наставната програма е да се обезбедат можности за самообразование, што значи учениците да изградат самостојност и независност. Како може литературата да придонесе за постигнување на оваа цел? Синклер (Sinclair, 1996: 142) вели дека улогата на наставникот е да им помогне на учениците постепено да го развиваат својот капацитет за избирање на текстови на англиски јазик според своите интереси, како и да им укаже на тоа како да се справат со текстовите и да ги разберат бројните елементи на овие текстови – јазикот, дискурсот, стилот, формата и содржината. Понатаму, со развивање на критичкото размислување и поттикнување на лични одговори наставниците ги подготвуваат учениците да бидат посамоуверени и понезависни читатели. Хеџ (Hedge, 2000: 199) забележува дека развивањето на критичките вештини при читањето и свесноста за јазикот е особено важно за помладите ученици кои се

поранливи како резултат на нивното неискуство, па затоа полесно им е да ги прифатат гледиштата на авторот отколку да им се противстават.

Третата цел во наставната програма по англиски јазик е да ги подготви учениците за улогата на граѓани во демократско општество. „Демократијата бара граѓани способни да направат свој личен и општествен избор. За таа цел тие треба да бидат емоционално и интелектуално свесни за алтернативите од кои може да избираат” (Rosenblatt, цитирано во Sivasubramaniam, 2006). Литературните текстови ги повикуваат читателите да одговорат и да реагираат на она што го читаат, да се постават себеси на различни места, во различни времиња и култури, да се замислат во улогата на ликовите, да чувствуваат и да донесуваат заклучоци. На тој начин, тие учат да гледаат на луѓето и нештата од различни перспективи, да развијат поголемо разбирање за постапките на луѓето и да станат поотворени и потолерантни кон другите.

Можеме да заклучиме дека користењето на литературата во наставата не само што ќе придонесе за постигнување на целите зацртани во наставниот план по англиски јазик во Република Македонија, туку тоа ќе се постигне на начин кој ќе биде корисен, интересен и мотивирачки за учениците.

Заклучок

Ползата од користењето на литературни текстови во наставата по англиски јазик е огромна. Освен развивањето на четирите јазични вештини, таа исто така ги тера учениците да ја користат и да ја развиваат и петтата вештина – размислувањето (McRae, 1996: 23). Литературните текстови не само што даваат можност за утврдување на знаењата за граматичките и лексичките структури туку и ја демонстрираат имагинативната употреба на јазикот и можностите за различни интерпретации, поведувајќи ги учениците од перцепција до интерпретација и проширувајќи ја нивната свесност за јазикот. Користењето на литературата, исто така, ја зголемува свесноста за различноста на културите, бидејќи литературните текстови избобилуваат со манифестации за верувањата, ставовите и чувствата на луѓе кои припаѓаат на различни култури, па со нивно анализирање и споредување со сопствената култура кај учениците се развива разбирање и за својата култура и за другите култури во светот. Литературните текстови ги ангажираат учениците и интелектуално и емоционално и на тој начин ја зголемуваат нивната мотивација за учење. Понатаму, литературата поттикнува интеракција помеѓу учениците, бидејќи е отворена за различни интерпретации и нуди можности за живи дискусии и споделување на чувства, идеи, мислења и убедувања. На тој начин

литературата им овозможува на учениците да се движат постепено од полнозначен и разбирлив инпут, преку рефлексивна, анализа и интеракција, до полнозначен и разбиралив аутпут, што значи овозможува развивање и на рецептивната и на продуктивната способност за јазикот, а што е уште поважно, ги стимулира да читаат надвор од училницата. Натал (Nutall, 1982: 168) забележува: „Најдобар начин да се подобри знаењето на странскиот јазик е да се живее помеѓу луѓето кои го зборуваат јазикот. Вториот најдобар начин е да се чита екстензивно на тој јазик“. Според тоа, ако ги оспособиме учениците со потребните вештини кои ќе им овозможат да читаат и да разбираат автентични текстови и ако им ја всадиме желбата за читање, тоа значи дека сме им го покажале првиот чекор кон независно и доживотно учење.

Библиографија

1. Brumfit, C.J. and Carter, R.A. (eds.) (1986), *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
2. Carter, R. (1996), Look both ways before crossing: developments in the language and literature classroom. In: Carter, R. and McRae, J. (eds.) *Language, Literature and the Learner: Creative Classroom Practice*. Harlow: Longman.
3. Carter, R. (1997), *Investigating English Discourse*. London: Routledge.
4. Carter, R. and Long, M.N. (1991), *Teaching Literature*. Harlow: Longman.
5. Carter, R. and McRae, J. (eds.) (1996), *Language, Literature and the Learner: Creative Classroom Practice*. Harlow: Longman.
6. Carter, R., Goddard, A., Reah, D., Sanger, K. and Bowring, M. (1997), *Working with Texts: A corebook for language analysis*. London: Routledge.
7. Chan, Philip K.W. (1999), Literature, Language Awareness and EFL. *Language Awareness*, 8(1), 38-50.
8. Cook, G. (1986), Texts, Extracts, and Stylistic Texture. In: Brumfit, C.J. and Carter, R.A. (eds.) *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
9. Duff, A. and Maley, A. (1990), *Literature*. Oxford: Oxford University Press.
10. Hedge, T. (2000), *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford: Oxford University Press
11. McKay, S. (1986), Literature in the ESL Classroom. In: Brumfit, C.J. and Carter, R.A. (eds.) *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

12. McRae, J. (1991), *Literature with a Small 'l'*. London: Macmillan.
13. McRae, J. (1996), Representational language learning: from language awareness to text awareness. In: Carter, R. and McRae, J. (eds.) *Language, Literature and the Learner: Creative Classroom Practice*. Harlow: Longman.
14. McRae, J. and Vethamani, M.E. (1999), *Now Read On*. London: Routledge.
15. Министерство за образование и наука и Биро за развој на образованието (2001), Програма за реформирано гимназиско образование: Наставна програма по англиски јазик, Скопје.
16. Nation, P. (1997), The Language Learning Benefits of Extensive Reading. *The Language Teacher Online*, [online], 21(5), 13-16, Available at: <<http://www.jalt-publications.org/tlt/files/97/may/benefits.html>>
17. Nutall, C. (1982), *Teaching Reading Skills in a Foreign Language*. Oxford: Heinemann International.
18. Short, M.H. and Candlin, C.N. (1986), Teaching Study Skills for English Literature. In: Brumfit, C.J. and Carter, R.A. (eds.) *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
19. Sinclair, B. (1996), Learner Autonomy and Literature Teaching. In: Carter, R. and McRae, J. (eds.) *Language, Literature and the Learner: Creative Classroom Practice*. Harlow: Longman.
20. Sivasubramaniam, S. (2006), Promoting the Prevalence of Literature in the Practice of Foreign and Second Language Education: Issues and Insights. *Asian EFL Journal*, [online], 8 (4), 254-273. Available at: <http://www.asian-efl-journal.com/Dec_06_ss.php>
21. Stern, H.H. (1992), *Issues and Options in Language Teaching*. Ed. Allen, P. and Harley, B. Oxford: Oxford University Press.
22. Susser, B. & Robb, T.N. (1990), EFL Extensive Reading Instruction: Research and Procedure. *JALT Journal*, [online], 12(2). Available at: <<http://www.kyoto-su.ac.jp/~trobb/sussrobb.html>>
23. Widdowson, H.G. (1984), *Explorations in Applied Linguistics 2*. Oxford: Oxford University Press.

378.091.33-028.7

Стручен труд
Professional paper

ПРЕДИЗВИЦИ ВО НАСТАВАТА ВО 21 ВЕК

м-р Крсте Илиев*

Апстракт: Во овој труд ќе се обидам да ги наведам разликите помеѓу денешните студенти и студентите од пред дигиталната ера и зошто истите постојат. Исто така, ќе опишам како учат денешните студенти и каква методологија и содржини треба да бидат применети за да се добијат подобри резултати. На крајот ќе предложам нов начин на учење којшто го сметам како соодветен за денешните студенти.

Клучни зборови: *дигитални староседелци, дигитални дојденци, нови студенти, образовен софтвер.*

TEACHING CHALLENGES IN THE 21ST CENTURY

Krste Iliev, M.A.*

Abstract: In this paper I will try to point out the differences between today`s students and the students that belonged to the pre-digital age and why that is the case. Also I will describe how today`s students are learning and what kind of new methodology and content should be applied in order to obtain better results. Finally I will propose a new way of teaching which I think is appropriate for today`s students.

Key words: *Digital Natives; Digital Immigrants; New Students; Educational software.*

1. Вовед

Денешните ученици не се променети само за еден чекор во однос на минатото ниту, пак, го измениле само својот сленг, облека, украси на телото или стилот, како што обично се случувало помеѓу претходните генерации. Она што, всушност, се случило претставува навистина голем дисконтинуитет. Тоа понекогаш може дури да се нарече и „сингуларност“ – настан кој ги менува работите толку од корен што апсолутно нема

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

можност за враќање назад. Оваа таканаречена „сингуларност“, всушност, го претставува пристигнувањето на брзата дисеминација на дигиталната технологија во последните децении на 20 век.

Денешните ученици и студенти – од градинка до факултет – се првите генерации кои растат со оваа нова технологија. Тие го минале целиот свој живот досега опколени со и користејќи компјутери, видеоигри, дигитални уреди за репродукција на музика, видеокамери, мобилни телефони и сите други играчки и алатки на дигиталната ера. Денес, просечниот студент кој дипломирал од факултет поминал помалку од 5.000 часови од својот живот во читање, меѓутоа повеќе од 10.000 часови во играње видеоигри (да не ги спомнуваме и 20.000 часови во гледање телевизија). Компјутерските игри, електронската пошта, Интернетот, мобилните телефони и инстант пораките се составни делови од нивниот живот.

Сега е јасно дека како резултат на оваа сеприсутна средина и целосниот обем на нивната интеракција со неа, денешните студенти размислуваат и ги обработуваат податоците на фундаментално различен начин од нивните претходници. Овие разлики одат многу подалеку и подлабоко отколку што најголем број од едукаторите мислат и претпоставуваат. Како што ќе видиме во наредниот дел, многу е веројатно дека мозоците на нашите студенти физички се измениле и се различни од нашите – како резултат на начинот на кој растеле. Меѓутоа, без разлика дали е ова буквално точно или не, можеме да кажеме дека нивниот начин на размислување се променил.

2. Н-генерација/ Д-генерација

Како треба да ги нарекуваме овие „нови“ студенти денес. Некои ги нарекуваат Н-генерација (како нет) или како Д-генерација (како дигитална). Меѓутоа, можеби најсоодветниот назив за нив е дигитални староседелци. Нашите студенти денес го имаат дигиталниот јазик на компјутерите, видеоигрите и Интернетот како „мајчин јазик“.

А што е со преостанатите? Сите оние коишто не се родени во дигиталниот свет и коишто во одредена подоцнежна фаза се фасцинирале и усвоиле многу или најголем дел од аспектите на новата технологија, можат да се наречат дигитални дојденци.

Важноста на оваа разлика е во следново: како што учат дигиталните дојденци – како и сите дојденци, некои подобро од другите – да се прилагодат на својата средина, тие секогаш ќе го задржат, до одреден степен, својот „акцент“, односно, едната нога во минатото. „Акцентот на дигиталните дојденци“ може да се забележи во работи како што се пребарување на информации прво на друго место, а дури потоа на Интернет, или кога прво се чита упатството за користење на некоја програма наместо да се

претпостави дека самата програма ќе нè научи како да ја користиме. Денес постарите луѓе се „социјализирани“ на различен начин од нивните деца и сега се во процес на учење на нов јазик. А јазик што е научен подоцна во животот, како што велат научниците, оди во различен дел од мозокот.

2.1. Дигитални дојденци

Постојат стотици примероци за акцентот на дигиталните дојденци. Тука се вклучуваат печатењето на вашето електронско писмо (или пак задолжување на вашата секретарка да испечати за вас – што е уште „поизразен“ акцент); потребата да се испечати документ напишан на компјутер за да се внесат измени во него (наместо да се менува документот директно на екранот); и собирање на луѓе физички во вашата канцеларија за да им покажете некоја интересна интернет страница (наместо едноставно да им го испратите URL-то). Сигурен сум дека можете доста лесно и сами да изнајдете неколку примери.

Меѓутоа, ова не е само шега. Многу е сериозно, бидејќи најголемиот проблем со кој се соочува образованието денес е тоа што нашите инструктори кои се дигитални дојденци, кои зборуваат застарен јазик (оној од пред дигиталната ера), се борат да образуваат население кое зборува сосема различен јазик.

Ова е очигледно за дигиталните староседелци – училиштето честопати остава впечаток како да сме донеле група неразбирливи странци со многу изразен акцент да им предаваат. Тие често пати не можат да разберат што зборуваат дојденците. Што, всушност, значи „заврти“ го бројот? Во случај ова гледиште да изгледа радикално, наместо само описно, дозволете ми да подвлечам неколку работи. Дигиталните староседелци се навикнати да примаат информации навистина брзо. Тие сакаат да вршат паралелни процеси и повеќе задачи во исто време. Тие ги претпочитаат графичките прикази пред текстот. Тие повеќе сакаат случаен пристап (како хипертекст). Тие најдобро функционираат кога се во мрежа. Тие растат и напредуваат со инстант задоволство и чести награди. Тие претпочитаат игри наместо „сериозна“ работа (дали ова ви звучи познато?).

Дигиталните дојденци не веруваат дека нивните ученици можат да учат успешно додека гледаат телевизија или слушаат музика, бидејќи самите тие (дојденците) не можат. Секако дека не-тие не ја вежбале оваа вештина постојано во текот на сите нивни години на оформување. Дигиталните дојденци мислат дека учењето не може (или не треба) да биде забавно. А зошто и да мислат така – па тие не ги поминале своите години на оформување учејќи со Мапет шоу.

За несреќа на дигиталните дојденци, луѓето кои седат во нивните училници се пораснати со огромната брзина на видеоигрите и MTV (музикката

телевизија). Тие се навикнати на инстантноста на хипертекстот, симнување на музика од Интернет, телефони во нивните џебови, библиотеки во нивниот лаптоп, инстантни пораки пренесени безжично. Тие биле во мрежа речиси целиот свој живот. Тие немаат многу трпение за предавања, логика по принципот чекор по чекор и дидактичко пренесување на информации.

2.2. Стари методи/ нови методи

Наставниците кои се дигитални дојденци претпоставуваат дека учениците се исти онакви како што биле отсекогаш и дека некои методи кои биле соодветни за наставниците кога тие биле ученици се сè уште исти и за нивните ученици сега. Меѓутоа, таа претпоставка не е повеќе важечка. Денешните студенти се различни.

Значи, што треба да се случи? Дали дигиталните староседелци треба да ги научат старите методи или, пак, нивните едукатори кои се дигитални дојденци треба да ги научат новите методи? За жал, без разлика колку дојденците го сакаат тоа, не е многу веројатно дека староседелците ќе се вратат наназад. Прво, најверојатно е невозможно – нивните мозоци можеби веќе се целосно изменети. Потоа, ова е спротивно на сето она што го знаеме за културолошката миграција. Деца кои се родени во новата култура многу лесно го учат новиот јазик и силно им се противставуваат на користењето на стариот. Паметните возрасни дојденци прифаќаат дека немаат познавање за нивниот нов свет и ги користат своите деца за да помогнат при учењето и интегрирањето во тој нов свет. Не толку паметните или флексибилните дојденци го поминуваат своето време жалејќи се за тоа колку биле добри работите во „старите добри времиња“.

Значи, освен ако не сакаме да заборавиме на едуцирањето на овие дигитални староседелци сè додека тие не пораснат и самите не го сторат тоа, тогаш подобро би ни било да се соочиме со ова прашање. Притоа треба да ја преиспитаеме како методологијата така и содржините кои ги применуваме.

2.3. Содржините

Прво, нашата методологија. Денешните наставници треба да научат да комуницираат на јазикот и стилот на нивните ученици. Тоа не значи да се менува значењето на она што е важно или на вештините за добро размислување. Меѓутоа, тоа значи одење побргу, помалку чекор по чекор, повеќе паралелно, со поголема застапеност на случајниот пристап, меѓу другото.

Второ, нашите содржини. Имам впечаток дека сега има два вида на содржини: „наследени“ содржини (да го позајиме компјутерскиот поим за стари системи) и „нови“ содржини.

„Наследените“ содржини вклучуваат читање, пишување, разбирање на пишаниот збор и идеите итн. – сета наша „традиционална“ наставна програма. Таа е, секако, сè уште значајна, меѓутоа е од различна епоха. Дел од неа ќе продолжи да биде важен, но одреден дел ќе стане помалку важен.

„Новите“ содржини се во голема мера, што не е за изненадување, дигитални и технолошки. Меѓутоа, иако тука се вклучува софтвер, хардвер итн., тука се вклучува, исто така, и етика, политика, социологија, јазици и други сродни работи. Овие „нови“ содржини се исклучително интересни за денешните ученици и студенти. Меѓутоа, колку од дигиталните дојденци се подготвени да ги предаваат?

3. Заклучок

Значи, како едукатори треба да размислуваме за тоа како држиме настава како за „наследените“ така и за „новите“ содржини на јазикот на старите староседелци. Првото опфаќа обемно преведување и промена на методологијата, додека второто го опфаќа сето тоа плус нови содржини и размислувања. Всушност, не сум сигурен што е потешко – учење на нови работи или учење како да се прават старите работи на нов начин. Претпоставувам дека е ова второво.

Со други зборови треба да размислуваме, но не од нула. Адаптирањето на материјали на јазикот на дигиталните староседелци е веќе успешно направено. Јас лично сметам дека подобар начин на работа е со употреба на компјутерски апликации и образовни софтвери преку кои тие ќе учат, дури и за најсериозните содржини, затоа што дигиталниот свет е светот на кој тие му припаѓаат.

Библиографија

1. Richard Van Eck, “Digital Game-Based Learning: It’s Not Just the Digital Natives Who Are Restless,” *EDUCAUSE Review*, vol. 41, no. 2 (March/April 2006).
2. *The Learning Revolution* by Gordon Dryden and Dr. Jeannette Vos (1999) The Learning Web, CA, USA.
3. D. R. Garrison and Terry Anderson (2003), *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*, London: Routledge.

37.091.64:004

Стручен труд
Professional paper

ОБЕДИНУВАЊЕ НА ИНФОРМАТИЧКИТЕ ТЕХНОЛОГИИ СО ИЗУЧУВАЊЕТО НА ЈАЗИЦИТЕ

Јане Јованов*
м-р Снежана Кирова*

Апстракт: Дали современите ИК-технологии ни дозволуваат унапредување на наставниот процес во изучувањето на странските јазици? Веќе со сигурност можеме да кажеме дека истите тие технологии ни дозволуваат двојно побрзо темпо на предавање на тематските единици. Примената на современите софтверски решенија во нашата настава тоа го гарантира со усогласената хардверска поддршка за промоција на истите тие софтверски пакети. Моделирањето, имитирањето на оригинални ситуации дополнително овозможува доловување на оригиналноста на јазичната средина, културолошко учење на часовите по странски јазик, како и практична примена на странскиот јазик.

Клучни зборови: ИК-технологија, странски јазици, учење, унапредување.

UNITING INFORMATION TECHNOLOGIES WITH STUDYING LANGUAGES

Jane Jovanov*
Snezana Kirova, M.A.*

Abstract: Do modern technologies allow us to advance the teaching process in studying foreign languages? We can already say with assurance that these technologies allow us twice as fast a pace of teaching thematic units. The application of modern software solutions in our teaching guarantees this with compatible hardware support for the promotion of those same software packages. Modeling and imitating original situations additionally enables us to recapture the originality of a language environment, cultural studying during foreign language lessons, as well as practical application of foreign languages.

Key words: ICT; *foreign languages; teaching; learning; advance.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Крајот на 20 век е период кога човештвото влезе во еден стадиум кој од корен го измени начинот на кој човекот ги исполнува своите секојдневни обврски. Тој процес е наречен – постиндустриски или информациски. Констатацијата „ние живееме во векот на информацијата и комуникацијата“, сепак, не можеме да ја сметаме за сосема точна, бидејќи самата информација и комуникација не постоеле од секогаш.

Создавањето на првите цивилизации предизвикало првична акумулација на човечка мудрост, зафиксирана на најразлични видови на медиуми (пергамент, камен и др.). Тие знаења почнале да се предаваат континуирано од генерација на генерација со што тие се зачувале и подоцна се распространувале на сè повеќе луѓе и во сè повеќе земји. Дошол периодот и на изумот на печатарската машина, телефонот и телевизијата. Сите тие изуми во огромна мера, невидена порано во историјата на човештвото, овозможиле ширење на информациите и нивно прагматично искористување. Појавата на компјутерската технологија дополнително овозможи поефективно искористување на информацијата и нејзина обработка и претставување во општеството.

Како што развојот на човештвото низ историјата станувал сè побрз и сè понезапирлив, сите знаења кои се „трупаат“ во текот на еден човечки живот остаруваат неверојатно брзо, така што буквално човекот доаѓа до етапа кога мора да учи цел живот. Самиот обем на овие информации создава потреба за пронаоѓање на ефективни организации на процесот на обука.

Осознавањето на фундаменталната улога на информацијата во општествениот развој и огромното темпо на раст кај информатичките технологии ја обусловија и неопходноста да се формира посебна информатичка култура на личноста. За ученикот на денешницата, идниот претставник на целосното информатичко општество, компјутерот, треба да стане неоткинлив дел од неговиот живот. Затоа користењето на информатичките и комуникациски технологии (ИКТ) во процесот на учењето е актуелен проблем на современото основно, средно и факултетско образование.

Педагозите од новото поколение треба да бидат доволно умешни во квалификувањето и примената на технологиите кои во целосна мера се компатибилни со содржината и целите на изучување на одредена дисциплина.

Информатичко општество

Како што во кратки црти беше пренесено погоре, една од особеностите на современата епоха претставува и забрзаното темпо на развој на новите информатички технологии. Општеството неминовно влегува во периодот на забрзана информатизација.

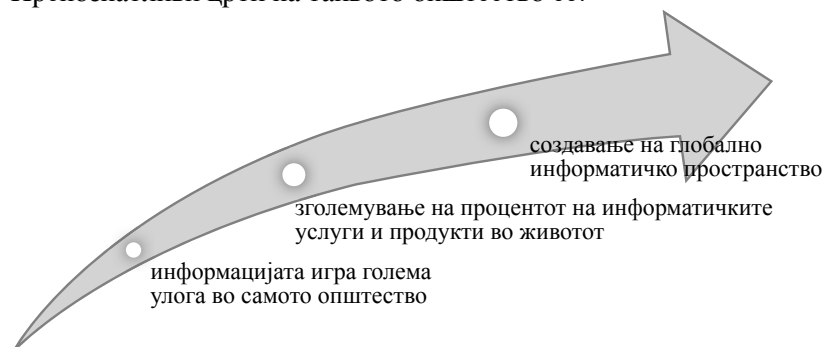
Добро би било за почеток да ги објасниме поимите, како „информатичко општество“ и „информатизација на општеството“.

Информатичкото општество е „општество“ во кое социјално-економскиот развој зависи, пред сè, од производството, преработката, чувањето и распространувањето на информацијата помеѓу членовите на општеството“.

Општеството може да се нарече „информатичко“ доколку во него повеќе од 50% од населението на каков било начин има врска со информатичките услуги. Соодветно, Македонија само што ги направи првите чекори во тој правец. Информатичкото општество се разликува од другите по тоа што главен фактор во него не се повеќе материјалните, туку идеалистичките фактори – знаењето и информацијата.

Препознатливи црти на таквото општество се:

Информатизацијата на општеството ја означува севкупноста на заемно поврзаните политички, социјално-економски, научни фактори кои на секој член од општеството му обезбедуваат слободен пристап кон кој било извор на информација, освен на законски обезбедените и тајни документи. Цел на информатизацијата на општеството е зголемување на квалитетот на живот на луѓето за сметка на едновременото зголемување на производството и олеснувањето на условите за работа.

Влијание на информатизацијата во сферата на образованието

Бидејќи образованието се наоѓа меѓу производството и науката, тоа треба да соодветствува на нивото на развој на општественото производство и на состојбата во науката. Во втората половина на 20 век производството и науката се развиваа со неверојатно брзо темпо, во исто време кога образованието еволуирало релативно бавно. Како резултат на тоа се појавија длабоки разлики меѓу производството и науката, од една страна, и образованието, од друга страна.

Етапи на информатизацијата на образованието

Првата етапа од информатизацијата на образованието (*електронизација*) се карактеризира со воведување на електронските средства и компјутерската техника во процесот на подготовка на студентите, од почеток на техничките насоки, а потоа и на општествените. Се претполагала обука спрема основите на алгоритмизацијата и програмирањето, елементи од алгебрата и логиката...

Втората етапа на информатизацијата на образованието (*компјутеризација*) течела од средината на 70-тите до 90-тите години на 20 век и била поврзана со појавата на помоќни компјутери и поедноставен програмски софтвер. Овој модел на настава дозволил релативно лесно да се истражуваат различните моделирачки (од хемијата, физиката, социологијата, педагогијата итн.) процеси и појави.

Третата современа етапа на информатизација на образованието се карактеризира со користење на моќни персонални компјутери, преносни медиуми со голем простор за податоци, нови информатички и телекомуникациски технологии, мултимедија – технологии и виртуелна реалност.

Основните задачи на информатизацијата на образованието

Со појавата на информатизацијата во процесот на образованието, стана пригодно разгледувањето на нејзините задачи:

зголемување на квалитетот на подготовка на специјалисти	примена на активни методи на обука; зголемување на творечката компонента	интеграција на различни видови на образовна дејност
адаптација на ИКТ кон индивидуалните особености на студентот	непрекинливост и преносливост на знаењата во обуката	разработка на информатички технологии за distance learning
	усовршување на програмско-методската обезбеденост при процесот на учење	

Исто така, важна задача на информатизацијата во сферата на образованието е и надминувањето на информатизацијата на другите гранки на човечката дејност, бидејќи знаењето и навиките кои се добиени во процесот на образованието лежат како основа на сите видови дејност на човекот.

Користењето на информатичките и комуникациските технологии во образованието

Информација се сите тие елементи кои го намалуваат степенот на неопределеност на нашето знаење за некаков објект. Соодветно на тоа, *информатичката технологија* е систем на процедури на преобразување на информацијата со цел – нејзино формирање, организација, обработка, распространување и користење.

Информатичките технологии на обука се сите тие технологии кои користат специјални технички средства (аудио, видео). Кога компјутерите почнаа широко да се користат во процесот на образованието, се појави терминот „нова информатичка технологија на обука“. Но, некои истражувачи потцртуваат дека за оваа технологија може да се стане збор само во тие случаи кога таа ги задоволува основните принципи на педагошката технологија (проектирање, репродукција, целосност итн.), кога ги решава задачите кои претходно теоретски или практично биле решени, а како средство за предавање на информацијата на студентот е компјутерската и информатичката техника.

Средствата на ИК-технологиите во системот на образование

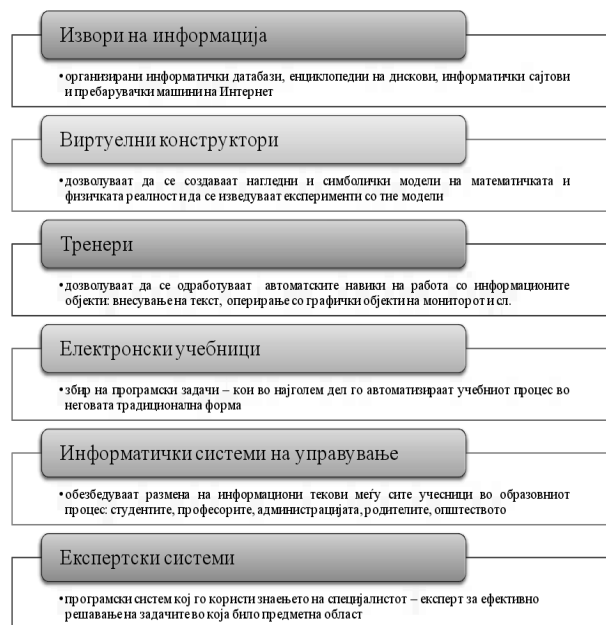
Сите ИКТ средства кои се применуваат во системот на образование може да се поделат на два типа: хардверски и програмски.

Хардверски средства:

Компјутер • универзален уред за обработка на информацијата
Проектор • го зголемува нивото на гледност во работата на професорот, а исто така и возможноста да им се претстават резултатите од својата работа на цела група студенти
Печатач • дозволува фиксирање на информацијата на хартија, најдена и создадена од студентите или од професорот за студентите
Хардвер за внесување на информација • тоа се тастатурата и глумчето
Компоненти за внесување на визуелна информација • скенер, фотоапарат, видеокамера, аудио – и видеорекодер
Телемост • дозволува да се води настава на далечина и допис со други универзитети
Интеруниверзитетска компјутерска мрежа • дозволува поефективно да се искористат веќе постоечките информатички, технички и временски (човечки) ресурси; достап кон глобалната мрежа

Програмски средства:

ИК-технологии во научната дејност

Револуцијата во областа на ИКТ која се случува во наше време нè принудува да ги разгледаме прашањата за организацијата на информатичкото обезбедување во научноистражувачката дејност. Може да се изделат неколку можности за користење на информатичките технологии:

1. за пребарување на литература:
 - а) во електронски каталог во библиотека на научна установа;
 - б) со интернет пребарувачи на различни пребарувачки машини;
2. за работа со литература заради реферирање, аотирање и цитирање итн.;
3. за автоматски превод на текст со помош на програми за превод;
4. за чување и собирање на информација (ЦД, ДВД дискови, надворешни мемории, флеш дискови);
5. за планирање на процесот на истражување;
6. за општење со врвни специјалисти (Интернет, е-пошта);
7. за обработка и репродуцирање на графика и звук;
8. за пропаганда и внесување на резултатите од истражувањето (телемостови, видеофоруми, публикации во СМИ, Интернет).

Исто така, информатичките технологии можат да послужат и при создавањето на воспитни филмови, анимации, клипови, социјална реклама за телевизија, обучувачки компјутерски програми, игри, интерактивни патувања, енциклопедии според резултатите на истражувањето.

Типологија на проектите кај странскиот јазик

Пред сè, треба да се формулираат целите на обука кај странскиот јазик кои лежат во основата на типологијата:

1. практично владеење на јазикот;
2. лингвистички и филолошки развој кај учениците;
3. запознавање со културолошките информации;
4. обука на применетото општење.

Надвор од овие цели, може да се даде следнава типологија на телекомуникациските проекти:

Проекти кај странскиот јазик

Информатичките и комуникациските технологии на часовите по граматика на странски јазик

Проблемот при изучувањето на граматиката се состои во тоа што при сите разновидноста на ИКТ за максимализација на ефектот при изучувањето на граматиката на странскиот јазик, не е возможно во голема мера да се користат граматичките квантуми на таквите часови. Имено, такви видови на форми се: обучувачки филмови, електронски учебници, шеми, табели и различни видови на тестирање.

Обучувачките филмови се воопшто и најнедостапниот материјал за претставување на самите граматички појави во наставата. Со работата за нивно создавање се зафатени специјални учебни структури. Сличната ситуација важи и за електронските помагала кои, за среќа, многу полесно се наоѓаат и полесно се имплементираат во самиот процес на наставата.

Но, користењето на шеми, таблици, графикони, дијаграми, цртежи и разни начини за нивна проекција (дигитални проектори, екраните на компјутерите, создавање со помош на специјални програми и нивно печатење на печатач) е целосно возможно и се следи нивната реализација во обичните школи.

Заклучок

Очигледната граница која постои помеѓу технологијата, образованието и општеството, во наши дни, наместо да се намалува, станува сè поголема. Информатизацијата во сите сфери на општеството доведе до енормно забрзано темпо на развој на брзината и квалитетот на изработка на сите задачи во општествените дејности и индустријата. Образованието е на самиот праг на искористувањето на ИКТ технологиите и придобивките од нив. Примената од наша страна на овие, сè уште почетни информатички компоненти, хардверски или софтверски, веќе доведе до забележливо намалување на времето потрошено на усвојување на тематските единици на часовите по странски јазик. Соодветно, можеме да заклучиме дека ИКТ технологиите не само што силно влијаат врз восприемањето на материјалот од страна на студентите туку тие треба да станат и стандардна опрема во самиот наставен процес. Можностите и поддршката веќе постојат во светот. Посебно е интересна и високо препорачлива употребата на ИКТ во доловувањето како на оригиналниот говорен јазик, така и на културата на истата земја чиј јазик се изучува.

Библиографија

1. www.d.umn.edu/itss/support/Training/Online/LaptopWorkshop/computerideas.html
2. www.schools.nsw.edu.au/learning/yrk12focusareas/learntech/blended/usingcomputers.php
3. <http://esl.fis.edu/teachers/support/teach.htm>
4. Мултимедиа в образованиии // www.compuloc.ru/compuloc/public/a7-1.html
5. Полат Е.С. (2001): *Интернет на уроках иностранного языка*// ИЯШ № 2,3.
6. Гончаров М., (1998) Панков А. *Интернет в вопросах и ответах.* // Библиотека.- №1,3.
7. Клейман Г.Б. (1987): *Школы будущего: компьютеры в процессе обучени.* - Москва: Радиосвязь.

37.091.33-027.22

Стручен труд
Professional paper

ИГРИТЕ, АУДИО И ВИДЕО МАТЕРИЈАЛОТ ВО НАСТАВАТА

Елена Тупаревска*

Апстракт: Овој труд ги презентира активностите создадени од авторот на трудот за предметот Англиска книжевност на Универзитетот „Гоце Делчев“. Активностите се состојат од игри, аудио и видео материјал и се креирани со цел да ја надополнат наставната програма која ја опфаќа англиската книжевност од 16 до 18 век. Активности на различни теми како Шекспировиот вокабулар, Шекспировиот театар и сонетот се креирани за да мотивираат, да создадат предизвици, да ја стимулираат имагинацијата, да ги подобрат критичките способности и да презентираат нов материјал на интересен и корисен начин.

Клучни зборови: *песни со дополнување, Шекспировиот вокабулар, квиз, Шекспировиот театар, игра со римување, сонет.*

GAMES, AUDIO AND VIDEO MATERIAL IN THE CLASSROOM

Elena Tuparevska*

Abstract: This paper presents activities created by the author of the paper for an undergraduate English literature course at Goce Delcev University. The activities incorporate games, audio and video material designed to complement the course curriculum which covered 16th to 18th century English literature. Activities on topics such as Shakespeare’s vocabulary, Elizabethan theatre and the sonnet have been created to motivate, challenge, stimulate imagination, improve critical thinking, and present new material in an interesting and meaningful way.

Key words: *Songs with blanks; Shakespeare’s vocabulary; quiz; Shakespeare’s theatre; rhyming game; sonnet.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Introduction

There is a lot of disagreement whether integration of technology and games in class is beneficial to students or not. However, one can make a strong case in favour of the use of technology and games. Recent studies show that the integration of technology into English literature courses has positive effects as it improves students' team-building skills and critical thinking skills. It is also believed that lecturing makes the students passive and destroys their ability to think critically, and that for this reason lecturing needs to be cut down to a minimum. Audio and video material and games on the other hand motivate learners and arouse their interest in the task at hand. Entertainment in the form of movies, songs, video clips, documentaries, stories and games produces enjoyment, which in its turn creates motivation.

The first activity is a gap-filling activity. The students are given handouts with the incomplete lyrics of several songs, they listen to the songs and fill in the blanks. The activity is used as a warm-up activity in a class that deals with the topic of Shakespeare's vocabulary. Hence, I have selected ten songs whose lyrics contain words and phrases which were originally coined by William Shakespeare.

In class, warm-up activities are used to raise motivation and curiosity, and to set the mood, while songs are used as an effective technique for presenting new vocabulary. In this activity the students encounter Shakespeare's vocabulary in context - in actual pop and rock songs. Seeing the language in authentic context makes the learning more meaningful, and without it, language students are not likely to make progress. Furthermore, by filling in songs with blanks, the students improve their listening comprehension, as well as their reading and guessing skills. Making students guess is a good way to stimulate their imagination, something which is neglected in the school system.

The second activity is a quiz. The topic of the class is the theatre in the Elizabethan era. The quiz is used as a follow-up activity after the students finish watching a movie which provides information on that particular subject. The quiz consists of 27 questions, students are divided into groups of 3 or 4, each correct answer scores one point, and the group with the highest score is the winner.

The third activity is a rhyming game. It is used in class as a revision of the sonnet, as a way to acquaint students with poetry in a fun way, and a way to help students distinguish between the English and Italian sonnet form. Both the second and the third activity are game-like activities. These kinds of activities provide enjoyable tension and they challenge the students. Furthermore, the introduction of rules such as a time limit makes any goal-oriented task more interesting. The third activity also improves students' guessing skills, thus kindling their imagination.

A gap-filling activity and Shakespeare's language

Shakespeare's linguistic creativity has helped expand the lexicon of the English language. Shakespeare operated with 21 000 words which is very impressive considering the fact that an average English speaking person operates with a vocabulary of 2000 words. His inventions have been preserved as modern English idioms although some of the original meanings have long been lost. Shakespeare introduced words such as lonely (*Coriolanus*, IV.i.), alligator (*Romeo and Juliet*, V.i.), bloodstained (*Titus Andronicus*, II.iii.), hobnob (*Twelfth Night*, III.iv.), watchdog (*The Tempest*, I.ii.), pander (*Hamlet*, III.iv.) and mountaineer (*Cymbeline*, IV.ii.), as well as expressions such as 'there's the rub' (*Hamlet*, III.i.), 'the green-eyed monster' (*Othello*, III.iii.), 'the be-all and end-all' (*Macbeth*, I.vii.), 'thin air' (*The Tempest*, IV.i.), 'in one's mind's eye' (probably *Hamlet*, I.ii.), 'empty vessels make most noise' (*Henry V*, IV.iv.), 'it's (all) Greek to me' (*Julius Caesar*, I.ii.), 'wear one's heart on one's sleeve' (probably *Othello*, I.i.), 'lily-livered' (probably *Macbeth*, V.iii.), 'there is method in his madness' (a reference to a Shakespearian quotation from *Hamlet*, II.ii.), 'the milk of human kindness' (*Macbeth*, I.v.), 'be hoist with one's own petard' (*Hamlet*, III.iv.), 'someone's salad days' (*Antony and Cleopatra*, I.v.), 'the seamy side (of life)' (Shakespearian metaphor from *Othello*, IV.ii), 'good riddance' (*Troilus and Cressida*, II.i.), 'wild goose chase' (*Romeo and Juliet*, II.iv.).

The word 'star-crossed' can be found in the song *Spaceman* by *The Killers* (see Fig. 1) from their 2008 album *Day and Age* and it is one of many examples of how words coined by Shakespeare have become an integral part of the English language. The word 'star-crossed' was first used in the opening prologue of *Romeo and Juliet*:

*“Two households, both alike in dignity,
In fair Verona, where we lay our scene,
From ancient grudge break to new mutiny,
Where civil blood makes civil hands unclean.
From forth the fatal loins of these two foes
A pair of star-cross'd lovers take their life”*

Shakespeare's contemporaries were extremely superstitious. They believed in witches and supernatural beings such as fairies, goblins and ghosts, and they paid great heed to the predictions of clairvoyants, wizards and astrologers. Even Queen Elizabeth who was erudite (she spent 3 hours each day reading history books), intellectual, fluent in 6 languages, a patron of musicians, painters and playwrights, was very superstitious. Not only did she have her horoscope cast, but she asked the astrologer and wizard Dr John Dee to consult the stars and set her coronation date; she consulted Dee about toothaches, interpretation of dreams and comets, she

believed him when in 1577 he predicted the founding of an incomparable British Empire and she sent explorers to establish colonies in the New World, on one occasion she moved her whole court from Whitehall to Richmond because Dee warned her not to remain there, and she even passed the Statute of Recusancy in 1581 which made it illegal for anyone to cast the Queen's horoscope or prophesy how long she would live or who her successor would be. So, when Shakespeare calls the lovers star-crossed in the beginning of the play, he reveals they are doomed from the start and thus sets the scene for the upcoming tragedy.

Apart from believing that astrology determined a person's life, people in Shakespeare's age also believed in fate. A lot of sources claim that the phrase 'come what may' was first used by Shakespeare in his tragedy *Macbeth* (I.iii.), in the verse "come what come may, time and the hour runs through the roughest day". However, it can also be found in *Twelfth Night*, a comedy written a few years before *Macbeth*, when Antonio says "but, come what may, I do adore thee so, that danger shall seem sport, and I will go." The phrase can be found in the song *Come What May* in Baz Luhrmann's musical *Moulin Rouge*.

One of the gap-filling activities is provided below in Figure 1, together with the complete lyrics next to it. Other songs that can be used to revise Shakespeare's vocabulary are *The Gal that Got Away* by Frank Sinatra, *Thin Air* by Pearl Jam, *Long Way Down* by Travis, *Busted* by Matchbox Twenty, *For a Moment* by Jesus Jones, *I Could Be the One* by Donna Lewis, *The Be All and End All* by Bic Runga, *Fun Fun Fun* by the Beach Boys.

A quiz on Shakespeare's theatre

In 1576 the first theatre house, *The Theatre*, was built by James Burbage. Before the building of *The Theatre* plays were performed in inn yards, noblemen's houses, or the Queen's palace, and the stage was usually a platform of boards resting on barrels. However, theatre changed afterwards. The stage was surrounded by audience on three sides, and the cheapest seats were the groundlings who sat on the ground. There was a roof over the stage, but there was no artificial light and plays were performed only in daylight. There was no stage curtain - a scene ended when all actors left the stage. The costumes were rich and elaborate, but there were very few props. There were only male actors and the female parts were acted by boys. There was some attempt at realistic presentation, but little attempt at historical accuracy. The exact location was not important, if it was, Shakespeare mentioned it in the dialogue. For example, in the beginning of *Romeo and Juliet* he reveals that the action takes place in Verona with the line: "in fair Verona where we lay our scene." Companies of actors were established at the end of the sixteenth century, usually under the patronage of some powerful person. Acting was a disreputable and insecure profession - theatres were often closed due to the plague - actors suffered censorship and Puritan persecution - and the patron provided protection.

The Master of the Revels, Mr. Tilney, was in charge of selecting, organizing and supervising the entertainment for the Queen. All plays for public playing were subject to censorship, licensing and the payment of fees to the Master of the Revels. That way, the monarchy controlled and profited from the theatre.

The romantic comedy *Shakespeare in Love* provides most of these information on Shakespeare's theatre. For example, when Viola plays Juliet, a red handkerchief rolls out as she stabs herself with Romeo's dagger, thus making her seem that she is bleeding and making an attempt at realistic presentation. The quiz on Shakespeare's theatre has been designed to be played after watching the movie so that the teacher can elicit the information from the students.

Quiz

1. Were women allowed to become actors?
2. Who performed the female parts?
3. Was acting a respectable career?
4. Why were the theatres closed in 1593?
5. Was there a stage curtain?
6. Were there a lot of props?
7. Were the costumes elaborate or simple?
8. Were the plays performed in daylight or at night?
9. Which were the cheapest seats and where were they located?
10. Was there a roof at the theatre house?
11. On how many sides was the stage surrounded by audience?
12. Was there an attempt at realistic presentation?
13. When Juliet stabbed herself did she bleed?
14. Give the names of two theatres in Shakespeare's time.
15. Who commissioned *Twelfth Night*?
16. Name two of Shakespeare's contemporaries.
17. Who wrote the line "Was this the face that launch'd a thousand ships, And burnt the topless towers of Ilium?"
18. How did Marlowe die?
19. Was Shakespeare also an actor?
20. Was Shakespeare married?
21. What was the name of his wife?
22. Who was the owner of *The Rose* theater?
23. What was the name of the company of actors Burbage belonged to?
24. Who was Edward Alleyn Ned?
25. What was the name of the Master of the Revels?
26. What was the Master of the Revels' job?
27. Is the verse: "Shall I compare thee to a summer's day" the beginning of a sonnet or a play?

A poetry game and the sonnet

In 14th century Italy the sonnet was the predominant poetic form. Dante, Petrarch, and Cavalcanti wrote the most famous Italian sonnets in which the lovers were anguished and forlorn, and their loved ones cold and aloof. However, it took a couple of centuries for the sonnet to reach England. In the many years that the English poet Sir Thomas Wyatt spent abroad working as a diplomat for the court of Henry VIII, he came across this poetic form and later introduced it in England. Yet, it was his close friend Henry Howard Earl of Surrey who introduced the English form of the sonnet: three quatrains and a couplet written in iambic pentameter. Most of Wyatt and Surrey's sonnets are translations of Petrarch's sonnets, but later-day poets such as Shakespeare, Donne and Milton rejected the prevailing theme of unrequited love and turned to everyday life for inspiration in their sonnets.

A variation of *Versability: The Poetry Game* can be used in class to help students grasp the English and Italian sonnet forms. It can be played using the actual book *Versability: The Poetry Game* or any anthology of English poetry such as *The Norton Anthology of English Literature*. The students are divided into groups and are given a list of archaic words such as thou, thy, thine, morrow, morn, morrow, didst, ere, hence, etc. to make their verses sound more authentic. The teacher acts as a reader – the reader first gives a short introduction to the poet and his opus and then dictates all the lines of the first stanza of the sonnet except for the last line. The reader also provides the students with the sonnet form and rhyming scheme. For example, the reader reads the following Shakespearian sonnet with ABAB rhyming scheme:

*“I love to hear her speak, yet well I know,
That music hath a far more pleasing sound:
I grant I never saw a goddess go”*

The students have to complete the verse on a piece of paper, write down their names, fold the paper and give it to the reader, while the reader keeps time. Once the time is up, the reader reads all the lines together with the original one, in this case “My mistress when she walks treads on the ground,” and the students need to vote on which line they think is the genuine one, but they can't vote for their own lines. Students score one point each time someone votes for the line they composed, and they score one point if they guess the genuine line. Then the reader goes on to dictate the rest of the stanzas.

This poetry game does not have to be used to teach only the sonnet form, it can also be used for other types of poems and rhyming patterns.

Conclusion

Both games and audio-video material can be incorporated in an English literature course to increase motivation, improve critical thinking, present new vocabulary in a meaningful way, stimulate imagination and challenge the student.

However, technology and games should always be used in a manner that enhances the learning experience. They should not be regarded as a way to pass an hour when we have nothing prepared for that class. The video and audio material needs to be carefully selected and appropriate to the curriculum, and it should be used with follow-up activities which help students analyze and make sense of what they saw and heard, and which make them understand this is more than just entertainment.

References

1. Brodey, K., & Margaretti, F. (2003). *Focus on English and American Literature*. Moscow: Airis Press.
2. Brookfield, S. (1995). *The Getting of Wisdom: What Critically Reflective Teaching Is and Why It's Important in Becoming a Critically Reflective Teacher*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Carter, R., & McRae, J. (1997). *The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland*. London: Routledge.
4. Da Souza, M., & Silver, B. (1999). *Versability: The Poetry Game*. Hong Kong: Bloomsbury.
5. Flowers, B., Keuning, D. B., Stermer, M. A., & Vannucci, R. J. (2008). Spaceman [Recorded by The Killers]. *On Day and Age* [CD]. United States: Universal Music Publishing.
6. Gigliotti, D., & Goldstein, J. (Producers) & Madden, J. (Director). (1999). *Shakespeare in Love* [Motion picture]. United States: Miramax Entertainment.
7. Golubeva, N.I., Golubeva, S.L., Kiseleva, A.N., Kutakova, M.O., Potapova, E.G., & Sinelnikova, M.V. (2007). *Readings from English and American Literature*. Saint Petersburg: Corona Vek.
8. Greenblatt, S. (2006). *The Norton Anthology of English Literature: Volume 1*. [Eight Edition]. New York: W. W. Norton & Company.
9. Harrison, G. B. (1991). *Introducing Shakespeare*. London: Penguin Books.
10. Kirkpatrick, E. M. & Schwarz, C. M. (1993). *The Wordsworth Dictionary of Idioms*. Hertfordshire, UK: Wordsworth Edition.
11. Malless, S. & McQuain, J. (2000). *Coined by Shakespeare: Words and Meanings First Used by The Bard*. Merriam Webster Online. Retrieved September 22, 2000 from <http://www.m-w.com/lighter/shak/words5.htm>
12. Montrose, L. A. (1996). *The Purpose of Playing: Shakespeare and the Cultural Politics of the Elizabethan Theatre*. Chicago: The University of Chicago Press.
13. Shakespeare, W. (1977). *The Complete Works of William Shakespeare* (Foreword by Sybil Thorndike). London: Abbey Library.

14. Thomas, J., Driver, M., Coppola, J., & Thomas, B. (2008). Looking Forward to Look Backward: Technology and King Arthur. *AACE Journal*. 16 (4), pp. 367-383. Chesapeake, VA: AACE. Retrieved September 05, 2009 from <http://www.editlib.org/p/26078>.
15. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Weir, A. (1999). *Elizabeth the Queen*. London: Pimlico Random House.
17. William Shakespeare Info. (2005). *William Shakespeare Online Elizabethan Dictionary*. Retrieved February 01, 2010 from <http://www.william-shakespeare.info/william-shakespeare-dictionary.htm>

Figure 1 – The Lyrics to the song *Spaceman*

Табела 1 – Зборови на песната Спејсмен

<p>It started with a low _____, Next _____ I knew they ripped me from my bed; And then they took my _____ type, they left a strange _____ in my head. You know that I was hoping, That I could leave this _____ world behind; But when they cut me open, I guess I changed my mind. And you know I might Have just flown too far from the _____ this time, 'cause they calling me by my _____! And the zipping white _____ beams disregarding bombs and satellites! That was the _____ point; That was one lonely night! The _____ maker says, "It ain't so bad" The dream maker's gonna make you _____ The spaceman says, "Everybody _____ down! Its all in your mind!" Well now I'm back at home and- I'm looking _____ to this life I live; You know it's gonna _____ me, So hesitation to this life I give. You think you might cross over, You caught between the devil and the _____ blue sea; You better look it over, Before you make that _____! And you know I'm fine, but I hear those voices at night sometimes... they _____ my claim, and the public don't _____ on my transmission 'cause it wasn't televised... My global position systems are vocally addressed; They say the Nile _____ run from east to west.</p>	<p>It started with a low light, Next thing I knew they ripped me from my bed; And then they took my blood type, they left a strange impression in my head. You know that I was hoping, That I could leave this star-crossed world behind; But when they cut me open, I guess I changed my mind. And you know I might Have just flown too far from the floor this time, 'cause they calling me by my name! And the zipping white light beams disregarding bombs and satellites! That was the turning point; That was one lonely night! The star maker says, "It ain't so bad" The dream maker's gonna make you mad The spaceman says, "Everybody look down! Its all in your mind!" Well now I'm back at home and- I'm looking forward to this life I live; You know it's gonna haunt me, So hesitation to this life I give. You think you might cross over, You caught between the devil and the deep blue sea; You better look it over, Before you make that leap! And you know I'm fine, but I hear those voices at night sometimes... they justify my claim, and the public don't dwell on my transmission 'cause it wasn't televised... My global position systems are vocally addressed; They say the Nile used to run from east to west.</p>
--	---

37.091.313

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗОШТО НИ Е ВАЖНО И ЗНАЧАЈНО ИЗГОТВУВАЊЕТО НА ПРОЕКТИ ЗА НАУЧНОИСТРАЖУВАЧКА РАБОТА?

д-р Снежана Јованова–Митковска*

Апстракт: Целта на секое научно истражување и проучување е да даде одговор, да се пронајде решение на многубројни однапред поставени прашања и идентификувани проблеми. Подрачјето на воспитанието и образованието е многу широко и разнолико и изобилува со многубројни проблеми и прашања кои бараат решение, одговор. За секое прашање и проблем кое станува предмет на проучување и истражување, потребно е да се изработи проект за да може истиот да се проучи. Проектирањето како мисловна, умствена, динамичка, синхронизирана и координирана, стручно научна и креативна дејност на истражувачот, во кое во функционална врска се поставуваат сите активности кои треба да се изведат за да се дојде до посакувана цел, води кон изготвување на проект како темелен документ на секое истражување на подрачјето на воспитанието и образованието.

Во овој труд ќе ги презентираме теоретските расправи на овој проблем, ќе се обидеме да ги објасниме разликите помеѓу поимите проектирање и проект, улогата и функцијата на проектот, неговата важност и значење за реализација на научните проучувања и истражувања како и разликите во поглед на структурните компоненти на различните видови научно-истражувачки проекти.

Клучни зборови: *проект, проектирање, идеен, студиски, технички научно-истражувачки проект.*

WHY IS IMPORTANT TO US AND IMPORTANT PROJECTS FOR THE PREPARATION OF RESEARCH WORK?

Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.*

Abstract: The aim of any scientific research and studies is to answer, to find a solution to the numerous pre-set questions and problems identified.

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

The area of education is much broader and abounds with many problems and questions that seek a solution look for the answer. For each issue and problem that becomes the subject of research and study required development projects for their study. Designing thinking, intellectual, dynamic, synchronized and coordinated, professional scientific and creative activity in which researchers in the functional relation put all the activities that should be done, to scroll to the desired goal leads to the preparation of the project as a fundamental document of any research in the field of education and education.

In this effort we will present theoretical discussion of this problem, will try to explain the differences between terms design and project, the role and function of the project, its importance and meaning for the implementation of scientific studies and research as well as differences in the structural components of various forms of scientific research projects.

Key words: *project, design, preliminary, study, technical scientific research project*

*Добрата организација на учењето се темели
врз оптималното сменување на активностите за восприемање
и активностите за обработка на информациите.
Андриловиќ*

Вовед

Целта на секое научно истражување и проучување е да даде одговор, да се пронајде решение на многубројни однапред поставени прашања и идентификувани проблеми. До одговор на поставените прашања, односно до решенијата на воочените проблеми, често се доаѓа здраворазумски, искусствено, но најчестиот и најсигурен пат кој води до вистински одговор на прашањето, до решение на воочениот проблем е по пат на научно проучување и истражување.

Организирањето, изведувањето на научното проучување и истражување се јавува како резултат на:

- *научниот интерес* – потребата една наука понатаму да се проширува, продлабочува, развива;
- *практичните потреби* т.е. потребата да се дадат научно засновани одговори на прашањата и проблемите кои се јавуваат во човечкиот живот, во односите меѓу поединецот и заедницата, во општествената дејност;
- *личниот интерес* т.е. желбата на поединецот да проучи и истражи некое прашање или проблем, во овој случај во научното проучување и истражување, штом дојде до одреден резултат, престанува да биде сопственост на поединецот и станува предмет на науката во чија област е вршено проучувањето.

За успех на научното проучување и истражување голема улога игра како *личната мотивација* така и настојувањето да се даде придонес за развој на соодветната научна дисциплина - *научна мотивираност*.

За секое прашање и проблем што станува предмет на проучување и истражување, потребно е да се изработи проект за да може истиот да се проучи.

1. Идентификација на поимот „проект“ и „проектирање“

Во секојдневието често се среќаваме, го слушаме зборот проект, проект на НВО-и, проекти на локалната самоуправа, проекти на Владата, проекти на училиштето, проекти во училиницата... Токму, оттаму и се поставува прашањето што подразбираме под овој поим, од каде потекнува, што означува? Дали можеме да ги изедначиме поимите проектирање и проект, т.е. што означува едниот, а што другиот поим?

Терминот проект има латинско потекло *projicere* = да се пружи, да се фрли пред некој. Во научната и стручната комуникација се употребува во две значења. Првото значење би било дека тоа претставува писмен документ во кој се опишува што, зошто, како, каде, кога, со кого, со кои средства, на кој начин и сл., се настојува да се оствари некоја активност, поконкретно во образованието, како да се истражува воспитанието и образованието. Според второто значење проектот се однесува и ја опфаќа и реализацијата на активностите кои се предвидени во ваквиот писмен документ.

Во стручната литература постојат различни определби на овој поим.

Мужик. В. го определува како: „Проектот е темелен документ на секое истражување на подрачјето на воспитанието и образованието“.

Ангелоска-Галевска. Н. го определува како: „Проектот е творечки продукт кој мора да биде базиран на одредени методолошки норми и барања“.

Ваквите определби ја определуваат и суштината на овој поим. Имено, станува збор за одредување на рамка, скица, план за одредено истражување, при конструкцијата на која треба да се почитуваат одредени методолошки барања и одредени норми. Со оглед на фактот дека станува збор и за творечки акт/ продукт на поединецот или на група луѓе, почитувањето на методолошките барања и норми, не значи и негово шаблонизирање. Тој творечки процес на планирање и проектирање на кое било педагошко истражување и проучување е истовремено и личен чин кој треба да се изведе со полно уважување на сите специфичности на одбраниот проблем, предмет кој ќе се истражува. Тоа значи дека методолошките барања и норми треба секогаш творечки да се искористат од аспект на особеностите на предметот на проучување и истражување.

Проектирањето, пак, според Милосављевиќ, С. претставува: „мисловна, првенствено умствена активност на изработка на проектот: динамички синхронизиран координиран систем на меѓусебно поврзани дејности во истражувањето како и стручно-научна и креативна активност со која се создава проектот на истражувањето“.

Секое проектирање претставува творечки креативен подвиг на истражувачот, во кое во функционална врска се поставуваат сите активности кои треба да се изведат за да се дојде до посакувана цел.

Проектирањето на истражувањето според Милосављевиќ, С. поминува низ неколку фази, и тоа:

- забележување и сфаќање на проблемот, предметот на истражувањето;
- претходна прелиминарна идентификација - издвојување од општествената стварност;
- прелиминарно определување и класификација по аналогија на другите појави и проблеми;
- анализа на издвоените и дефинирани појави - структурално генетичка и функционална анализа
- конципирање на моделот на проблемот и неговата разработка.

2. Улога и функции на проектот на истражувањето

Имајќи ја предвид определбата на проектот како оперативно-организационен, научен, основен документ на едно истражување како основни функции на проектот на истражување се:

- **функција на поврзување на теоријата и практиката** - во секое истражување нужно се поаѓа од постојното научно, пред сè, теоретско сознание, но не се занемаруваат ни потребите на практиката. Со проектот на истражувањето се овозможува поврзување на различните делови и фази на процесот на научното сознание, теоријата и методологијата, теоријата и стварноста;
- **функција на насочување на истражувањето** - врз основа на идентификуваниот проблем и предмет на истражувањето, т.е. нивното операционално и теоретско определување се определуваат понатаму методите, постапките, инструментите за собирање на релевантните податоци за претстојното истражување, како и начинот на нивната обработка и извлекувањето на заклучоците;
- **координативна функција** – подразбира конзистентно и согласно функционирање на сите делови, актери, средства и постапки во процесот на истражувањето;
- **синхронизирачка функција** - подразбира обединување на определено динамичко единство и согласност во рамките на единица време на сите чинители на истражувањето.

3. Зошто е потребно да се изготви проект за истражување?

- Затоа што овозможува организација и преглед на сопствените мисли - се добива јасна слика за она што се сака да се постигне;
- Дава преглед на сè што треба да се направи претходно и на она што треба да му претходи на истражувањето;
- Овозможува да се воочат слабостите во изнесените мисли и потешкотиите кои ќе се појават при нивното надминување;
- Претставува документ кој може да биде коментиран од други лица, истиот да биде критикуван со што би му се овозможило на истражувачот да ги надмине слабостите, грешките;
- Претставува основа и костур за пишување на извештаи за реализираното истражување;
- Служи како документациона основа при барање соработници во истражувачката екипа.

4. Видови на истражувачки проекти

Изработката на научноистражувачките проекти, т.е. планирањето (проектирањето) на педагошкото проучување и истражување, бара од истражувачите да се придржуваат кон одредени методолошки норми и барања. Истите треба творечки да се користат од аспект на особеноста на предметот на проучување или истражување.

Овде ќе бидат изнесени содржините на најпознатите три вида научноистражувачки проекти значајни за емпириското истражување на педагошките прашања и проблеми. Ова поради фактот што во овој вид на истражувања најчесто доаѓаат до израз методолошките барања и норми, и затоа што во изготвените проекти може најдобро да се согледа кои се прашањата на кои треба да се даде одговор при нивното истражување и проучување.

4.1. Идеен научноистражувачки проект

Со идејниот научноистражувачки проект само ориентационо се утврдуваат можните рамки на истражувањето и потребните услови за неговата реализација. Познат е уште и под називот „скица на истражувањето“, „концептуализација на истражувањето“, „разработка на идејата на истражувањето“ и слично. Основните прашања на кои одговара овој проект се прашањата: *што* и *зошто* ќе се истражува?

Идејната скица ги содржи следните елементи:

- идентификување на проблемот на истражувањето кој претставува поставено прашање кое бара решение, кое подразбира постоење на нешто непознато, нешто што треба да се осознае, нешто за кое треба нешто да се прави. Значи одговорот не може веднаш да биде даден и

се претпоставува акција на истражувачот/ истражувачите за негово решавање. Извори на истражувачки проблеми можат да бидат: секојдневниот живот, практичните потреби, теоријата и претходните истражувања. Проблемот треба да биде точно поставен, формулиран на адекватен начин, да упатува на правецот на истражувањето, да може да се согледа решението на проблемот;

- одредување и формулирање на предметот на истражувањето - формулацијата на предметот на истражувањето треба да биде концизна, јасна и кратка, јазички конкретна формулација на предметот на истражувањето. Потоа следува дефинирање на *клучните поими* кои ги содржи формулацијата на предметот на истражувањето. Дефинирањето на одредени поими произлегува од фактот што (кај нас, а и во некои други земји) некои термини, поими и синтагми не се користат истозначно. Во таа насока и се користи соодветна стручна литература, лексикони, енциклопедии.

Со идентификување на проблемот на истражувањето, како и со дефинирање на предметот на истражувањето се одговара, всушност, на прашањето *што ќе се истражува?*

Следното прашање на кое треба да се одговори е *зошто ќе се врши истражувањето, зошто се презема истражувањето?* Одговорите се состојат од следното:

- Одредување на целите и задачите на истражувањето - *целите* претставуваат замислени состојби што се сака да се постигнат со истражување на предметот, а задачите се однесуваат на патиштата и начините за оставрување на целта. Сите задачи мора да бидат во рамките на поставените цели на истражувањето.
- Поставување и формулација на хипотези во истражувањето - хипотезата е претпоставка, став, исказ, поставено прашање, која со истражувањето треба да биде потврдена (докажана) или отфрлена (одбиена). Се формулираат врз основа на проучена стручна литература и се однесуваат на одбраниот предмет на проучување. Во емпириските педагошки истражувања се користат сите видови на хипотези (во зависност од критериумот за нивната поделба).
- По хипотезата се утврдуваат *варијаблите* (променливи) на даденото истражување (општи, посебни, зависни, назаисни, една или повеќе, нивниот меѓусебен однос и сл.).
- Значење и оправданост на истражувањето - се истакнува значењето кое ќе го има истражуваниот проблем за науката и практиката. Се дава преглед на релевантните истражувања поврзани со проблемот на истражувањето, истражувања кои се однесуваат на одделни аспекти на проучуваниот проблем и се насока за понатамошно негово

истражување. Се истакнува и *оригиналноста* на истражувањето кое се презема (дали е тоа прво такво истражување, ако не е, во што се разликува во однос на истражувањата кои ги правеле други истражувачи).

- Основни методи и техники на истражувањето - нивно определување врз основа на поставените цели и задачи во истражувањето, нивно само таксативно определување.
- Определување на популацијата и примерокот на истражувањето - конкретизирање на популацијата - конечна или бесконечна и одредување на видот на примерокот на истражувањето.
- Потребно време, кадри и средства за истражувањето - одредување на временскиот роковник, материјалните, кадровските и финансиските средства за реализација на истражувањето.

4.2. Студиски научноистражувачки проект

Како што ни кажува самиот назив станува збор за „*студија*“ за предметот на истражувањето, т.е. продлабочување и поголема потполност во неговото согледување. Студискиот проект, всушност, претставува целосна теориска и научна основа и рамка на истражувањето, критичка анализа на литературата, предметно-содржинска и методолошка и во голема мера зависи од креативноста и творечките способности на самиот истражувач.

Основно прашање на студискиот научноистражувачки проект е: *како ќе се одбере предметот на истражувањето?*

Структурните елементи на овој проект се слични со оние на идејниот истражувачки проект, почнувајќи од: идентификацијата на проблемот, одредување на предметот на истражувањето, целите, задачите на истражувањето, хипотезите на истражувањето, методите, техниките, инструментите. Разликата се состои во тоа што овде станува збор за поконкретно определување на одредени методи, техники и инструменти, одредени процедури на истражувањето.

Она што е карактеристично е конкретизацијата на тоа која техника и на нејзе соодветниот инструмент ќе се користи и зошто истите ќе се користат, како и постоењето на подготвени, изработени инструменти кои одат во прилозите од студискиот проект.

Конкретно треба да се одреди и популацијата и примерокот на кој ќе се изведува истражувањето, т.е. изворот на податоците, како и да се одреди оправданоста, зошто сме го избрале токму тој примерок, а не некој друг примерок.

Во студискиот проект, исто така, го одредуваме и начинот на обработка на податоците, поконкретно ги назначуваме статистичките постапки кои притоа ќе ги користиме.

Во студискиот проект се зборува за тоа како ќе бидат формулирани и соопштени резултатите од истражувањето како посебна статија, во списание, усно или со презентација и сл.

На крај се дава список на литературата која истражувачот ја користел, а се однесува како на предметот на истражувањето така и на методологијата за проучување и истражување на истиот.

4.3. Технички научноистражувачки проект

Со овој вид на проект се разрешуваат организационо-техничките прашања врзани за истражување на одбраниот предмет. Со него се решаваат:

- *организациони прашања* - се однесуваат на изборот на примерокот, како ќе биде избран, на начинот на собирање на податоци, кога, како, каде ќе се изведува обработката на податоците, како ќе бидат објавени резултатите од истражувањето и сл.
- *кадровски прашања* - се однесуваат на одредување на носителот на проектот (поединци, тимови, институции), нивната одговорност, обврските кои ги имаат, помошниците истражувачи, соработниците и сл., кои ќе придонесат за успешна реализација на предвиденото истражување.
- *материјално-финансиски прашања* - се однесува на утврдувањето на материјалните и финансиските средства и услови неопходни за реализација на истражувањето, почнувајќи од самата подготовка, па сè до неговото завршување, како и одредување на временскиот календар за реализација на истото;
- *календар на истражувањето* - одредување на временската отсечка за реализација на истражувањето, траењето на поединечните етапи и севкупното времетраење.

Наместо заклучок

Добрата истражувачка замисла бара и добро остварување. Тоа во најголема мера го обезбедува токму проектирањето, изработката на проект на научното проучување и истражување.

Библиографија

1. Ангеловска-Галевска, Н. (2003), *Планирање на научноистражувачката работа*. Скопје: Институт за педагогија (интерна скрипта).
2. Bangur, V., Potkonjak, N. (1999), *Metodologija pedagogije*. Beograd: Savez pedagogskih drustava Jugoslavije.
3. Leedy, P.D. (1989), *Practical Research-Planning and Design*. New York: Macmilian Publ. Comp.
4. Milosavljevic, S. (1980), *Istrazivanje politickih pojava*. Beograd: Institut za politicke studije Fakulteta politickih nauka. Centar za omladinu i pionire.
5. Мојаноски, Ц. (1998), *Методологија на научноистражувачката работа*. Скопје: 2-ри Август С.
6. Muzic, V. (1986), *Metodologija pedagogskog istrazivanja*. Sarajevo: OOUR Zavod za udzbenike i nastavna sredstva.

821.163.3-312.9.09

Оригинален научен труд
Original research paper

ПЛЕТЕНКА ОД ФАНТАСТИЧНИ И РЕАЛИСТИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ

д-р Јованка Денкова*

Апстракт: Во оваа студија се укажува на испреплетеноста на реалистичните и фантастичните елементи во современата македонска литература за млади. Со ненадејното навлегување на фантастичните настани во еден реален, стабилен и конкретен свет, се врши нарушување на неговата кохезија и како стакло се руши илузијата за постоењето на само еден хронотоп, оној кој ние го знаеме како реалност. Фантастичноста на текстот се засилува со тоа што сите необични настани кои се случуваат остануваат докрај необјаснети. Ако ваквата несигурност е присутна кај ликот, таа ќе се транспонира и кај читателот. Со тоа останува впечатокот за нешто необјаснето, необично кое однадеж се случува во секојдневието. Ненадејниот продор на необичното, натприродното во секојдневното и обичното го раѓа фантастичното. Во студијата се укажува и на присуството на сказновидни, чудесни елементи во роман, кој на прв поглед е реалистичен. Како хронотоп на прагот преку кој се реализира преодот од реалниот во иреалниот свет е огледалото, типичен волшебен реквизит од сказните. Преодот од едниот во другиот простор се случува ненадејно, тоа секогаш се случува кога ликот е сам, преминот е привремен, значи постои можност за безбедно враќање во обратна насока/ назад во секојдневниот, познат, стабилен, реален простор и во тоа е поврзаноста со областа на чудесното, бидејќи оваа, типично фантастична тема во фантастиката најчесто завршува со тоа што огледалото носи трагични последици и пораки. Престојот во иреалниот простор трае само онолку колку што сака главната хероина, а се враќа назад, во иреалниот простор со соблекувањето на чудесните чевли. Волшебните чевли и огледалото се главното средство со кое се реализира преодот во иреалното.

Клучни зборови: *чудесно, иреално, натприродно.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

BRAID OF FANTASTIC AND REALISTIC ELEMENTS

Jovanka Denkova, Ph.D.*

Abstract: This study points to the interplay between the realistic and fantastic elements in modern Macedonian literature for youth. The sudden intrusion of fantastic events in a real, stable and concrete world undermines its cohesion and the illusion about the existence of only one chronotope, the one we know as reality, shatters like a glass hitting the floor. The fantastic elements in the text are emphasized by the inexplicability of the unusual events. If the characters in the story experience this uncertainty, it will transmit to the reader as well. This leaves the impression of something unexplained, unusual which happens unexpectedly in the everyday life. The sudden appearance of the unusual and the supernatural in the everyday ordinary life gives rise to the fantastic world. The study also points out the presence of fairytale-like, magic elements in a novel that at first sight seems realistic. The chronotope which symbolizes the transition from the real to the unreal world is the mirror, a typical magic item from fairy tales. The transition from one to the other space happens suddenly, when the character is alone, the transition is temporary, there is always the possibility of safe return in the opposite direction / back to the everyday, familiar, stable, real space, and this represents the connection with the fantastic world, because this, typically fantastic theme very often ends with the fact that the mirror brings about tragic consequences and messages. The stay in the unreal space lasts as long as the main heroine wants, and she returns to the real world by putting on magic shoes. The magic shoes and the mirror are the main means for transition between the two worlds.

Key words: *magic; unreal; supernatural.*

1. Вовед

Во современата македонска литература за деца и млади, како и во светската, се пројавува тенденција на т.н. мешање на жанровите, така што ниту еден жанр не се наоѓа во чист вид во некое дело, туку секогаш има елементи и на други жанрови. Таквата жанровска поливалентност нè поставува пред обидот да се издвојат реалистичните и фантастичните елементи во современата прозна литература за деца и да се укаже на нивниот сооднос.

Напоредното присуство на овие елементи во текстот укажува на постоењето на два света, реален и фантастичен, при што доаѓа до нивен судир, односно „фантастичниот свет може да се доживее како рамноправен со реалниот, што е и основен предуслов за појавата на

фантастичното“.¹ Или, според зборовите на Е.И. Парнов: „...За фантастиката е карактеристична играта со суштината на светот, со неговите елементи. Фантастиката непрестајно ги варира основните 'цигли' од кои таа е сосидана. Таа измислува или нешто целосно ново или, напротив, од нашиот живот го отстранува вообичаеното и секојдневното, а потоа, со одредена љубопитност, набљудува што ќе произлезе од сето тоа. Како ќе се снајде јунакот во новата ситуација, како ќе реагира на чудото кое му се случило однадеж? На крај, со која брзина ќе успее да го компензира ненадејното исчезнување?“²

Оттука, испреплетеноста на реалистичните и фантастичните елементи може да се сфати и како игра на писателот со снаодливоста на ликот / читателот и неговата флексибилност да се адаптира на настаните кои му се случуваат и кои само привидно се не/обични.

2. Реални/ фантастични елементи во романот

Во романот *Гледалото зад огледалото*, Јадранка Владова ја разработила темата за огледалата, карактеристична за фантастиката, но ја инкорпорирала во реален контекст. Радован Вучковиќ, зборувајќи за облиците на фантастичната книжевност, како особина на овој вид литература, паралелно со темата за двојниците ја истакнува и темата за огледалата: „...Претставата за огледалото е во самата природа на фантастичната книжевност која тргнува од претпоставката дека *фантастичното* не е ништо друго освен *реалното* (стварното) прекршено на магичните рамнини на огледалото или во растроената свест, во која работите се согледуваат во нивното двојно постоење: реалното и имагинарното. Според тоа, неразделна од оваа тема е и темата за двојниците, односно онаа за делбата на ликот на јунакот на две *јас* кои во фантастичната игра стапуваат во односи на магични залажувања и будења, што може да биде повод за хумористично-фантастична игра (...) или за душевно страдање“³ – како во случајов. Фактот што фантастичните доживувања на девојчето Маја пред огледалото завршуваат среќно, со нови сознанија за животот, ја воспоставува врската со сказновидната литература. Во овој роман на Јадранка Владова, како и во целата литература за деца, воопшто, сликата во огледалото кај децата и младите може да предизвика изненадување или страв од непознатото, како во случајов, но тоа не е случај во класичната литература или во литературата за возрасни каде што: „Она што се гледа

¹ Георгиевска–Јаковлева Лорета (2001), *Фантастиката и македонскиот роман*, Институт за македонска литература, Скопје, стр. 41.

² Parnov E.I. (1978), *Postulati fantastike ili Okamova ostrica*, Dometi, br.6, Rijeka, стр. 36-37.

³ Vučković Radovan (1986): *Oblici fantastične književnosti*, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo, стр. 31.

во волшебното огледало, не е волшебна панорама на убавината, туку својот окрвавен сопствен лик или изместениот свет“.⁴

Романот *Гледалото зад огледалото* од Јадранка Владова започнува и завршува сосем реалистично. Дури, кога не би биле неколкуте фантастични настани, би можел да се оквалификува како *чисто* реалистичен роман. Главен лик во него е девојчето Маја кое живее во современо семејство. Таткото работи во фирма за компјутери, мајката е професорка по француски јазик: „*што е учителка на некои големи деца*“, а има и помала сестричка – Весна која „*сè уште се преправа дека е бебе и не сака да разговара како човек*“ (стр. 7).⁵ Живеат во мал стан кој не дозволува некоја голема слобода. Но, затоа, Маја пронашла начин како да го прошири тој „ограничен“ простор: „*...всушност, просторот ништо не ѝ значеше. Таа, едноставно, секогаш умеела да замижи, да се загледа во мракот под клепките (...) и тогаш, глува за сите звуци, како низ тунел да го продолжи просторот... И никогаш не ѝ било неопходно да ги облече пижамите за да влезе таму... Маја секогаш знаеше како да влезе во соничтата и сред бел ден. Прво мислеше дека тоа е така со сите, дека сите можат така, но откако виде дека ѝ се чудат кога ќе го спомне тоа, почна да ги прескокнува таквите само свои доживувања*“ (стр. 13-14).

Авторот често пати ја потенцира зафатеноста на родителите на Маја: мајката постојано е зафатена со „огромниот куп писмени задачи на своите ученици“ (стр. 9), а таткото „цели две години работеше со тие телевизори како што ги нарече Маја кога беше малечка“ (стр. 8). Од тие причини, Маја често пати се чувствува осамена, па еден ден „кога, пред две години, рече дека мораат, во вакви услови, да ѝ купат пријател“ (стр. 7) ги вцашува сите. Како супститут за вистински пријател, добива папагал, но сепак, вистински пријатели - нема. Тоа, од една страна, се должи на нејзината сензибилна природа: „*... (во училиштето) Маја навистина застануваше сама до оградата во дворот, се загледуваше во улицата до оградата..., се загледуваше во тревките покрај оградата кои умееја да го преживеат најголемиот студ, се загледуваше во бубалка која лази по каменот, ја следеше случајната пеперутка заскитана над овој двор преполн врева... Маја никогаш не знаеше да зборува со своите другарки од одделението. Секогаш немаше време*“ (стр. 16-17), а од друга страна, „*Маја многу често имаше впечаток дека мајка ѝ ја контролира*“ (стр. 16), или „*...таа со никого од зградата не се дружеше. Ниту таа, ниту*

⁴ Исто, стр. 33.

⁵ Цитатите се од следното издание: Јадранка Владова (1999), *Гледалото зад огледалото*, Детска радост, Скопје.

нејзините родители... Мама, поради лошите искуства на своите колешки од работа со соседите, постојано бараше сите тие да бидат претпазливи со новите познанства“ (стр. 27). Единствен пријател со кого Маја можела да разговара во тие години бил колегата на нејзиниот татко – Оливер, кој е „најпрекрасниот човек на светот. Толку прекрасен што Маја дури едно време – пред да порасне и пред да реши дека никогаш нема да може да се омажи за некој од оние одвратни машки какви што се сите од нејзиното училиште, сите од курсот по француски, сите од зградата – мислеше дека, секако, ќе се омажи за чичко Оливер“ (стр. 19). Најмногу ѝ импонира и тоа што, иако мајка ѝ на Маја честопати „го запознаваше со некои колешки... чичко Оливер повеќе пати ја водеше Маја на колачиња со 'кандидатките' за жената на својот живот“ (стр. 19). Но, откако чичко Оливер ја пронаоѓа „жената на својот живот“, во животот на нивното семејство многу работи се менуваат. Имено, Оливер сакал да се ожени со некоја Катерина (која, патем, на Маја многу ѝ се допаѓа и ја одобрува како „прифатлива“ кандидатка за чичко Оливер), која била самохрана мајка, а тоа предизвикува судири во целото семејство. Заради тоа, извесен период, чичко Оливер не доаѓа кај нив на гости, па Маја уште посилено ја чувствува својата осаменост. Во такви услови, во „еден најобичен четврток“, сосема случајно, Маја се запознава со сосетката, госпоѓа Благородна, со нејзиниот внук Јован и со неговиот другар Никола. Госпоѓа Благородна е вистинска госпоѓа, која го обожава и течно го зборува францускиот јазик, има огромна домашна библиотека, ја сака поезијата... Еве како е даден нејзиниот физички изглед: „...се појави госпоѓа Благородна во својот инвалидски стол... Имаше блескаво бела коса лабаво собрана со чешиќа зад ушите во кои блескаа прекрасни обетки. Имаше и блескави очи кои зачудени и зголемени од очилата ја гледаа со љубопитност“ (стр. 28-29). Описот на госпоѓата Благородна и на нејзиниот стан во приземјето се предадени необично, при што се стекнува впечаток дека станува збор за лице и за стан кои доаѓаат од минатото и кои не можат да се сретнат во денешницата: „Толку француски книги не видеа дури ни во библиотеката на работа кај мајка ѝ! Беше прекрасно да се погалат тие широки грбови на книгите во кои јасно блескаат насловите и авторите испишани со златни букви. Ги галеше со очите, и со некој огнен залак во грлото возбудено вдишуваше и издишуваше во таа соба што личеше на истата таква во нивниот стан, а беше толку инаква, толку особена со овие книги“ (стр. 30-31, потцртаното мое – Ј.Д.), „...на големата трпезариска маса послана со убав чаршаф беа поставени убави големи чинии. Ножот и виљушката имаа прекрасна форма испишана со линиите на поцртаното сребро. Салветките не беа книжни. Такво нешто се доживуваше само на ручеците на баба Надежда

в недела, а кај баба Данче за празниците. Сега не беше ниту недела, ниту празник. Беше еден најобичен четврток, од оние што ги мразеше, бидејќи бесконечно долго ги чека другите да се вратат дури за вечера“ (стр. 31-32, потцртаното мое – Ј.Д.). Продолжува пријателството со г-ѓа Благородна, а се збогатува и се проширува и пријателството меѓу Маја и нејзиниот внук Јован, како и неговиот другар Никола. Меѓу Маја и Јован се раѓа нешто како прва симпатија. До овој момент сè се одвива реално и обично, па дури се стекнува впечаток дека се работи за реалистичен роман.

Но, еден, навидум, сосема обичен ден, во таа чудесна и прекрасна „куќа која покрај книгите има толку стари, убави предмети на кои погледот речиси се лепи од љубопитност (вази, чинии, кутии од необични материјали, бисти...)“, додека во ходникот на госпоѓа Благородна го чека Јован, „покрај шкафот на кој беше закачено најубавото огледало на светот (...), Маја здогледа многу необични чевли... Сребрени, со тенки ремчиња испреплетени над прстите, со тенка иттикла и со сребрени ленти... Тие сребрени чевли, неколку броја поголеми од нејзината нога, со некаква магична привлечност ја повикаа и таа, држејќи се за шкафот со десната рака, го навре десниот чевел...“ (стр. 73). Тогаш, Маја го доживува првото необично искуство пред огледалото: „Кога се исправи нешто како електрична молња светна од огледалото, и таа исплашена, само за миг, со делче од окото, здогледа сосем инаква слика одразена во него... Се здогледа себеси, но зад неа не беше високиот метален сад за чадорите на Стојанови, туку некој предел сосем непознат...“ (стр. 73). Ваквото необично доживување, Маја „толку ја исплаши што ги затвори очите, неврзаниот чевел ѝ се лизна низ прстите и таа исплашена погледна во огледалото, кое сега го одразуваше нејзиниот исплашен израз на лицето, чадорите...“ (стр. 73-74). Животот продолжува според секојдневните обврски, но животот на Маја не е повеќе ист. Таа повеќе не е осамена, бидејќи: „Откако го сретна Јован, а потоа и Никола, таа почна да чувствува нешто необично. Некоја необјаслива возбуда, некоја топлина ја обземаше кога тие ќе ѝ се загледаа в очи, некоја радост ќе ја пресечеше во градите кога ќе ги здогледаше пред училиштето... Со нив двајцата се чувствуваше безвременска, не размислуваше за годините, секогаш имаше за што да зборува“ (стр. 93). Вториот натприроден настан повторно се случува ненадејно: „Во ходникот погледот како молња ги фати сребрените чевли под огледалото. Подзастана. **Се чудеше...** Од каде сега пак никнаа... Јован ги поттурна во шкафот под огледалото! **Се колебаше**, но десната нога, привлечена како со магнет се мушна во широкиот чевел “ (стр. 111). Маја никому не му ги раскажува своите доживувања пред огледалото, па дури и самата е несигурна во нив. Сака

да го сподели тоа свое искуство со другарите Јован и Никола, но **„сепак мислеше дека не е доволно сигурна, дека овојпат ќе провери, а потоа сè ќе им раскаже...“** (стр. 132, потцртаното мое – Ј.Д.).

Од потцртаното се гледа дека несигурноста кај ликот постојано е присутна, особено кога ќе се земе предвид претходно кажаното дека Маја можела да сонува и среде бел ден само со едно затворање на очите. Од тие причини, ваквата несигурност е присутна и кај читателот. Како и да е, останува впечатокот за нешто необјаснето, необично кое однадеж се случува во секојдневието. Тој ненадеен продор на необичното, натприродното во секојдневното и во обичното го раѓа фантастичното. „Фантастичната приказна го ситуира чудото во нашиот свет и во нашето време, а не во некаков фиктивен свет и фиктивно време. Таа поврзаност на чудото со опипливата, конкретна реалност, реалност која освен чудото, е насликана автентично, не му дозволува на читателот сето тоа да го прифати како лага...“ (стр. 15). Маја ќе го доживее и своето последно необично искуство пред огледалото: *„Кога ги отвори очите таа здогледа осветлена улица во непознат град... Продавниците беа испишани со имиња на француски“* (стр. 133-134).

Кога подоцна си го анализира *виденото во огледалото*, Маја сфаќа дека огледалото ѝ покажало нејзина слика заедно со Јован и Никола во непознат град, веројатно во Франција, бидејќи насекаде околу себе го слушала францускиот јазик, а не е за запоставување и фактот што Јован живее кај баба си Благородна во Македонија, но неговите родители се во Франција: *„Таа сега веќе беше сигурна дека оној од огледалото, оној што насмевнато ја гушна во некој град во Франција е Јован. Сè уште не ѝ беа јасни некои работи... Маја беше сигурна дека патуваше во времето. Беше сигурна дека доживеала чудо со волшебните чевли, бидејќи, да, тие беа волшебни...“* (стр. 141). Во контекст на цитатот е кажувањето на Цветан Тодоров: *„Огледалото е присутно кога јунаците на приказната треба да го направат решавачкиот чекор кон натприродното...“*⁶

Чудото останува докрај необјаснето, што е услов за создавање на фантастичниот ефект, дотолку повеќе што: *„Маја веќе никогаш не можеше да го повтори својот експеримент со волшебните чевли, или пак, огледалото беше волшебно? Таа никогаш не дозна кој од нив ја имаше волшебната моќ, бидејќи тие два предмета беа разделени. Можеби нивната волшебност беше заедничка, па разделени ја губеа моќта?...“* (стр. 168-169).

Желбата да се нурне во непознатото останува и понатаму: *„Маја честопати во ходникот се загледуваше во огледалото, ама тоа*

⁶Todorov Cvetan (1987), Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, стр. 125.

секогаш ја покажуваше истата слика: закачалката, металниот сад со чадорите, делче од ламбата горе и делче од плочките долу“ (стр. 169). Или, според зборовите на Цветан Тодоров: „Обичниот поглед ни го открива обичниот свет, свет без тајни. Посредниот поглед е единствениот пат кон чудесното“.⁷

Но, на последната страница, Маја го дава и податок кој асоцира дека навистина нешто се случило, нешто од кое останала трага. На роденденската прослава „од Јован го доби дебелиот сребрено синцирче што нема да го симне никогаш, истото што си го здогледа околу вратот во француската улица, во огледалото...“ (стр. 168). Тоа е моментот кога Маја сфаќа дека се случило нешто необично, нешто невообичаено, чудесно. А старо правило на фантастиката е: „За реалното постоење на еден фантастичен свет – во книжевна смисла – не е неопходно во него да веруваат сите јунаци. Меѓутоа, нужно е во него да верува – писателот“.⁸ Писателот настојува да го увери читателот во веродостојноста на раскажаното и затоа ја применил постапката кога „нараторот го користи првото лице преку кое е во состојба најдиректно да сведочи дека она што се случило, се случило во непосредната реалност, па читателот се идентификува со раскажувачот и е вовлечен во амбивалентното движење на дејството меѓу крајностите“.⁹ За читателот останува неизвесно дали станува збор за „фантастичен свет кој постои сам за себе или само за халуцинантно доживување во рамките на реалното“.¹⁰

3. Заклучок

Во современата македонска литература за деца и млади има многу дела во кои можат да се забележат фантастични елементи. Додека ваквите фантастични елементи во литературата наменета за возрасните предизвикуваат страв и ужас, во литературата наменета за помладите читатели појавата на фантастични ликови и настани предизвикува само изненадување, неизвесност, исчекување и сл.

Од тие причини и ваквите појави не предизвикуваат никакви трауми кај младите читатели.

Од друга страна, за тоа придонесува и постапката која ја користат авторите на ваквите жанрови. Во дадениот случај, Јадранка Владова

⁷ Исто, стр. 126.

⁸ Пекић Борислав (1989), Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“, Српска фантастика, САНУ, Београд, стр. 627.

⁹ Vučković Radovan (1986), *Oblici fantastične književnosti*, цит. дело, стр. 7.

¹⁰ Пекић Борислав (1989), Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“, цит. дело, стр. 628.

паралелно со фантастичните влела и голем број реалистични елементи. Наспроти фантастичните настани и фантастичниот хронотоп кој се наоѓа зад огледалото и од каде што „сирка“ во иднината, хероината на романот егзистира во сосема реално, секојдневно семејство, со родители кои имаат сосема реални професии, оди на училиште како и секое дете, има другари итн.

Покрај реалистичните и фантастичните елементи, во романот *Гледалото зад огледалото* присутни се и сказновидните елементи – волшебното/ чудесно огледало и волшебните/ чудесни чевли.

Сето тоа илустративно говори за современата тенденција на македонските писатели за деца и млади за мешање на жанровите, што е условено со самиот развој на оваа литература, во согласност со современите текови во европската и во светската литература за деца и млади.

Библиографија

1. Владова Ј. (1999), *Гледалото зад огледалото*, Детска радост, Скопје.
2. Vučković R. (1986), *Oblici fantastične književnosti*, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo.
3. Георгиевска–Јаковлева Л. (2001), *Фантастиката и македонскиот роман*, Институт за македонска литература, Скопје.
4. Parnov E.I. (1978), *Postulati fantastike ili Okamova ostrica*, Dometi, br.6, Rijeka, str. 36-37.
5. Пекић Б. (1989), *Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“*, Српска фантастика, САНУ, Београд.
6. Todorov C. (1987), *Uvod u fantastičnu književnost*, Pečat, Beograd.

821.512.161-93(497.7)

Оригинален научен труд
Original research paper

ИНСПИРАТИВНОТО И ЛАЖНОТО ВО РАСКАЗИТЕ ЗА ДЕЦА НА ПРВАТА ПОВОЕНА ГЕНЕРАЦИЈА ТУРСКИ ПИСАТЕЛИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

д-р Махмут Челик*

Апстракт: Во оваа студија укажуваме на испреплетеноста на реалистичните и фантастичните елементи во современата турска детска литература во Македонија. Обрнуваме внимание на тоа дека кај писателите за деца колку што се повозрасни толку е поизразена карактеристиката за лажното, а во творештвото кај помладите е поизразена инспирацијата. Го анализираме прашањето за мотивацијата за создавање раскази за деца кај првата повоена генерација турски писатели кај нас. Го разгледуваме и придонесот на периодичните публикации за деца на турски јазик во Македонија. Го потенцираме и негувањето на духот на заедништвото кај децата. Иако зборуваат на различни јазици, тоа не им пречи добро да се согласуваат, а во игрите да бидат единствени.

Клучни зборови: *литература за деца, расказ, родољубие, меѓусебно разбирање, љубов.*

THE INSPIRATIONAL AND DECEPTIVE POINT IN THE STORIES CHILDREN FOR OF THE FIRST POSTWAR GENERATION OF TURKISH WRITERS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Mahmut Chelik, Ph.D.*

Abstract: In these case study is pointed out the mixture of realistic and fantastic elements in the contemporary turkish children's literature in Macedonia. We keep an eye on the idea that the older writers for children's literature have stressed the characteristic of the deceptive point and in the writings of younger authors the inspiration has the precedence. We analyse the question of the motivation for creating stories for children of the first postwar generation of turkish writers in our country. We overview the contribution of the periodic publications for children in Turkish language in Macedonia. We put priority on the fostering of

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

the community spirit by children. Even though they speak different languages it doesn't stop them to agree and be unique when they play together.

Key words: *children literature; story; patriotism; mutual understanding; love.*

Вовед

Творештвото на првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија (1945 – 1965) се одвиваше во услови на повоената изградба на земјата и без какви и да е контакти со матичната земја (Република Турција). Речиси сите турски писатели од истата генерација немаа можност да се школуваат на својот мајчин јазик, што имаше силен одраз и врз нивното творештво. Исто така, оваа генерација турски писатели беше под силно влијание на владејачката идеологија, што негативно се одрази врз нивната творечка слобода. Во нивните раскази за деца преовладуваа наметнати дидактички цели и клиширани теми (Мустафа Карахасан, Шукри Рамо, Фахри Каја). Притоа, и меѓу овие писатели се пројавија желби за послободен израз (Нецати Зекерија, Илхами Емин).

Осврнувајќи се критички кон расказите за деца на првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија, како и оние писатели кои дојдоа веднаш по нив, а се развија под нивно силно влијание, паѓаат во очи две основни карактеристики – од една страна ретката *инспиративност*, а, од друга страна, почестата наметливост, односно *лажност* во истите. Двете одлики на извесен начин, помалку или повеќе, се присутни речиси кај сите писатели на оваа генерација.

Интересно е дека, колку што писателот на оваа генерација е постар во години толку е поизразена и карактеристиката на лажното (Мустафа Карахасан, Шукри Рамо, Фахри Каја), така што кај најмладиот член од оваа генерација (Илхами Емин), кој на извесен начин претставува мост кон втората генерација, поизразито е инспиративното во творештвото. Исто така, интересно е дека Нецати Зекерија, иако им припаѓа на писателите на првата повоена генерација турски писатели кај нас, во голем број свои раскази успешно се има ослободено од лажниот патос и паролаштво.

Политичката потреба и интерес, особено во периодот од 1945 до 1960 година, со ретки исклучоци, не соодветствуваше со интимните побуди и потреби на првата повоена генерација турски писатели кои, сакале или не, заради барањата на времето пишуваат не по диктат на своето срце и разум, туку според потребите на дневната политика. Како резултат на таквата состојба не се раѓаа раскази во вистинската смисла на овој збор и како внатрешна потреба на авторот, туку како потреба на конкретните политички потреби и барања кои не можеа да им бидат блиски на децата.

Мотивацијата

Секоја литература, а особено расказот за деца, е сомнителна како уметност доколку истата не се потпира врз инспиративноста, односно врз личната творечка потреба и намера. Таквата литература, односно расказ, не може да биде резултат на креативен чин, туку индиректно исполнување на, така да се каже, „политичка задача“, далеку од можноста во истата да се најдат естетски елементи и својства, неопходни за секое вистинско уметничко дело.

Овде се соочуваме со прашањето: која беше мотивацијата за создавање раскази за деца кај првата повоена генерација турски писатели кај нас? Секако во прв ред, тоа беше идеолошката потреба и барање на новосованата, комунистичка власт во нашата земја по Втората светска војна кога кон крајот на 1944 година веќе беше ослободен поголемиот дел од земјата. Првите раскази за деца напишани на турски јазик кај нас не дојдоа како внатрешна потреба на авторот истиот за да се ослободи од тешкиот внатрешен товар на конкретната содржина која со години била носена и тлеела во авторот туку како еден вид исполнување на „партиска задача“, што не можеше да роди трајни дела. Можеби, под влијание на настаните врзани за потребата од брза обнова на разурнатата земја, авторите од првата повоена генерација турски писатели кај нас и не беа свесни оти пишуваат под некаков диктат. Можеби борбениот занес кај некои од нив, меѓу кои имаше и директни учесници во отпорот или борбата против окупаторот (Мустафа Карахасан и Шукри Рамо), создаде услови во прво време повеќе да се размислува за идејната, отколку за уметничката страна на, на пример, еден расказ за деца.

Кои и да беа причините за тоа, со ништо не може да се оправда настанувањето на раскази во кои уметничкото во нив е потиснато од идејни, идеолошки или политички побуди, бидејќи сè што е надвор од уметничкото, односно естетското во еден расказ за деца, му штети и на општото воспитание на децата. Таквите раскази слободно можеме да ги наречеме лажни, а не инспиративни, неубедливи, односно сомнителни во однос на својата уметничка вредност и квалитет.

Се разбира дека во расказите за деца на првата повоена генерација турски писатели кај нас имаше и позитивни примери („Записи од затворот“ на Мустафа Карахасан, насловниот расказ од книгата раскази „Децата од нашата улица“ и други слични раскази на Неџати Зекерија, раскази од видот на „Слободата“ на Нусрет Дишо Улку, расказот „Три палта“ на Реџеп Мурат Бугарич, првите неколку глави од романот „Сид што оди“ на Илхами Емин кои делуваат како одделни раскази за деца итн.). Во овие раскази за деца наоѓаме автентичен свет на детето, прикажан со човечка топлина и убедливост, како и елементи на естетски план. Тоа доаѓаше од фактот дека спомнатите и ним слични раскази беа инспирирани од интимниот свет на авторот и неговото сопствено детство и рана младост.

Ваквите наши размислувања наведуваат на мислата според која сè што е напишано за деца не треба да се прифати и како уметничка литература. Вистинската литература за деца е само онаа што децата ќе ја прифатат како нешто блиско за нив и нивните најчисти детски желби, соништа, барања и побуди.

Убедливоста на расказите за деца се значаен фактор и за тоа детето да стане активен чинител и субјект, а не објект во творештвото. Преку расказите детето сознава многу настани и ликови кои ќе го инспирираат на активно делување не само во семејството, туку и во училиштето, а и во дружењето со своите врсници на улица и на разни културни и спортски манифестации, со што ќе се мотивира на дружељубивост, другарство и други позитивни својства во животот.

Во расказите за деца, преку луѓето и предметите кои ги опкружуваат, кај детето треба да се всадува, пред сè, естетско доживување и возбуда: „Ако едно дело детето не го возбудува, не ги разбранува неговите емоции, ако пред детето се претставува само како шема во која е инплицирана некоја поука или некое сознание, тогаш тоа дело го одбива детето, не може да се вреже во неговото сеќавање“.¹

Заедништвото и сожителството меѓу граѓаните на Република Македонија, без разлика на нивната национална, јазичка, верска или расна припадност, не треба да се доживува преку сувопарни слогани (како што е случај во некои раскази на Шукри Рамо), туку низ уметнички прикажани и оживеани настани, доживувања и ликови. Позитивното, на пример, во борбата против окупаторот, првите денови и години од изградбата на земјата по завршувањето на војната, братството и единството на нашите народи и етнички групи, не требаше и не треба да се наметнува, туку да се извлекува од самиот живот и неговите најразлични манифестации што, за жал, мошне ретко се среќава во првите раскази за деца на слична тема кај писателите за деца на првата повоена генерација турски писатели кај нас.

Убавината и животниот оптимизам во расказите за деца треба да провејува низ самото дејство, а не да се прикажува преку надворешни манифестации. Навиките, на пример за чистота кај децата на инвентивен начин се прикажани преку бегањето на крпата за бришење и сапунот затоа што детето се обидува да ги употреби пред да се измие со вода, што го забележуваме во расказ од Мустафа Карахасан какви, за жал, претставуваат реткост од овој вид раскази за деца со фантастична содржина кај првата повена генерација турски писатели кај нас.

¹ Мицковиќ, Натка (1985), Детето и литературата за деца, Македонска книга, Скопје, стр. 9.

Најубедлив писател на првата повоена генерација турски писатели за деца во поглед прикажувањето на детскиот свет во своите раскази е Неџати Зекерија чиишто раскази за Орхан со право се вбројуваат меѓу најдоброто напишано на турски јазик во литературата за деца во Република Македонија до денес.

Писателите за деца од сите генерации турски писатели кај нас треба еднаш засекогаш да станат свесни оти да се пишува за најмладите не само што е мошне тешка, но и исклучително одговорна, па, сепак, најблагородна задача, бидејќи расказот е најблискиот и најсигурен пат што води до детската душа и срце. Расказите за деца треба да го поттикнуваат детето на активен однос кон сè што е позитивно во животот. Најпосле, читајќи квалитетни раскази за деца, и самите деца кои ќе покажат интерес за пишување, ќе ги направат своите први чекори во пишување раскази или други книжевни творби.

Мајчиниот јазик

Д-р Ариф Аго во своите истражувања на турската литература за деца истакнува: „Литературата за деца на турската народност во Македонија претставува една незаобиколна појава која ја негуваат скоро сите автори од најразлични генерации и тоа почнувајќи од ослободувањето до денес“. Ова свое мислење Аго го поткрепува со мислењето на академик Милан Ѓурчинов кој во своето излагање истакнува дека тоа го наметнале и „педагошките потреби за школување на децата на турската заедница на мајчин јазик“.²

Потоа Аго наведува имиња на повеќето писатели од Република Турција кои искажале свои пофални мислења за творештвото на турските писатели во Република Македонија, меѓу кои се наоѓаат и Октај Акбал, Азиз Несин, Фазил Хисни Дагларџа, Мелих Џевдет Андај и други. Притоа посебно се цитираат зборовите на Октај Акбал, кој вели: „Би истакнал дека литературата за деца на Турците во Југославија е посилна и побогата и од литературата за деца која се создава во Република Турција. Турските писатели за деца во Југославија кои обработуваат теми од детскиот живот и своите творби им ги посветуваат на децата, имаат можност да ги објавуваат во списанија за деца или како посебни изданија кои се печатат во издавачки куќи во Македонија на турски јазик“.³

² Докторска дисертација на Ариф Аго.

³ Ibid.

³ Друговац М. (1975), Македонски писатели за деца, Скопје, стр. 9.

Македонскиот книжевен критичар Миодраг Друговац, во својата книга „Македонски писатели за деца“ вели: „Писателите за деца од првата повоена генерација турски писатели кај нас, дури и без изградени норми на литературен јазик, мораа да носат двоен товар, товарот на сопствената преокупација на детството, и од друга страна, товарот на самата уметничка реч за деца“.

Придонесот на периодичните публикации за деца на турски јазик во Македонија, како што се: „Pioner gazetesi“ (Пионерски весник), „Sevinç“ (Радост) и „Tomurcuk“ (Цвет) е евидентен. Во овој контекст ќе ја цитираме мислата на Друговац, според кого: „На весниците и списанијата за деца им припаѓа историската улога во фундаирањето на патиштата по кои понатаму ќе се распростира литературниот збор за најмладите читатели кои првпат на свој мајчин јазик се нурнуваат во длабоките, далечни и шареновидни цветови и на животот во сите негови привлечни и непривлечни димензии“.

Потсетувајќи се на првата повоена генерација турски писатели за деца, треба да се навратиме на трудот на д-р Ниметулах Хафиз „Традиција и развој на литературата на Турците во Југославија“ во кој се вели дека првата повоена генерација турски писатели за деца Шукри Рамо, Фахри Каја, Неџати Зекерија, Илхами Емин и други, чиешто песни и раскази се објавени на страниците на весникот „Бирлик“ и списанијата за деца на турски јазик, се родени меѓу 1920 и 1930 година, кои ја преживеаја Втората светска војна, доживувајќи ја во сета нејзина суровост, без право да се изразуваат и школуваат на свој мајчин јазик.

Зборувајќи за пионерската улога на првата повоена генерација турски писатели кај нас, доаѓаме до заклучок дека овие писатели се и ден-денес мошне активни и имаат богат литературен опус, пред сè, во литературата за деца. Тие стојат на самиот врв и го претставуваат книжевно-естетското јадро како матица околу која се собираат или врз неа се надоврзуваат мнозина помлади талентирани писатели. Читајќи ги нивните дела може да се заклучи дека уште како дваесетгодишни млади луѓе сакале во дадениот момент на свој начин и на свој мајчин јазик да ја искажат трагедијата и херојството на времето во кое живееле, а кога се настанати најубавите и најискрени родољубиви творби на турски јазик во Република Македонија.

Ако се задржиме на збирките раскази за деца „Другари“ од Мустафа Карахасан можеме да заклучиме дека сите 16 раскази тематски и содржински скоро се слични. Дејствијата се извршуваат од истите деца јунаци. Ако се има предвид времето и местото, како и социјалната положба на главниот јунак и годината на неговото раѓање, слободно можеме да кажеме дека авторот го прераскажува своето детство и тоа почнувајќи од 1920 година (толку во годината кога авторот е роден) сè до неговите први училишни денови. Аднан, главниот јунак на сите овие раскази се родил во

времето кога таткото бил долго време надвор од земјата. Аднан припаѓа на турско семејство во кое имал четири постари сестри. Тој забава наоѓа во играта. Неговите играчки за него се примарни. Откако ќе му здодеат, Аднан ги подава рацете кон она што може да се дофати, а најчесто се служи со најсилното детско оружје - плачот. Во отсуство на таткото, неговите желби ги исполнува саканиот вујко. Меѓутоа, првите чекори на Аднан надвор од домот се мошне тешки, но и пријатни. Тој сретнува другарчиња кај кои не може да се наметне, туку мора да ги почитува правилата на детските игри, кога чувствува дека ја губи поранешната сила. Тоа е природна законитост во детската игра каде што од секое дете се бара почитување на општите правила. Авторот преку својот јунак Аднан ја отсликува и поставеноста на училиштето во предвоениот режим кога, поради непостоење на училишта на мајчин јазик, мајката го запишува Аднан во верско училиште. Во овој контекст, ќе го цитираме повторно д-р Аго, кој во делот од својата докторска теза посветен на литературата за деца на турски јазик, вели: „Темите од Народноослободителната борба даваа можност за градење на определени морални идеали како што беа – слободољубието, патриотизмот, интернационализмот, упорноста, другарството, човекољубието и друго, со цел секогаш подлабоко да се запознае младиот човек со судбинските мигови во животот на својот народ“.⁴

Заклучок

Да напоменеме дека ни една културно-уметничка манифестација организирана со цел дружење и сплотување на децата од разни националности кај нас не може да има потрајно влијание од книгата, особено со раскази за деца на својот мајчин јазик. Книгата може да игра значајна улога во изградувањето на идни граѓани кои ќе бидат не само толерантни кон припадниците на другите националности во нашата мултиетничка заедница, туку, не правејќи никаква разлика на национална или религиозна основа, луѓето ќе ги ценат според нивните квалитети, што ќе биде најсолидна основа за градење на современо општество според европски и светски стандарди на живеење и работа.

⁴Ibid.

Библиографија

1. Ateş Kemal (1998), Gülten Dayıoğlu'nun çocuk romanları, T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
2. Bayram Esad (1985), Ben ve çarşı (Gece gezilerim, Birlik yayınları, Üsküp.
3. Bezdанov S. (1983), Estetski kvaliteti i estetski doživljaj u procesu nastave i učenja, Pedagoška stvarnost, br. 6.
4. Bursalı Mehmet Tahir Efendi (1972), Osmanlı müellifleri (1299-1915), Meral yayınları, İstanbul.
5. Vardar Humaşah (1985), Kınalı keklik, Birlik yayınları.
6. Necati Zekeriya (1968), Bizim sokağın çocukları, Sevinç yayınları, Üsküp.
7. Necati Zekeriya (1967), Eski sokağın çocukları, Detska Radost, Üsküp.
8. Necati Zekeriya (1973), Yeni sokağın çocukları, Birlik yayınları, Üsküp.
9. Kaya Fahri (1994), Seçme yazılar, Birlik yayınları, Üsküp.
10. Karahasan Mustafa, Şükrü Ramo, Zekeriya Necati (1949), Makedonya genç Türk yazarlarının eserleri, Koço Ratsin yayınları, Üsküp.
11. Karahasan Mustafa (1991), Denemeler, Birlik yayınları, Üsküp.
12. Ramo Şükrü, Karahasan M., Zekeriya N., Emin İ., Kata F., Tuzcu E., Mahmut Ş. (1951), Yürü aydınlığa (şiir ve nesir), Birlik, Üsküp.
13. Адамческа, С. (1994), Методски прирачник за ученичка лектура (I – IV одделение), Скопје.
14. Алил Севин (2009), Дидактичко–методски осврт на литературата за деца во основните училиште, Ватра, Скопје.
15. Бошковски Петар (1971), Македонски раскази (Антологија), Култура, Скопје.
16. Виготски, Л. (1983), Мишљење и говор, Београд.
17. Друговац, Миодраг (1975), Македонски писатели за деца, Македонска книга, Скопје.
18. Друговац, М. (1972), Принципи и пример, Скопје.
19. Ѓурчинов Милан (1996), Нова македонска книжевност (1945-1980) том I, НИО „Студентски збор“, Скопје.
20. Ѓурчинов Милан (1983), Современа македонска книжевност, Мисла, Скопје.
21. Емин Илхами (1978), Поетското во расказите на Шукри Рамо, Петнаесетти Рационови средби (посебен отпечаток), Велес.

821.112.2(436):(32:17)

Стручен труд
Professional paper

ЗА ПРОБЛЕМОТ НА ПРАВОТО КАЈ ФРАНЦ КАФКА

м-р Ева Велинова*

Апстракт: Творештвото на Франц Кафка досега беше прифатено и толкувано во контекст на теориите на апсурдот, на Кабалата, на митологијата. Овој труд му пристапува на авторот од еден помалку третиран аспект кој, сепак, е темелен за Кафка и ги проникнува сите негови творби – проблемот на правото. Текстот ги поврзува етичкиот домен на правото и естетичкиот домен на делото преку нивната заедничка неопходност од непрекинатата интерпретација на значењето.

Клучни зборови: *насилство, правда, толкување, деконструкција, етички и естетички (книжевен) домен на правото.*

THE PROBLEM OF THE LAW IN THE WORK OF FRANZ KAFKA

Eva Velinova, M.A.*

Abstract: The work of Franz Kafka has been adopted and interpreted in the context of theories of absurd, the Kabbalah, the mythology. This text has approached the author of a less treated aspect, although crucial for Kafka and shoot through all his works - the problem of legal rights. The text links the ethical domain of lawfulness and the esthetic domain of art through their common necessity of continuous interpretation of meaning.

Key Words: *violence; justice; interpretation; deconstruction; ethical and esthetical (literary) domain of right.*

Вовед

Во обид да го одгатне гносеолошки нестабилниот простор што го зазема правдата во рамките на законодавниот систем, противставувајќи ги воедно божјата/ институционална и човековата правда, Жак Дерида во делото „Сила на законот: мистичната основа на авторитетот“ ги резимира своите тези во

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

навидум едноставна антитетичка синтагма: „правдата сфатена како право не е правда“.¹ Апоријата за овој филозоф се состои во невозможниот баланс помеѓу првата алузија која ја отвора правото како суштинска гаранција на човековиот живот во етички етаблиран поредок, раѓајќи ја вербата во системот на правдата како морален регулатор и мерител на човековите дејствија, и неговата кобна емпирија, која покажува дека системот на регулативи едновременно го носи потенцијалот да се претвори во исклучиво репресивна и некритична инстанца на силата, факт кој е контрадикторен на првата идеја за правото.

Опстојувајќи во меѓупросторот на литературното дело и стварноста, расказот на Кафка „Во казнената колонија“ подеднакво го засегнува проблемот на правото. Вистина е дека литературата оперира со поинакви закони од оние на дискурсите на преостанатите хуманистички дисциплини, меѓу кои филозофијата на правото спомената погоре. Така, фикционалниот текст ја има моќта да ја претвори консеквентноста во каузалност, наоѓајќи зависност помеѓу две дејства сами по себе неусловени.² Од друга страна, невозможното од аспект на реалноста во контекстот на една фикционална приказна се просудува не преку неговата веродостојност, туку преку оправданоста на неговото присуство во рамки на самата приказна. Всушност, префрлувањето на проблемот од етичкото рамниште на правото во судството на естетичко рамниште на правото во литературата, не ја менува потребата за непрестајно дешифрирање на зададените пораки. Како кај правото, така и во литературата, не постои можност за конечно значење. Она што треба да претрпи критика е бесмислената самоувереност на непроменливоста на значењето.

Во казнената колонија

Да се создаде совршено функционална апаратура која ќе го контролира човековиот живот, нормализирајќи ги неговите дејствувања и нудејќи му ја за возврат апсолутната правда е суштинската потрага на офицерот кој се јавува во истовремено ироничната и застрашувачка новела на Франц Кафка „Во казнената колонија“. Еден случаен патник е затекнат во песочната долина за која набрзо дознава дека е казнена колонија. Иако патникот е незаинтересиран, командантот на областа инсистира да му биде претставен изумот на ова подрачје кој може да претставува туристички куриозитет, ако неговата иронија не се состои во тоа што изумот е апаратура за усмртување и врежување на казни. Офицерот, кој овде е речиси гротескна фигура, е посебно горд на својот апарат и пред да го започне погубувањето на еден војник како презентација во

¹ Derrida, Jacques (1994), Force de loi. Le fondement mystique de l'autorité. Paris, Galilée, p.18.

² Barthes, Roland (1996) «Introduction à l'analyse structurale des récits», in Œuvres complètes, Seuil, Paris, 2002, éd. revue, corrigée et présentée par Eric Marty, t. II, pp. 840 et 841.

живо на функционалноста на машината, го објаснува принципот на нејзината работа. Машината во која се полага надежта дека во иднина ќе може да работи сама, без човекова интервенција, содржи плоча со прикачени шилци кои се забодуваат во телото на осуденикот според претходно нанесен цртеж. Налик на религиозна направа која ветува искупување, машината регулира со апсолутна точност која пресуда е соодветна на кој грев и ги исчитува знаците на покајание на лицето од виновникот. Повеќе отколку за реална, Кафка зборува за една метафорична и повеќезначна казнена колонија со која се среќаваме секојдневно - морална, религиозна, државна, бирократска - препознатлива во секој обид да се асептизира или зароби животот, пред сè, внатрешниот, душевен. Оттаму, Кафка говори за парадоксалниот обрт кој се случува секој пат кога опсесивниот порив да се поседува смислата на правдата во целост се преобразува во нејзина неповратна загуба.

Имплицирајќи ја прогресивната еволутивна линија животнo → човек → машина, апаратот е едно ветување за цивилизациската кулминација на човештвото, кое наместо да се опира на варварските обичаи кои ѝ претходат на хуманизацијата, на парадоксален начин се изедначува со самооправданите аспекти на насилството. Културолошките и филозофски корени на скептичните одредби на авторот во однос на машината на правдата произлегуваат од самата суштина на спроведувањето на правото како акт на употреба на сила. Според бројни филозофи, правдата, за да стане право, всушност, неизбежно мора да ја содржи таа есенцијална сила која го гарантира нејзиното спроведување. Фактот што таквата поврзаност со силата не е надворешен елемент на законот го става самото право во криза - истото е немоќно да го разграничи легитимното од нелегитимно насилство.

Насилството на законот добива уште пофундаментална валидност, прави еден вид обрт кон почетоците во т.н. *сила која го основа законот* за која зборува Валтер Бенјамин.³ Се работи за првиот момент на основање на правдата, кој неминовно претставува акт на употреба на насилство. Тоа е самиот чин на удар на насилство кој е втемелување, инаугурација на нов концепт на вредност. Тука спаѓаат сите оние премолчени историски тортури и егзекуции кои ставаат крај на едно владеење за да може да започне новото. Фундаменталниот акт на основањето на законот е неименлив, недискурзивен чин, чека да биде обмислен, наликува речиси на момент на инспирација во неговата недоловливост. Тој дури и не може да влезе во карактеризацијата на легалност или нелегалност, бидејќи му претходи на самиот законодавен систем, односно на разликувањето на она што е праведно од она што е неправедно.

³ Benjamin, W. (2000), «Critique de la violence» dans Œuvres I, Paris, Gallimard.

Транспарентноста на законот

За да се постигне идеалот на транспарентна правда, плочата на машината спомената во расказот е изработена од стакло од кое автоматските бришачи ја отстрануваат крвта на осуденикот. Театралноста е непотребна, бидејќи разликата која не ја прави офицерот е дека испишаноста на изречената правда не значи и транспарентност на суштината на законот. Така, кога патникот е поканет да го погледне делот од апаратот кој служи за испишување, измешаноста на линиите е толку голема што тој не успева ништо да дешифрира. Недостапноста на законот за спознанието на обичниот човек е истото она од параболата „Пред законот“ каде што ликот минува години во непречекорување на прагот за кој на крајот се дознава дека му бил наменет исклучиво нему. Тука постои сугестијата дека односот кон правдата зависи колку од претставата која индивидуата ја има интериоризирано како авторитет, толку и од самата структура на правото, која е игра на досиеја, ходници, безброј стражари кои се идентификуваат со свеста на своите претпоставени.

Сензационалноста на апаратот е надополнета со потребата од сведоштво во изрекувањето на казната на кое носталгично инсистира офицерот: „Колку извршувањето на казните порано беше поинакво! Еден ден пред погубувањето долината беше преполна со луѓе – сите доаѓаа само да видат.... Машината блескаше свежо исчистена ... некои веќе не ни гледаа, туку со склопени очи лежаа во песокот. **Сите знаеја – сега се случува правдата...** често таму седев, држејќи во десната и левата рака по едно дете...“⁴

Екстатичноста на настанот, неговата превртена педагошка интенција, примањето на казнувањето како панаѓур, едновременото отсуство на просудување и сочувство, прави алузија на феудалистичките начини на апликација на правдата, за кои зборува Мишел Фуко.⁵ Во тој период, всушност, жртвата е прилика за обединување на луѓето околу еден грешник со цел реafirмирање на авторитетот на владетелот. На тоа можат да се надоврзат согледбите на Рене Жерард кој во секое жртвување го гледа обидот да се канализира насилната енергија на групата по легален пат.⁶ Од друга страна, потполното отсуство на концепцијата на дијалогизам отвора една димензија на модерното време, до крајна мера виртуализирано и сведено на телевизиски перформанс, што колку и да се зголемува секојдневното опсипување со информации за туѓите човекови несреќи, толку како да се зголемува и рамнодушност на оној кој ги проследува, седејќи удобно во својата фотелја пред телевизорот.

⁴ Кафка, Ф. (1978), Целокупне приповетке. Београд, Нолит, стр. 214-215
(превод од српски: Е.В.).

⁵ Faucault, M. (1975), *Surveiller et punir, naissance de la prison*. Paris, Gallimard, pp. 41-83.

⁶ Girard, R. (2004), *La Violence et le Sacré* (1990), éd. Hachette, coll. Pluriel, p. 35.

Испишувајќи се на телото, казната, всушност, го засегнува животот во неговата најкривка, биолошка основа. Во таа смисла, за Валтер Бенџамин смртната казна не е толку закана за системот како прекршување на едно негово правило преку дозвола за усмртување, колку што е ризик да се разоткрие она што законот навистина е: распространета моќ да располага и одлучува дури и со животот и смртта. Вистина е дека бројните слободи кои ги донесе новото време незабележително беа придружени со нов тип на контрола која се стреми да ги засегне и најприватните сфери на животот. За Агамбен, вистинскиот субјект на правото не е животот под признак на *bios*, со кој се одликува човекот заштитен со неговите права во рамки на едно општество, туку *zoe* или „голиот живот“, едноставниот факт да се биде жив кој е одлика на сите суштества, а не само на човекот. Надвор од државните закони, човекот се претвора во *homo sacer*, свет човек кој може да биде убиен, но не и жртвуван. Тој човек станува преиспитувач на законот, бидејќи кај него човековото право се јавува како есенцијално право на единка, независно од правото кое е регулирано од државните закони.

Но, наместо да стане инстанца на преиспитување на правото, човекот кој во расказот е изложен на тортура е десубјективизиран. Во едно свое интервју, Агамбен го опишува репресивниот државен систем со употреба на слики кои се во голема блискост со пасажите од расказот на Кафка. Тој вели: „Бидејќи современата држава функционира како еден вид машина која десубјективизира, односно како машина која ги разорува традиционалните идентитети, и во исто време, како што тоа го покажува Фуко, како машина која ги рекодира, пред сè на правен начин, разорените идентитети...ризикува е во тоа што (...) се продуцира нов субјект, но потчинет на државата“. Испразнет од секаква содржина, ликот во расказот ја сведува биополитиката на нејзиниот екстрем – анимализацијата на човечкото.

Исто како што спроведување на правото во беззаконие е апсурдно, така и секое разбирање на слободата како отворена можност да се постапува, базирана врз неред, поседува фаталност. Ослободениот лик се покажува во суштина како недостоен или, пак, барем недораснат за својата слобода. Отсуството на секаква свест и за доделената слобода и за поранешната тортура како да недостасува кај маченикот, според знаците кои ги искажува неговото однесување. Неразликувањето на суптилното разијдување, како и на потребната рамнотежа, помеѓу она што претставува внатрешен, од она што е надворешно наметнат закон, ја раѓа суштинската ситуација на бесмислата. Двете фигури, онаа на целатот и онаа на жртвата, се подеднакво

⁷ Une biopolitique mineure. Entretien avec Giorgio Agamben (2000), Прочитано на 18 јули, 2009. <http://www.vacarme.org/article255.html> (превод од француски: Е.В.).

неавтентични. Наспроти Хегеловата концепција за робот кој ја поседува свеста која му недостига на господарот и кој работи на тоа еден ден да го надмине, во овој случај садизмот на офицерот не е поопасен од отсуството на саморефлексија кај жртвуваниот.

Непознавање на вината и деконструкција на писмото

Во таквиот крајно ригиден и неадекватен систем, казнетиот не ја знае својата пресуда, при што можноста да се брани е сведена на нула, а пресудата ја чита само со посредство на своето тело. „Јас сум овде во казнената колонија одреден за судија (...) – вели офицерот - Начелото по кое одлучувам е: вината е секогаш несомнена (...) Да го викнев претходно за да го испитувам, само би настанала збрка. Тој би лажел, а ако ми појде од рака да ги побијам неговите лаги, тој би ги заменил со други, и така натаму. Но, сега го држам и повеќе нема да го пуштам“.⁸ Офицерот ја знае правдата *само* поради фактот што не е оставен простор за сомневање, ниту за дијалог, туку за изолирано просудување кое се коси со самото соучесништво во животот. Тој тука е претстава за едно самоубиствено рацио кое вешто ги отстранува сите можни закани од надвор, засолнувајќи се во монолитската кула на субјектот кој претендира да остане идентичен на самиот себе. Тоа е видливо во моментот кога скепсата станува закана за апсолутната правда, а офицерот се претвора во жртва на своето „животно дело“ - машината. Слабата основа на која се потпира таквата пресуда се потврдува со нејзината мигновена пропаст веднаш штом патникот одбива да се согласи со убедувањата на офицерот. Во тој речиси ритуален момент, офицерот легнува под шилците идентификувајќи се со режимот кој треба да замре, а машината наместо да изврши постепено мачење, почнува слабо да функционира и веднаш го убива. Расказот ја сугерира идејата за неминовната автодеструкција на секој репресивен систем, како и на секоја монолошка свест чија желба за поседување на значење во целост си го подготвува своето постепено уривање.

Отсуство на познание за казната од страна на осудениот: тоа е мотив кој е заеднички за делата на Кафка. Доволно е да потсетиме само на Јозеф К. кој ја бара својата грешка почнувајќи од утрото на приведување па сè до крајот на романот. За разлика од расказот „Во казнена колонија“ каде што прикривањето на грешката е неопходно за да се одржи апаратурата на законот, во „Процес“ оваа појава е обоена со метафизичка димензија. Сите текстови на Кафка го содржат моментот на апорија. Но, загатката во „Процес“ не бара разрешување, бидејќи тоа би го svelo делото на банална криминална приказна каде што виновниот ја бара казната или, пак, невиниот трпи казна за несторено

⁸ Кафка, Ф. (1978), Целокупне приповетке. Београд, Нолит, 206.

злосторство. Тука станува збор повеќе за една егзистенцијална анксиозност, која преку односот со апаратот на правдата треба да проговори за генералниот начин на којшто поединецот учи да се справува со стварноста. Мелетински⁹ на пример зборува за фундаменталната метафизика на делата на Кафка, која не треба да се сфати како трагање по апсолутот, туку како обид да се дојде до онаа прастара идеја за кореспонденцијата меѓу субјектот и објектот, за односот на човекот и светот. Други автори бараа поинаков начин за да ја разрешат оваа бариера. Марсел Пруст ќе го употреби книжевното дело како ултимативен обид за трансформација на животот во писмо, кое разбивајќи ја метафизиката го напластува на безброј нивоа интерферирањето на писмото со стварноста, телото со разумот, субјектот со светот. Меѓутоа, кај Кафка загатката останува до крај, а ликовите од романите на крајот од делото не знаат ништо повеќе од тоа што го знаеле во почетокот на приказната.

Ако го погледнеме проблемот од друг аспект, можеби преместувањето на неодлучувањето во правдата како етичка категорија во неодлучување на значењето, овој пат како естетичка категорија во романот, мистеријата на текстот и неговата бескрајна херменевтика стануваат основа за неговиот литерарен квалитет. Да не заборавиме дека машината која ја врши тортурата е всушност *машина која пишува*. Така, Жил Делез¹⁰ се оградува од толкувањата кои кај Кафка гледаат интериоризација на вината за да укаже на тоа дека самото писмо преку неговата исклучителна креативност претставува средство за ослободување на силите на копнежот. Разрушувањето на машината во моментот на испишувањето на грбот од офицерот „Биди праведен“ не означува ниту казна за него самиот (бидејќи тој е едно со машината), ниту пак уривање на идејата за вредноста на правдата. Синтагмата „биди праведен“ нема содржина, бидејќи не содржи објаснување за тоа што навистина значи да се биде праведен. Всушност, самото уривање/ деконструкција на машината/ јазичниот систем е почетокот на правдата, но само ако правдата се сфати како интерпретација.

Основното насилство за Дерида се состои во самиот факт што законот како и јазикот поседува генералност, универзалност на правила кои не соодветствуваат на поединечните ситуации. Сепак, ниту едно значење не може да биде создадено надвор од законот, трансцендирајќи ја неговата основна зададеност, исто како и значењето во јазикот. Доволно е да се потсетиме на оние невозможни литературни писма за кои деконструкцијата на јазикот како систем на правила и знаци значеше индиректен атак на сите симболички структури, но кои повторно претставуваат само варијација на јазичната основа: Бланшо, Џојс, Бекет... Суштинската идеја на Дерида е во тоа што

⁹ Meletinski, E.M. (1984), *Poetika mita: Kafkin mitologizam*. Beograd, Nolit, 347-365.

¹⁰ Deleuze, G. (1996), *Kafka - Pour une littérature mineure*. Paris, Les Editions de Minuit. (Critique).

неодлучувачкиот карактер на правдата не треба да претставува алиби за отсуство на одлука; потребата да се донесе одлука е паралелна со неможноста да се одлучи. Во спротивно, правдата би се свела на арбитражност која би означувала незаинтересираност. Идејата за правда, всушност, го подразбира по себе ова приклонување кон законот, барање на невозможната правда во рамките на самиот закон, која и после донесувањето на пресудата остава простор за да се пресуди на поинаков начин.

Заклучок

Сепак, на крајот можеби е најсоодветно да го проследиме она толкување на Солар:¹¹ „Очајувањето не го обзема Јозеф К. додека прашува и истражува; тоа го обзема дури кога тој се откажува од потрагата, па затоа и неговата смрт во романот е многузначна: пресудата можеби настапува само поради тоа што тој неа ја прифаќа во моментот кога престанува да го бара тоа што му било достапно, односно секогаш нови и нови прашања“. Етичкиот домен на правото или естетичкиот домен на делото споделуваат една иста одлика: нивната суштина е во непрекинатата интерпретација на значењето. Ако секоја одлука е неминовно усмртување на правдата и на значењето, тогаш правдата и смислата наоѓаат оддишка исклучиво во процесот на самата потрага. Разликата се состои само во степенот на разбирањето на суштината на потрагата, или во способноста таа да не се разбере ни како апсолутно знаење ни како тотален релативизам.

Библиографија

1. Agamben, G. (1997), *Homo sacer I. Le pouvoir souverain et la vie nue*, traduit par Marilène Raiola, Paris, Le Seuil.
2. Benjamin, W. (2000), « Critique de la violence » dans *Œuvres I*, Paris, Gallimard.
3. Barthes, R. (1966), « Introduction à l'analyse structurale des récits » (2002), in *Œuvres complètes*, Seuil, Paris, éd. revue, corrigée et présentée par Eric Marty, t. II, pp. 840 et 841.
4. Deleuze, G. (1996), *Kafka - Pour une littérature mineure*, Paris, Les Editions de Minuit. (Critique).
5. Derrida, J. (1994), *Force de loi. Le fondement mystique de l'autorité*, Paris, Galilée.
6. Faucault, M. (1975), *Surveiller et punir*, naissance de la prison, Paris, Gallimard.
7. Girard, R. (1990), *La Violence et le Sacré* (2004), Paris, éd. Hachette, coll. Pluriel.
8. Meletinski, E.M. (1984), *Poetika mita*, Beograd, Nolit.
9. Solar, M. (1985), *Mit o dekadenciji i mit o avangardi*, Beograd, Nolit.
10. Кафка, Ф. (1978), *Целокупне приповетке*, Београд, Нолит.
11. *Une biopolitique mineure. Entretien avec Giorgio Agamben* (2000), Прочитано на 18 јули, 2009. <http://www.vacarme.org/article255.html>

¹¹ Solar, M. (1985), *Mit o dekadenciji i mit o avangardi*, Nolit, Beograd, 173.

ФЕНОМЕНОТ ХАРИ ПОТЕР (културолошки аспекти)

Наташа Сарафова*

Апстракт: Истражувањето е спроведено од културолошки аспект. Податоците се собирани од авторизирани и неавторизирани литературни дела, интернет-блогови и обработени статии кои се преточени во книги и документирани филмови посветени на феноменот и феноменалното во седумте дела напишани од авторката Џоан Кетлин Роулинг за авантурите на Хари Потер; на дефинирањето на феноменот, според Џек Зипест, и критериумите од хегемонизираната групација која ги пропишува стандардите за да се биде феномен, на податоците за продадените милионски бројки на книгите и гледаноста на филмовите за Хари Потер, противставените ставови за позитивното/ негативното влијание на книгите и филмовите за Хари Потер, магичното освојување на академските кругови, како и неговото феноменално привлекување да се прочита од милиони детски, тинејџерски и возрасни читатели. Феноменот Хари Потер е одличен пример во современиот капитализам. Тој не само што е литературен феномен туку е и маркетинг феномен. Мисијата за феноменалниот Хари го спои светот на литературата за деца со возрасните читатели, академските истражувачи со теориите за популарната култура, светот како свет само преведен на повеќе јазици.

Клучни зборови: феномен, филм, поп-култура, магија, волшебство, маркетинг, конвенционално, парадоксално.

THE PHENOMENON OF HARRY POTTER (cultural aspect)

Natasha Sarafova*

Abstract: The aim of the study is analysis of the novels about Harry Potter from a cultural aspect. The data has been taken from authorized and

* Постдипломски културолошки студии во книжевноста, Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.

* Postgraduate student of Cultural studies in literature at the Institute for Macedonian Literature, Ss Cyril and Methodius University, Skopje.

unauthorized literary works, the Internet, blogs and journal articles, as well as from books and documentaries devoted to the phenomenon of Harry Potter in the seven books written by the author J. K. Rowling. The phenomenon of Harry Potter is defined according to the definition of phenomenon by Jack Zipes and the criteria of the hegemonic group that sets the standards of defining something as a phenomenon. The paper gives the figures for the number of sold books and the number of viewers of the films about Harry Potter. It also discusses the opposing views about the positive/negative influence of the books and the films about Harry Potter, its magic impact on the academic circles, and the phenomenal attraction of million readers of all ages. The phenomenon of Harry Potter is an excellent example of modern capitalism. It is not only a literary phenomenon, but a marketing phenomenon as well. The phenomenon of Harry Potter has connected the world of children literature with adult readers, the academic researchers with the theories of popular culture.

Key words: *phenomenon, film, pop-culture, magic, magical, marketing, conventional, paradoxical.*

Вовед

Што е тоа што ги натера луѓето од целиот свет да стојат и да чекаат поредени во колона во време на ноќта, кога повеќето од нив во тоа време би биле во кревет? Ако не го знаете одговорот, сигурно не сте ги гледале националните вести, не сте прочитале весник, не сте сурфале по Интернет. Книгите за Хари Потер дефинираат комплетно магичен свет кој е доволно богат за да се ужива во самотија или, уште подобро, во друштво на љубители на овој тип книги.

Лана А. Витед во својата книга „Стакленото своно и Хари Потер“ го опишува своето прво „соочување“ со младиот британски волшебник, веднаш го оставила Хари „да се купи и да се прочита преку лето“, но не ѝ биле потребни повеќе месеци и таа самата да падне комплетно под негова магија. Лана Витед серијалот на новели од Роулинг ги става на листата книги кои доживеале необично голема варијација на читатели, различни по години, од двата пола, од сите раси и од различни култури. За популарноста на Хари Потер таа вели дека во моментот тоа е една од најбрзо растечките, најгледаните, и најпублицираните дискусии. Работата на Роулинг без двоумење е првиот таков наратив што успеал да инспирира такви активности.

„Феноменот Хари Потер со сигурност е дел од популарната култура насекаде низ светот“ (Батлер, 2003: 73). Независно дали се наменети за најмладите или тинејџерите, сите уживаат во книгите и филмовите за него. Хари Потер веќе е препознатлив дел од литературата за сите генерации.

Уште со започнувањето на славата на Хари, книгите се купувани и читани од возрасни и од деца. Во Италија, Германија и Англија имаше изданија со едноставен дизајн на кориците, бидејќи тие книги биле наменети за возрасните.

Сите седум книги за овој феномен се славни во светски рамки. Четвртата книга од серијалот беше бестселер на американскиот интернет дилер на книги amazon.com 14 недели пред да биде пуштена во август 2000 година. Американскиот издавач на книги Skolastic премести 7 милиони копии од „Огнениот пехар“ во првите три месеци по публикацијата. Роулинг, авторката на книгата, стана високо платена британска жена надвор од кралската фамилија во 2000 година.

Првиот филм базиран на новелата „Хари Потер и филозофскиот камен“ беше најавуван шест месеци пред кампањата во кинотеките и имаше масовно пуштање на рекламен материјал - од бецови до дршки од метли. Соса-Сола плати повеќе од 100 милиони долари за да ги добие рекламните права. И покрај таа „дебела“ сума пари, производот немаше свое место во филмот. Пред да излезе филмот имаше предна страница – специјално издание на две американски списанија, *Vanity fair* и *Entertainment week*. Претпремиерата на филмот во Велика Британија, неделната обвивка и посветеното издание на списанието *Sunday times* ја комплетираше сликата на друго место во медиумите. Филмот направи рекорд, достигнувајќи заработувачка од 93,5 милиони американски долари и 16 милиони фунти во Велика Британија. Уште во првата недела откако беше пуштен во ноември 2001 година, беше повисоко рангиран од „Јура парк“ и од „Титаник“.

И сè така, најмалку уште една декада, сите седум книги и филмови доживуваа светска слава, феноменот Хари Потер растеше во сè поголеми продажби кои рушеа многу претходни статистики за стари поминати феномени. И сè уште лебдат прашања за овој феномен - дали книгите се успешни затоа што се добри приказни, добро раскажани или?...

Малкумина „злбници“ се согласуваат дека сите приказни не се оригинални и продолжуваат да тврдат дека и покрај целата доживеана феноменална слава, приказните не се партикуларно добро или изворно кажани. Неколку коментатори, вклучувајќи ги учителите и голем број од христијанските фундаменталисти, се согласија дека книгите за Хари Потер се опасни за децата затоа што се користи магија, вештерски обреди и зло без присуство на божествено учење. Од друга страна, родителите на децата уживатели на овој феномен се задоволни што конечно се „роди“ книга што ги привлече нивните деца да седнат и во еден здив да ја прочитаат истата и тоа со бројка на страници што претходно кај нив би предизвикала паника. Тука е и голем дел од академскиот свет ставен под магија на феноменот Хари Потер, воведувајќи го Хари во училиниците како лик за обработка на нивните часови по литература.

1. Како се роди феноменот Хари Потер и кој е тој?

Во нејзиниот најтежок и најтажен дел од животот се роди магичниот феномен Хари Потер - самохрана мајка со развод позади себе, во сиромаштија што никогаш порано не ја почувствувала, на салфети во најевтиниот паб ги запишала своите први белешки за момчето-волшебник, идниот феномен Хари. Џ.К. Роулинг во 1997 година помина низ ходниците на многу издавачи кои не сакаа да го погледнат нејзиното дело. Еден од нив беше доволно храбар, го прифати предизвикот и го потпиша договорот со неа за издавање на книгата. Сонот на Роулинг стана реалност. Но, ова беше само почеток. Нејзиниот успех беше зачудувачки.

Влијанието на Роулинг се протега од деца кои тукушто научиле да читаат до научници кои пишуваат академски трудови и одржуваат конференции за истражување на нејзините идеи.

Англија, на крајот од деведесеттите години. Сираче сместено кај своите роднини (обични), сведок за смртта на своите родители, скромно, убаво и мило дете со посебни способности. Како ученик бега од субурбаниот Surrey, познат во митскиот реализам како Средна Англија. На своите единаесет години открива дека има талент да биде волшебник, се запишува во училиштето за вештерство и волшебство за да ги совлада сите вештини околу волшебството. Под водство на директорот на училиштето Албус Дамблдор, Хари открива дека тој е веќе познат во светот на волшебниците, неговата судбина е поврзана со лошиот Лорд Валдемор, универзалниот страшен и темен волшебник кој ги убил родителите на Хари.

Според писателката Роулинг, Хари мораше да биде сираче. На тој начин тој се здоби со статус „слободен агент“ кој нема да ги разочара и да ги изневери своите родители. Во првата книга Хари е прикажан како дете, но веќе во другите книги кои следат, тој расте. Хоризонтите на Хари, буквално и метафорички, Роулинг ги отвора сè повеќе и повеќе.

Хари е воден од својата совест. Како полукрвен волшебник тој чувствува кои се добри, а кои лоши работи. Неговата храброст и несебичност е застапена низ сите седум книги. Едноставноста го прави „обичен“, тој е нормално момче кое нè натера сите да му се восхитуваме, да го сакаме и во многу моменти да се поистоветуваме со него. Пријателството, искреноста и посветеноста го прават Хари вистински волшебник. За да ги има некој сите тие особини, треба навистина да ја знае магијата.

2. Услови за феномен, според Џек Зипес

Џек Зипес во својата книга „Стапчиња и камења“ дава објаснување што треба една појава или личност да исполни за да биде феномен и да биде прифатен како нешто феноменално. Тој вели дека постои нешто парадоксално прекрасно во врска со феноменот на книгата *Хари Потер*. Според Зипес,

за да може што и да е да стане феномен во западното општество, тоа мора прво да биде конвенционално. Мора да биде препознатливо и категоризирано како невообичаено, прекрасно, несекојдневно, да нема цена за него. Со други зборови, за да биде популарно, прифатливо, бесценето, вредно за внимание, мора да ги потврди стандардите за прифаќање поставени од страна на масовните медиуми, главно промовирани од културната индустрија. Зипес вели: „За да биде нешто феноменално, личноста или појавата мора да одговори на вкусот на хегемонијалната групација која ќе утврди што точно го прави феноменот“ (Zipes, 2002: 175).

Невозможно е да се биде феномен без претходна потврда од традицијата.

Во Велика Британија сè што е феномен е признато и се движи во рамките на пристојноста, ако отскокнува со одредени вулгарности кои општеството ги смета за „не-нормални“ тогаш самиот феномен е осуден на самиот против себе, поточно целата слава што во краток момент ја доживува може да стане негов најголем неуспех.

3. Хари Потер – „икона“ во поп-културата

Хари Потер стана повеќе од обична книга. Тој стана икона, тој е Мајкл Џордан, кока кола во модерната поп-култура. Потеровите книги сега се сеприсутен почетен текст за деца, но и популарен избор на книга за многу возрастни луѓе. Како една од најкомерцијализираните книги во светот, овој феномен заслужува мултидисциплинарни анализи. Во првото издание на „Критичките перспективи за Хари Потер“ од Елизабет Е. Хејлман, истражувањето се однесуваше на културолошки теми, литературни теми и критички перспективи, додека второто издание на книгата е, исто така, свртено кон феноменот во којшто се преобрази Хари Потер, вклучувајќи го и проширувањето во филмот, Интернетот, компјутерските игри, а исто така, и поголемиот широк спектар на теоријата што може продуктивно и ангажирано да го истражува текстот.

Последната книга за Хари Потер, според истражувањата на Е. Хејлман, се продаде во девет милиони примероци во првите дваесет и четири часа од нејзиното пуштање. Сега се седум книги, повеќе видеоигри и филмови (сите рангирани во првите дваесет најгледани филмови). Харипотеровиот IPOD во скоро време беше лиценциран, како и 400 други Потер-производи. Брендот Хари Потер е вреден невозможни четири милијарди долари, со што Ц.К. Роулинг, според некои новинари, сега е побогата и од кралицата Елизабета II.

Додека во првото издание на Елизабет Е. Хејлман се истражуваше првата новела како произлезен културен феномен, сега можеме харипотерманијата да ја истражуваме како едно цело. Со повеќе од 420 милиони копии од Роулинговите книги, во печат низ светот излегоа преведени на 60 јазици. Со ова Хари Потер е сè присутен во многу јавни и културни места во кои ние

живееме. Во 1998 година немаше нуспроизводи. Во 2001 година, ние веќе сме во можност да најдеме еден цел коридор играчки кои се продаваат по големите трговски центри низ светот кои многу лесно „умот го свртуваат“, низа од Харипотерови дребулии - и потребни и непотребни. Како што одминува деценијата, нуспроизводите се во пораст - скап накит, сидни часовници, маски, костими, маици со печатен лик на Хари Потер. Наоколу деца со харипотерски имиџ, од разбушавена и неспастрена фризура и оштетени тркалезни очила, до мобилни телефони кои свонат со музиката од филмот за Хари Потер. Повеќе од јасно е дека Хари Потер израсна во најголем издавачки и продажен феномен во модерните времиња.

Серијалот Хари Потер стана дел од нашата моментална популарна култура, како во Европа така и насекаде во целиот свет: цртани филмови, полначи, реклами за книгите Хари Потер, филмови, каталози, статии во познати дневни весници *Parade Magazine*, *People*, *The Chicago Tribune*, *Entertainment Weekly*, *Ladies Home Journal*, *Vanity fair and Sports Illustrated*; интервјуа со и за авторката Џ. К. Роулинг и за серијалот Хари Потер, секако и за големиот број на авторизирани и неавторизирани книги пишувани за овој феномен кои можат да се најдат на познатите веб-страници. Потерманијата го обзема целиот свет, од кутии за ручек, Хогартови перници, Грифиндор магнети, гумени бонбони со чудни вкусови на сардина, трева, црн пипер - сите лесно достапни во продавниците. Феноменот едноставно не се сопираше, бројот на неговите фанови растеше, магијата се ширеше побргу од брзината на светлината. Светот беше обземаан и волшебено покриен со Харијевата феноменална моќ на привлекување.

Андруј Блејк, Зипест и Пенигтон се согласија дека феноменот Хари Потер е одличен пример во современиот капитализам. Според Фил Нел, романите и рекламите за Хари се испреплетени, тој не само што е маркетинг феномен туку е и литературен феномен. Овие две испреплетувања никогаш не даваат точен одговор за причините поради кои романите станаа толку популарни. Маркетинг опкружувањето на серијалот стана неделив од популарноста на серијалот, како што и популарноста на серијалот стана неделива од маркетингот за него („Популарна детска литература во Британија“, 2008). Со други зборови, книгите се продадени во огромни тиражи, бидејќи веќе се објавени и предвидени нивните продажни бројки.

Брендот Хари Потер се измести надвор од страниците на седумте романи и серијали кои се направени според нив. Сега тој е интертекст кој обединил повеќе сајтови за производство и потрошувачка (Бригс, Бутс, Грендби, 2008: 315). Но, и покрај славата и популарноста, романите на Роулинг се подложни на најтешки критики, како што беше потврдено од страна на „Центарот на Сојузот на американските библиотеки за слобода на мислата“. Во текот на 1999 и 2000 година евидентирани се над 1.118 напишани протести. Ова претставува

помалку од $\frac{1}{4}$ од вистинските предизвици за училиштата и библиотеците, кои бараат отстранување на книгите поради „окултниот и сатански“ карактер.

Во Грција, Здружението на научници „Прооптики“ презеде огромни истражувања на оваа тема, кои вклучуваат психолошки и педагошки аспекти на појавата. Здружението ја изрази својата енергична противставеност во однос на Хари Потер и во однос на Толкин трилогијата (Ј.Р. Толкин) - „Господарот на прстените“. Природните реакции на христијанскиот свет можат да се најдат на сите пребарувачи и веб-страници. Во нив пишуваат за загриженоста на родителите, наставниците, свештениците и ефектите кои можат да бидат предизвикани кај нивните деца (појава на фобии, проблеми со спиењето, окултни експерименти, самотијата пред компјутерите во потрага по сатански веб-страници). Унијата на наставници и универзитетски професори од Англија го сврти вниманието кон содржината на едно ваквото, навидум, популарно дело на Роулинг, охрабрувајќи ги родителите и наставниците да бидат внимателни. Децата треба да бидат заштитени од маргиналното влијание на окултните експерименти. Најмалку една институција во Англија, Основното училиште „Св. Марија“ во Чатам-Кент, ги забрани сите книги за Хари Потер во својата библиотека. Една од најголемите компании „Фани“ што ја контролира мрежата на продавници за играчки во Велика Британија, забрани појава на каков било производ поврзан со Хари Потер на нивните полици.

Сепак, истражувачите во САД тврдат дека половина и повеќе од децата на возраст од 6 до 17 години имаат прочитано барем една книга од серијалот на Хари Потер. Дворовите на училиштата низ разни земји во светот се исполнети со книги, разгледници, налепници, флаери и разни играчки за Хари Потер, тој се појави и внатре во училниците, каде што наставниците од нивните ученици бараат да работат на теми поврзани со книгите за Хари Потер.

Многу родители и наставници ја изразиле својата радост, бидејќи нивните деца претходно не сакале да читаат, додека сега ентузијастички ги апсорбираат Потеровите книги. Учениците од основните и средните училишта организирани од страна на своите наставници ги посетиле киносалите во кои се прикажуваат филмовите за Хари Потер. Некои деца дотогаш не знаеле за Хари, а по гледањето на филмот барале од своите родители да им ги купат книгите за Хари Потер.

Потерманијата отвори бројни фан-клубови, телефонски пораки, и-мејлови низ кои децата, тинејџерите и возрасните читатели и гледачи коментираа, полемизираа и даваа свои критики за овој феномен во популарната култура - позитивни или негативни. Хари ги натера да седнат и барем еден пат во денот да помислат на него и тоа нивно доживување да го споделат со целиот свет што поминува време на интернет сајтовите.

Заклучок

Феноменот Хари Потер е од светски рамки. Со својот талент за магија го фрли светот во нов начин на сфаќање, бегане од реалноста, поправање на настаните и нештата само со едно замавнување на неговото магично стапче. Децата уживаат во исчекувањето на новите книги, се разбудија од сонот на нечитање, се вовлекоа многу лесно во неговиот свет на волшебство. Сепак, тоа е само Хари, обичното момче со кое се идентификуваат и децата и возрасните.

Проблемите во секојдневниот живот не се секогаш лесно решливи. Се појави потреба од еден херој, икона што ќе ја разбуди свеста за попкултурата. Ние „обичните“ моравме да се покориме на феноменот за да си помогнеме како себеси така и на нашите деца. Конечно, успеа мисијата за феноменалниот Хари, го спои светот на литературата за деца со возрасните читатели, академските истражувачи со теориите за популарната култура, светот како свет преведен на повеќе јазици.

Луис Борхес вели: „Ние сме тоа што го читаме“.

Библиографија

1. Briggs Julia, Butts Denis, Grendby M.O. (2008), *“Popular Childrens Literature in Britain” Ashgate Publishing Limited.*
2. Caplan Sharon (2009), *“Harry Potter and the Hallowed Halls” Miller – Mc Cune.*
3. Heilman E. Elizabeth (2003), *“Critical Perspectives on Harry Potter” Routledge.*
4. Sexton Colleen (2006), *“Biography J.K. Rowling” Twenty-First Century Books.*
5. Whited A. Lana. (2002), *“The Ivory Tower and Harry Potter” Manufacturing Group.*
6. Zipes Jacks (2002), *“Sticks and stones” Routledge.*

СЕМАНТИЧКА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА НА ЛИКОТ

м-р Ранко Младеноски*

Апстракт: Студијата опфаќа еден мошне значаен аспект од книжевните структури – ликот. Конкретно, станува збор за начелата и принципите на семантичката дезинтеграција на ликот што ние ги нарекуваме наративни техники за семантичка дезинтеграција на ликот. Се тргнува од определбата на ликот како знак исполнет со значенски единици, односно семи. Овде ние наведуваме седум нови техники со кои се врши семантичката дезинтеграција на ликот за кои сметаме дека имаат суштински карактер во рамките на наратологијата: а) Описна (перифрастичка) деноминација (именување) на ликот, односно отсуство на антропоним. Во тие рамки и деноминација со заменски форми; б) Реноминација – менување на името на ликот; в) Трансформација – разни семантички преобразби на ликот со промена на интегрирачките семи; г) Лабилни ликови во опозиција: ликови синоними и ликови дублети; д) Пасивност на ликот – негативен субјект; ф) Економичен сетинг; е) Иреален сетинг.

Клучни зборови: *знак, сема, техники, наратологија, интерпретација.*

SEMANTIC DISINTEGRATION OF THE CHARACTER

Ranko Mladenoski, M.A.*

Abstract: The study addresses a very important aspect of literary structures – the character. More precisely, it discusses the tenets and principles of semantic disintegration of the character which are here called narrative techniques of semantic disintegration of the character. The starting point is the description of the character as a sign full of semantic units. i.e. sema. We present seven techniques for semantic disintegration of the character which we consider to be essential in narratology: a) Descriptive (periphrastic) denomination of the character, i.e. absence of anthroponym as well as denomination with pronouns; b) Re-nomination – changing the character’s name; c) Transformation – various semantic transformations of the character by means of integrating sema; d) Labile

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

characters in opposition: characters synonyms and characters doubles; e) Passivity of the character – negative entity; f) Economical setting; g) Unreal setting.

Key words: *sign; sema; techniques; narratology; interpretation.*

Вовед

Семиолошката анализа во врска со проблемот на семантичката дезинтеграција на ликот, значи, ќе се одвива на две рамништа. Прво, на рамниште на интегрираноста, односно неинтегрираноста на ликот – со кои и со какви семи тој е интегриран. И второ, на рамниште на дезинтеграцијата – кои и какви семи губи ликот во раскажувачката постапка. Анализата ќе треба да го елаборира и прашањето за каузалноста на ваквите наративни текови – зошто се дезинтегрира ликот, поточно која е функцијата на неговата значенска сиромашност, но и на неговото значенско осиромашување. И, сосема разбирливо, неопходно ќе биде да се маркираат начините, постапките на „празнењето“, односно да се види со каков раскажувачки инструментариум се врши семантичката дезинтеграција на ликот. Ние овде подетално ќе разгледаме неколку основни раскажувачки техники за дезинтеграција на ликот со забелешката дека нивниот список не е затворен и може и натаму да се дополнува.

1. Наративни техники за дезинтеграција на ликот

Наративната постапка на дезинтеграција на ликот ќе се манифестира на површинско рамниште преку неколку раскажувачки операции кои се аналогни на оние чија цел е да го интегрираат ликот. На пример, доколку деноминацијата на ликот, односно постоењето на антропоним, се детерминира како постапка на интегрирање на ликот, тогаш отсуството на антропоним ќе имплицира наративен процес на негова дезинтеграција. Тоа ќе се однесува и на оние случаи кога се соочуваме со описна (перифрастичка) деноминација на ликот, па и во случаите кога ликот се означува со заменски форми од типот *јас, тој, вие, мене, тебе...*, а не со вообичаената антропонимска сема. Исто така, доколку богатите предикативни перформанси на ликот имплицираат солидно интегриран лик (се разбира од аспект на неговата дејствителност), тогаш пасивноста на ликот ќе имплицира нешто сосема спротивно – негова сиромашна интегрираност.

Онака како што се изведени и назначени техниките (постапките) за интегрирање на ликот, по аналогија може да се изведат и да се назначат техники со чија помош се врши дезинтеграцијата на ликовите. Се разбира, како што веќе напоменахме, списокот на постапките не е и не може да биде конечен, зашто системот на уметничката литература, но и на книжевната теорија, е отворен и во континуитет менлив и дополнлив. Овде ги набележуваме оние

суштински општи постапки кои во голема мера би покажале компатибилност со кој и да е белетристички материјал: а) Описна (перифрастичка) деноминација (именување) на ликот, односно отсуство на антропоним. Во тие рамки и деноминација со заменски форми; б) Реноминација – менување на името на ликот; в) Трансформација – разни семантички преобразби на ликот со промена на интегрирачките семи; г) Лабилни ликови во опозиција: ликови синоними и ликови дублети; д) Пасивност на ликот – негативен субјект; ё) Економичен сетинг; е) Иреален сетинг.

1.1. Перифрастичка деноминација. Отсуство на антропоним

Овде станува збор, всушност, во една поширока смисла, за дезинтеграција на ликот на полето на неговата примарна демаркација, односно деноминацијата. Во таа смисла, најстабилната маркираност на ликот е со лично име, односно со антропоним, што е неменливо во текот на наративната програма на дадениот лик. Тоа значи дека секоја друга деноминација на ликот во последователниот дискурс на една иста наративна структура ќе значи ослабување на неговото семантичко поле.

Пред сè, ќе треба да се земат предвид описните именувања на ликот, односно перифрастичката деноминација. И во тој поглед нестабилноста на ликот ќе биде варијабилна категорија. Доколку ликот во севкупното раскажување се јавува со едно и исто описно име, тој ќе биде релативно стабилен на тоа поле. Но, доколку ликот се јавува на почеток со име и презиме (антропоним), а подоцна со описно име, тогаш веќе се нарушува неговата семантична стабилност.

Од друга страна, и граматичките супститути за личното име ќе дадат свој прилог кон препознатливата колевливост на ликот. Заменките од типот *јас, ти, тој, вие, мене, ме, нив, оној, овој* итн. коишто ќе ги експлоатира наративниот исказ како алтернативни деноминантни модели за личното име ја нарушуваат стабилноста на ликот.

1.2. Реноминација

Личното име му ја обезбедува препознатливоста на ликот во текот на целокупната наративна програма. Тоа значи дека каква и да е промена на името (реноминација) на ликот ќе значи автоматски намалување на степенот на неговата препознатливост. Како еден од основните дестабилизатори на ликот Филип Амон го посочува токму процесот на реноминација, односно кога еден ист лик се јавува со две или повеќе имиња во една и иста раскажувачка структура.¹ Реноминантите кај ликот, значи, ќе продуцираат

¹ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, во: Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор: Атанас Вангелов, Детска радост, Скопје, стр. 269.

негова нестабилност во структурата на дискурсот, а со тоа и нестабилност на самиот дискурс, односно на наративниот исказ. Повратноста (повторливоста, стабилноста) на етикетите на ликот Амон ја поврзуваше со кохерентноста и со читливоста на текстот. По аналогија, нестабилноста и неповторливоста на личното име како примарна етикета на ликот ќе значи некохерентност и нечитливост на ликот, а тоа во последователност ќе продуцира некохерентност и нечитливост на текстот како целина.

1.3. Трансформација

Идентична нестабилност на ликот ќе продуцираат и неговите трансформации од различен вид. Како мошне илустративен пример и Проп² и Амон³ ја наведуваат трансформацијата на еден лик од машко во женско и обратно. Но, ќе биде нужно при анализата секогаш да се врши неопходната дистинкција меѓу трансформацијата на лик, од една, и трансформацијата на актант, од друга страна.

Трансформациите на ликот може да се вршат преку повеќе негови основни етикети. Преку името и презимето, на пример (реноминација), или пак преку портретот (промена на физикусот на ликот), или преку сетингот.

Од друга страна, дезинтеграцијата на ликот може да биде поттикнувана и од трансформациите на рамниште на неговата предикативност. Владимир Проп зборуваше за трансформации на функциите кај ликот. Неговата теза е дека и при дејствителноста на ликот (=актант) се преобразуваат неговите предикативни (дејствителни) атрибути, но тоа е потешко забележливо во споредба со преобразбите на карактерните етикети на ликот.⁴

Овде ќе треба да се разграничат поимите „нестабилност“ и „вредност“ (или „невредност“) на едно книжевно дело. Мора да потенцираме дека нестабилноста на ликот (неговата семантичка дезинтегрираност) воопшто не е импликација за тоа дека делото е „лошо“ структурирано. Непостојаноста на еден лик (трансформациите), неговата нестабилност, не може и не смее автоматски да биде прочитана како „пропуст“, или пак како „хендикеп“ за едно книжевно дело.

1.4. Лабилни ликови во опозиција

Својата наративна вредност, ликот ја добива, меѓу другото, и со неговиот однос со другите ликови (опозиција). Една семиотика на раскажувањето, според заклучоците до кои доаѓа Амон, има задача да го комбинира поимот

² Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, Превод: Петар Вујичиќ, Радован Матијашевиќ, Мира Вуковиќ, Просвета, Београд, стр. 189.

³ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, цит. дело, стр. 266.

⁴ Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, цит. дело, стр. 96.

позиција (каде се јавува ликот во делото, каква е неговата дистрибуција) со поимот опозиција⁵ (со кои други ликови има тој односи на сличност и/ или опозиција), додавајќи дека некои ликови секогаш се јавуваат во друштво на еден или на повеќе ликови во утврдена група со билатерални импликации.⁶ Исто така, како една од значајните постапки на интегрирање на ликот со чија помош тој ќе се разликува од другите ликови, Амон ја посочи диференцијалната квалификација – ликот се јавува како носител на одреден број квалификации (својства, етикети, атрибути) кои ги немаат или, пак, ги имаат во мал степен другите ликови. Овде станува збор, значи, за издиференцирани, препознатливи, па со самото тоа и стабилни ликови.⁷

Меѓутоа, ваквата „беспрекорна“ стабилност на ликот се урива кога кај два или кај повеќе ликови ќе се појават сосема идентични семи со што се замаглува нивната издиференцираност и со самото тоа тие веќе „заработуваат“ одреден степен на нестабилност. Амон посочи две основни можности за дестабилизација на ликот преку „прилепување“ идентични етикети на два или повеќе ликови. Првата можност е во рамките на деноминацијата, а втората во рамките на предикативноста на ликот и во рамките на описот.⁸ Идентичните квалификативни етикети можат да бидат од различен вид и во различни степени да ја изразуваат лабилноста (колебливоста) на ликот: два (или повеќе) лика со исто име; два лика со идентичен физикус; два лика со иста генеалогичка (браќа, сестри итн.); два лика со идентична биографија и слично.

1.4.1. Ликови синоними

За синонимни ќе се сметаат два (или повеќе) ликови чии семантички полиња се преклопуваат во одреден степен. Степенот на синонимијата ќе зависи од квантитетот, но и од квалитетот на заедничките семи (идентични етикети / атрибути). Тоа, како што веќе покажавме, ќе се согледува и на ниво на квалификативите (својствата) и на ниво на предикативите (дејствата). Анализата ќе треба да го одреди степенот на преклопувањето на семантичките полиња на двата лика, зашто колку што тој степен е поголем (повеќе заеднички семи), толку поизразена ќе биде лабилноста на ликот, и обратно. Овој наративен принцип на дестабилизација на ликот покажува дека процесот на дезинтеграција на ликот не мора секогаш да се одвива со одземање на семи од неговото значенско поле. Нему (на ликот) може дури и да му се додаваат дополнително нови значенски единици чијашто функција ќе биде негова семантичка дезинтеграција.

⁵ Амон Филип (1996), За еден семиологиски статус на ликот, цит. дело, стр. 248.

⁶ Исто. стр. 281.

⁷ Исто. стр. 279

⁸ Исто. стр. 266.

1.4.2. Ликови дублети

За ликови дублети ќе зборуваме тогаш кога во раскажувачката структура еден лик пополнува барем една сема во семантичкото поле на друг лик. Најчесто станува збор за хендикеп (недостиг, немоќност) што се јавува кај одреден лик, а наративната програма го пополнува тој хендикеп преку (моќност на) друг лик. Клод Леви-Строс потенцира дека ликовите дублети се знак за деградирана структура. Тоа ќе имплицира оти станува збор за одреден степен на дестабилизираност на ликот кому му е неопходна функцијата на ликот дублет со која се пополнува најмалку една празнина (сема, етикета, атрибут) од неговото семантичко поле.

Во ваква улога, односно во улога на лик дублет, често се јавува и сетингот, односно описот, или како што тоа се дефинира во наратологијата – стазисните наративни искази.

1.5. Пасивност на ликот – негативен субјект

Најдинамична предикативна функција во рамките на Грејмасовиот актанцијален модел е онаа на субјектот со оглед на фактот дека тој ја има задачата да стигне до „профитабилната“ наративна вредност олицетворена во објектот. Тоа значи дека за субјектот ќе биде карактеристична категоријата актив. Во таа смисла, на релацијата субјект – објект во наратологијата беше воспоставена таканаречената „стрелка на желбата“ којашто гравитира кон субјектот, односно беа воспоставени модалитетите *сака, знае, може, прави*. Стрелката на желбата, како што аргументира Иберсфелд, соодветствува со глаголот во реченицата, алудирајќи со тоа на наративната синтакса.⁹ Глаголот што најчесто му се припишува на субјектот е „сака“ (односно да-сака-да-направи).

Меѓутоа, уметничката литература оперира и со наративни искази во кои кај субјектот ја нема желбата „да сака да направи“. И во ваквите случаи субјектот го задржува како основно својство глаголот „сака“, но сега веќе модифицирано во „сака да не направи“.¹⁰ На субјектот сега му се припишува категоријата пасив. Причините поради кои тој (субјектот) избира да не го изврши дејството може да бидат од идеолошка, но и од психолошка природа. Во основа, станува збор за дејство кое субјектот треба да го изврши „по налог“ на испраќачот, а тоа дејство е во спротивност со карактерот на самиот субјект. Токму поради тоа кај него се јавува отпор кон извршувањето на дејството. Ваквиот тип актант Грејмас го нарекува негативен субјект (односно анти-субјект),¹¹ додека Иберсфелд го дефинира како „конзерватор“.

⁹ Иберсфелд, Ан (1982), Читање позоришта, цит. дело, стр. 63.

¹⁰ Андоновски, Венко (1996), Негативниот субјект или фобијата од метафората во расказот „Гон“

¹¹ од Драги Михајловски, во: Текстовни процеси, Култура, Скопје, стр. 162.

¹² Грејмас, Алжирадес (1978), Актанти, актери и фигури, во: Структурални прилази книжевности, Приредил Милан Буњевац, Нолит, Београд, стр. 101.

Ваквата актантна позиционираност на релацијата субјект – објект (на длабинското рамниште – во рамките на наративната синтакса) имплицира осиромашување со семи на ликот (на површинското рамниште – во рамките на наративната семантика) којшто е поставен (од испраќачот) во функција на субјект. Дејствената редуцираност која се појавува како последица на неизвршување на задачата доведува до осиромашување на семантичкото поле на ликот со предикативни семи.

1.6. Економичен сетинг

За двата начина на портретирање на ликот зборува Венко Андоновски во книгата „Структурата на македонскиот реалистичен роман“,¹² а ние овде ќе потсетиме само на индиректната карактеризација на ликот, односно на портретирањето на ликот преку амбиентот. Станува збор, всушност, за метонимиски пренос на значењето од сопственоста (имотот) врз сопственикот – наративна постапка во која амбиентот (предметите) го означуваат ликот со семи, го „полнат“ ликот со одредени значења. Филип Амон зборува за „нарративна метонимија“ (целоста за дел, декорот за лик, живеалиштето за жителот),¹³ додека Владимир Проп како мошне значаен атрибут на ликот го наведува живеалиштето.¹⁴

Меѓутоа, ако е тоа така, кога во раскажувачката структура имаме сиромашен сетинг (економичен опис на амбиент) или, пак, сетинг кој не врши пренос на значењето од предметите врз ликот (ирелевантен сетинг), тогаш ќе можеме да зборуваме за лик кој не е портретиран на индиректен начин, односно преку амбиентот. Тоа ќе значи дека неметонимичноста на амбиентот по автоматизам ќе го осиромашува ликот за одреден број етикети, односно ќе го дезинтегрира. Семиолошката анализа на ликот, значи, ќе треба да го одреди степенот на карактеризација на ликот преку амбиентот при што ќе се имаат предвид две можности: а) Амбиентот воопшто да не го интегрира ликот (во дискурсот да не се врши метонимиски пренос на значење од предметите врз ликот), но амбиентот и воопшто да не го дезинтегрира ликот (да не му одзема семи); б) Амбиентот да го интегрира ликот, но тој исто така и да го дезинтегрира ликот со тоа што ќе го „чисти“ од етикети неговото семантичко поле.

Кога зборуваме овде за економичен сетинг мислиме конкретно на случаите кога амбиентот со својата „сиромашност“ не помага во интегрирањето на ликот, но и на случаите кога амбиентот со својата економичност го „празни“ ликот од одредени семи.

¹² Андоновски, Венко (1997), Структурата на македонскиот реалистичен роман, Детска радост,

¹³ Скопје, стр. 119 - 121.

¹⁴ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, цит. дело, стр. 290.

Пропп, Владимир (1982), Морфологија бајке, цит. дело, стр. 95.

1.7. Иреален сетинг

Идентична функција како економичниот сетинг има и таканаречениот иреален (фантастичен, имагинарен) сетинг. Под синтагматскиот поим *иреален сетинг* ние подразбираме простор којшто се јавува во наративната програма како продукт на фантастичноста, односно на фантазмагоричноста и во кој со секавична брзина се сместуваат ликовите. Многу добро е познат фактот за неизбежноста од релацијата реално – фантастично, односно за нивната меѓусебна зависност. Кога еден лик од реалистичниот амбиент ќе биде со еден наративен потег (значи мошне брзо) диспозициониран во еден иреален (фантастичен) амбиент, тогаш тој лик веќе по автоматизам ќе загуби голем број од дотогашните негови етикети, односно семи. Тој ќе стане нестабилен, ќе се дестабилизира.

Заклучок

Од анализата на ваквите составни елементи на книжевниот лик ќе произлезат одредени сознанија за семантичката структура на конкретниот дискурс коишто од своја страна ќе го олеснат сфаќањето и толкувањето на делото, а истовремено читателот ќе се здобие со пошироки согледби за уметничките пораки на книжевниот текст. Тоа е така затоа што ликот е еден од суштинските составни елементи на раскажувачките структури. Се разбира, пристапот кон анализата на семантичката дезинтеграција на ликот во голема мера ќе зависи од културниот код на толкувачот, но исто така и од карактерот на конкретната наративна структура. Во таа смисла, врз основа на ваквите анализи, ќе се изведуваат заклучоци, на пример, од социолошки или од психолошки карактер како пораки од делото: за деградацијата на човекот, за отуѓеноста, за категориите добро и зло, достоинство, самопочит, морал и неморалност, лојалност и предавство, чесност, грижа за Другиот и почит кон Другоста, јунаштво и кукавичлак, алчност, итрина, славољубивост итн. На тој начин, со помош на ваквите книжевно-теориски алатки коишто се поврзани со ликот, читателот ќе може да расветли мошне значајни аспекти од една конкретна литературно-уметничка наративна структура.

Библиографија

1. Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, во: Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор: Атанас Вангелов, Детска радост, Скопје.
2. Андоновски, Венко (1996), Негативниот субјект или фобијата од метафората во расказот „Гон“ од Драги Михајловски, во: Текстовни процеси, Култура, Скопје.

3. Андоновски, Венко (1997), Структурата на македонскиот реалистичен роман, Детска радост, Скопје.
4. Голдман, Лисјен (1967), За социологију романа, Култура, Београд.
5. Грејмас, Алжирадес (1978), Актанти, актери и фигури, во: Структурални прилаз книжевноста, Приредило Милан Буњевац, Нолит, Београд.
6. Иберсфелд, Ан (1982), Читање позоришта, Београд, Вук Караџиќ.
7. Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, Превод: Петар Вујичиќ, Радован Матијашевиќ, Мира Вуковиќ, Просвета, Београд.

398.9.01

Стручен труд
Professional paper

ПОСЛОВИЦИ – МЕЃУ ЛИНГВИСТИКАТА И ФОЛКЛОРИСТИКАТА

м-р Дијана Никодиновска*

Апстракт: Пословиците претставувале од најрана доба предмет на интерес на просветлените умови, почнувајќи од Аристотел кој како филозоф прв ги разгледува како научни творештва, па сè до ден-денешен кога сè уште претставуваат инспирација за научници од сите полиња – филозофи, лингвисти, преведувачи, фолклористи, антрополози, социолози итн. Неколку карактеристики ја прават оваа категорија привлечна за истражувачите: пред сè, тие се плод на наталожено животно искуство на бројни претходни генерации, секогаш проследени со поука, наравоучение и некаков совет (привлечни за филозофите и антрополозите); понатаму тие ја продолжуваат традицијата и културата на народите преку нивните начини на размислување и гледање на општеството и меѓусебниот однос на членовите во него (интересни за фолклористите и социолозите); и на крај, тие претставуваат невообичаена книжевна форма доста тешка за класификација, со оглед на нивната разновидна структура и разнобојна семантичка призма во значењата (мошне интересни за лингвистите и преведувачите).

Токму нивната разновидност и бројност се причина за тешкото класифицирање на пословиците и многумина сè уште не се согласуваат за тоа каква е природата на овие умотворби, односно едни сметаат дека тие припаѓаат на фолклористиката и дека треба од тој аспект и да се истражуваат, додека пак други ги разгледуваат како обични јазични единици и сметаат дека тие треба да се истражуваат, пред сè, од аспект на нивната структура и значење.

Клучни зборови: *поим пословица, паремиски единици, класификација, фолклор, лингвистика.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

PROVERBS – BETWEEN LINGUISTICS AND FOLKLORE

Dijana Nikodinovska, M.A.*

Abstract: Proverbs have always been an interesting subject for educators and scientists since the beginning of time, starting with Aristotel, who as a philosopher researched these particular units as scientific creations, till this day when they still represent an inspiration for scientists of all fields – philosophers, linguists, translators, folklorists, anthropologists, sociologists etc. Some characteristics make this category very attractive for number of researchers: first of all, because of the thousand year old and wise meaning they carry within them since the time of savages, always followed by a moral lesson, useful instruction, or some kind of advice (interesting aspects for philosophers and anthropologists), then comes the fact that they are actually carriers of the human tradition and culture of different peoples seen with the eyes of the societies and the relations between the members within them (attractive points of view for folklorists and sociologists), and in the end, the fact that they represent unique and unusual forms of linguistic creations that are hard to classify due to their diverse structure and various semantic prism in their meaning, which makes them definitely an interesting field of study for linguists and translators.

It's the variety and great number of proverbs that makes them difficult and almost impossible to classify, and still a lot of researchers are unsure of their nature and whether they should belong as a genre to the folklore, or to the linguistic family and be researched from a structural and semantic point of view only.

Key words: *concept of proverb; paremiological unit; classification; folklore; linguistics.*

Вовед

Овој труд ќе ги разгледа разните размисли за овој проблем од низа паремиолози, почнувајќи со тезите на познатиот руски паремиолог Пермјаков, според кој пословиците се предмет на интерес и за лингвистите и филозофите – логичари (но тој не ги класифицирал пословиците од фолклористична гледна точка), заедно со финскиот паремиолог Мати Кууси кои се интересираат за повисоките структурни нивоа на пословицата како паремиолошки единици припаднички на фолклорот, па преминувајќи на други лингвисти кои ги разгледуваат од друга гледна точка. Целта е да се разгледа на кој начин се перципираат и проучуваат

овие специфични изрази, за да се спореди со размислите на лингвистите и да се дојде до евентуален заклучок, односно лично убедување, за тоа каде точно припаѓаат овие уникатни и неповторливи умотворби.

Човекот уште од најстари времиња чувствувал потреба своето секојдневно искуство, проследено со среќа, тага, љубов, завист и други чувства карактеристични само за него и за ниеден друг животински вид, да го вообличи во кратка, збиена и мнемоничка форма која ќе му биде секогаш при рака и на која ќе може лесно да се повика кога ќе му затреба во разни животни ситуации. На тој начин, и како резултат на работата на креативниот ум на бројни анонимни создавачи, нашите предци ни оставиле во аманет многубројни бисери и наравоученија, во писмена или во усна форма кои, пред сè, имале практична намена, односно им помагале на луѓето да се справуваат со секојдневните предизвици и искушенија.

Поимот пословица

Пословица е помалку популарен термин од еквивалентот *изрека*. Етимологијата е очигледно зборот *слово*, кој одговара на латинскиот збор *verbum* – „вербален устен израз“, збогатен со префикс што ќе се интерпретира како *вербален акт што носи друга преносна мисла*. Оваа интерпретација може да одговара на изрека, идиомски израз, но во посложени случаи, односно во нејзиното современо значење – таа претставува завршена мисла со вредност на максима. Веќе подолго време терминот *паремија* е влезен во употреба како база на термините *паремиологија* и *паремиографија*.

Ќе ја земеме предвид и дефиницијата на поимот *пословица* од американскиот паремиолог Бартлет Џер Вајтинг (Bartlett Jere Whiting), која можеби е предолга и неконцизна, но која сепак упатува на неговата лична и филозофска интерпретација на терминот:

Пословицата претставува израз кој, произлегувајќи од народот, го посведучува тоа свое потекло, како во формата, така и во зборовите. Пословицата изразува очигледно една основна вистина – односно еден труизам – во колоквијална форма, која честопати има украсувачка функција, но проследена со алитерација и сорима. Честопати се јавува во кратка форма, но не и нужно; често ја кажува вистината, но не и нужно. Некои пословици имаат едно буквално значење, и едно метафорично, но и двете значења носат една завршена мисла; но почесто имаат само едно значење. Пословицата треба да се почитува; таа треба да го носи знакот на древноста, а со оглед на тоа што овие знаци можат бидат фалсификувани од интелегентни личности, пословицата би требало да биде проверена на различни места, и во различно време. Последнава

претпазливост треба да се има секојпат кога се работи за постарата литература, зашто располагаме со текстови кои се во мал број, или се нецелосни.¹

Оваа дефиниција е доста амбивалентна и нејасна, но со оглед на терминот што се обидува да го објасни и дефинира (пословицата сфатена како двосмислена изрека која подлежи постојано на разни интерпетации и лични анализи и сфаќања), тогаш можеби оваа дефиниција ѝ прилега совршено.

Пословицата се дефинира како кратка говорна формула, најчесто двочлен израз (понекогаш и со повеќе членови), во кој е одразено некое животно искуство, правило на однесување, суд за одредено животно прашање или природна појава. Народните пословици се употребуваат спонтано како дел од обичниот говор и се применуваат во конкретни ситуации. Со оглед на тоа што пословицата ја одразува народната мудрост, таа ги содржи сфаќањата на средината, а не на поединецот, односно таа е израз на колективно расудување за стварноста, а не на личен став.

Според Твртко Чубелиќ (cit. in Китевски, 1988: 26), терминот *народна пословица* означува стегната, духовита, остроумна и сликовита изрека, мисла заснована на животното искуство и потврдена со многубројни случаи и настани во општеството и околу човекот.

Според тоа народните пословици во своето основно значење претставуваат:

- а) кратки, стегнати, длабоко осмислени изреки;
- б) тие соопштуваат заокружен и целосен суд, заклучок или мислење;
- в) во нив се изразени забележувања, мисли и ставови за разни прашања и настани од природата, општеството и човечкиот живот;
- г) тие се извод или последица од некакво значајно искуство или сложен настан.

Анализа од паремиолошка гледна точка на пословиците

Терминот *паремија* потекнува од гр. *παροιμία*, составено од *παρά* – пара, и изведено од *οἶμα* – расказ. Овој термин се совпаѓа со терминот

¹ A proverb is an expression which, owing its birth to the people, testifies to its origin in form and phrase. It expresses what is apparently a fundamental truth---that is, a truism,---in homely language, often adorned, however, with alliteration and rhyme. It is usually short, but need not be; it is usually true, but need not be. Some proverbs have both a literal and figurative meaning, either of which makes perfect sense; but more often they have but one of the two. A proverb must be venerable; it must bear the sign of antiquity, and, since such signs may be counterfeited by a clever literary man, it should be attested in different places at different times. This last requirement we must often waive in dealing with very early literature, where the material at our disposal is incomplete. (cit. in Mieder 2004: 2).

пословица, но ние ќе ја земеме предвид дефиницијата на Пермјаков кој ги разликува двата термина на овој начин – *паремиите се меморизирани и клишеизирани дискурзивни единици кои претставуваат моноценски ситуации или пак односи во стварноста*. Според оваа дефиниција, Пермјаков навестува постоење на паремиолошко рамниште за кое вели дека содржи најмалку 24 видови на различни дискурзивни единици од кои ќе споменеме неколку - пословици, афоризми, гатанки, практични и економски изреки, верувања, благослови, клетви, брзозборки, енигми итн. Во овој случај паремијата ќе ги застапува сите народни умотворби, а не само пословиците.

Пермјаков разликува седум основни прагматички функции и исто толку цели на паремиските единици:

- **моделирачка функција** која обезбедува вербален модел (или мисла) или пак ситуација од стварноста;
- **поучна функција** чија цел е да не научи нешто корисно;
- **предвидувачка функција** која се наоѓа во разни видови паремии, но најприсутна е во претскажувања, верувања, соништа и пророштва, и нејзина цел е да ја претскаже иднината;
- **магична функција** која е несомнено најприсутна во враќби, баења, клетви, благослови, закани итн., а нејзината цел е да се постигне посакуваниот ефект со помош на вербални средства и да се наметне сопствената волја на некој друг или пак на природата;
- **негативна комуникација** чија цел е да комуницира без да изнесе нешто значајно, или пак да се избегне одговорот на незгодно прашање;
- **забавна функција** чија цел е да забавува; и
- **украсна функција** која паремиолозите ја сметаат за основна за сите фолклорни изреки – нејзината цел е да го разубави дискурсот.

Марко Китевски (Китески, 1988: 10), од своја страна, ја предлага следната класификација, земајќи ги предвид специфичностите на македонските народни умотворби: 1. Пословици и поговорки; 2. Гатанки; 3. Прашанки; 4. Благослови; 5. Здравници; 6. Клетви; 7. Заклетви; 8. Баења; 9. Говорни игри (брзозборки, залагалки, броеници и закачки); 10. Пцости.

Класификација на пословиците

Постојат илјадници видови пословици во сите светски култури и јазици. Овие пословици се собирале и се проучувале со векови во руво на суштински јазични знаци за културните и мисловните вредности. Најстарата колекција на пословици датира од третиот милениум пр.н.е. и биле најдени изгравирани на камени плочки на сумерски јазик како сведоштво за кодексите на однесување на Сумерите и како мудрости и

размисли за човечката природа. Науката што ги проучува овие кратки форми е паремиологијата која има долга историја дури од времето на антиката кога биле внимателно проучувани разните аспекти на пословиците. Паремиографите се грижат за собирањето и за класифицирањето на пословиците, додека паремиолозите ја проучуваат дефиницијата, формата, структурата, стилот, содржината, функцијата, значењето и вредноста на истите. Паремиолозите обично ги разгледуваат пословиците како посебен жанр во говорното однесување на луѓето, иако тие неизбежно навлегуваат и во полето на антропологијата, уметноста, комуникацијата, културата, фолклорот, историјата, литературата, филологијата, психологијата, религијата и социологијата.

Пословиците се доста специфични форми за кои се сметало дека не ѝ припаѓаат целосно на книжевноста како резултат на нивната кратка форма, но таа теорија се побива со нивната семантичка тежина. Собирачите и истражувачите на овие народни умотворби досега различно ги третирале: едни ги сметале за поетски, други за прозни состави. Но, сепак, е најдобро овие умотворби да се разгледуваат како посебен род на народната книжевност. На нашите простори се направени доста обиди за нивна класификација, но секогаш постоел и постои сомнежот дали таа класификација може воопшто некогаш да биде целосно објективна, бидејќи параметрите за класифицирање се безусловно нејасни (некои тврдат непостоечки – што е ставот на италијанскиот паремиолог и паремиограф Мирела Конена); најчесто дилемата е дали да се земат како појдовни параметри семантичките дистинкции (исто така речиси невозможно, бидејќи значењето и интерпретацијата на една мисла се бескрајни и подложни на варирање во зависност од емоциите и здобиените замисли и информации што ги поседува истражувачот), или пак структуралните карактеристики кои би можеле да бидат цврста база за објективна анализа (во случај веќе да се поставени и зацврстени јасните разлики меѓу пословица и поговорка, пословични типови итн.).

Класификацијата на пословиците е сама по себе, како што споменавме, макотрпен потфат, особено од паремиографска гледна точка. Познатиот фински паремиолог Мати Кууси (cit. in Mieder, 2004: 16) поставил интернационална класификација на пословиците што почнува со тринаесет пошироки теми кои ги претставуваат суштинските аспекти на човечкиот живот:

1. Практично познавање на природата;
2. Вера и основно однесување;
3. Базични и социологични наблудувања;
4. Светот и човечкиот живот;
5. Чувство на пропорција;

6. Концепт за морал;
7. Општествен живот;
8. Општествени односи;
9. Комуникација;
10. Општествен статус;
11. Конвенции и норми;
12. Соочување и учење;
13. Време и смисла за време.

Во овие пошироки теми се вметнати 52 поткласи. На пр. темата *општествен живот* содржи осум класи:

- а) Сродство;
- б) Развој на личноста;
- в) Дете / родител (растење);
- г) Маж / жена (место во општеството)
- д) Брак;
- ѓ) Младост / старост;
- е) Здравје / болест;
- ж) Смрт.

Паремиолози

Паремиологот Кирил Пенушлиски (cit. in Китевски 1988: 9) ја нагласува уметничката димензија на пословиците. Тој вели дека кратките фолклорни жанрови кријат во себе уметнички вредности и би било целосно погрешна тезата дека тие се обични производи на говорната дејност на луѓето. Уметничката вредност на кратките жанрови е присутна во нивната форма и содржина, така што тие како згуснати, одмерени формули за животните искуства на луѓето дејствуваат и на рационалната и на емотивната страна на сознанието. Со тие свои ставови, овој паремиолог ги смета пословиците за целосни и полноправни членови на фолклористиката и уметноста, и како такви и ги проучува.

Томе Саздов (Саздов, 1988: 226) говори, пак, за настанокот на пословиците и вели дека постојат четири начини на нивно создавање односно извори: а) како општи извори од животните опсервации на широките народни маси, од нивното трудово искуство; б) како стегнати кондензирани извори од некои други народни умотворби – басни, новели, анегдоти; в) како извори од писмената литература, пред сè, од средновековната книжевност, најчесто од Библијата; г) како извори од усното поетско творештво на други народи со кои еден народ бил во тесни културно – историски врски.

Еден од авторите што ја проучувал оваа проблематика е и американскиот паремиолог Арчер Тејлор кој е познат по воведувањето на терминот *пословичен тип*. Тој се занимава со пословиците како меѓународна појава од различни

аспекти користејќи примери од англиски, германски, латински и француски дела. Осврнувајќи се на пословицата како сопственост на повеќе национални култури, тој еквивалентите од една иста изрека изразена на одреден јазик ги нарекува *варијанти* на пословицата, додека сетот на варијанти го именува како *тип*. Со тие свои ставови, овој паремиолог ја зазема повеќе улогата на лингвист кој ги проучува формалните карактеристики на овие изрази.

Заклучок

Фолклорот претставува традиционална уметност, книжевност, знаење и умешност што се шири преку усна комуникација и набљудување на однесувањето на блиските. Секоја група со некаква смисла за својот идентитет ги дели со другите сограѓани следниве категории: верување (семејни традиции), умешност (танц, музика, шиене), знаење (како се гради брана, како се гради куќа), занает (архитектура, уметност, ракотворби) и изреки (песни, приказни, гатанки).

Зборот *фолклор* е знак за една огромна и длабока димензија на културата. Со оглед на тоа колку е комплексен овој поим, не е ни чудо што постојат толку различни дефиниции за еден ист термин. Ако ги земеме предвид горенаведените факти за фолклорот, тогаш неизбежно ќе мора да признаеме дека пословиците, заедно со другите сродни народни умотворби, се суштински и целосно дел од фолклорот и традицијата на еден народ, и преку нив може многу да научиме за обичаите на разните народи.

Лингвистиката, пак, си поставува задача да ја опише и да ја објасни природата на јазикот на луѓето. При тоа како суштински се јавуваат прашањата за тоа кои карактеристики на јазикот се универзални, како може јазикот да варира и како човекот го учи јазикот. Ако во лингвистиката спаѓаат науките како фонетика, морфологија, синтакса, семантика, прагматика, анализа на дискурсот итн., тогаш би рекле дека пословиците можат, несомнено, да се истражуваат од оваа гледна точка како јазични единици од сите овие науки, и дека тие, како дел од јазикот, безусловно претставуваат поле што лингвистиката може компетентно да го истражува.

Наше лично убедување е дека проблемот на припадност на пословицата не е од суштинско значење, и дека таа е подлежна на секакви истражувања од сите полиња кои барем на некаков начин ѝ се приближуваат, бидејќи таа нуди плејада на интерпретации и на значења, што ја прави, всушност, и една од најинтригантните умотворби. Кој и да е истражувач, од кое и да е поле, доколку ги смета пословиците за фасцинантни и интересни творби, може да се занимава со нивно проучување.

Библиографија

1. КИТЕВСКИ, Марко (1988), *Фолклорни бисери*, Македонска книга, Скопје.
2. MIEDER, Wolfgang (2004), *Proverbs: A Handbook*, Greenwood Press, London.
3. НИКОДИНОВСКИ, Звонко (1999), Паремиските единици како говорни единици, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, Скопје.
4. PERMYAKOV, G. L. (1979), *From proverb to folk-tale – Notes on the general theory of cliché*, НАУКА, Moscow.
5. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил (1969), *Пословици и гатанки*, Македонска книга, Скопје.
6. САЗДОВ, Томе (1988), *Македонската народна книжевност*, Култура, Скопје.

ТУРСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ИМИЊА И ПРЕЗИМИЊА

д-р Марија Леонтиќ*

Апстракт: Оваа студија ги опфаќа македонските имиња и презимиња што имаат турски елементи. Личните имиња и презимиња се многу важен дел од нашата идентификација и тие се развивале долго време во минатото. Македонскиот и турскиот народ живееле заедно пет века и турското влијание на македонскиот јазик е многу големо. Во оваа студија ќе дадеме општ преглед на турското влијание на македонските имиња и презимиња на следниве лингвистички нивоа: лексичко, морфолошко и фонетско.

Клучни зборови: *имиња, презимиња, турски елементи.*

TURKISH ELEMENTS IN MACEDONIAN NAMES AND SURNAME

Marija Leontic, Ph.D.*

Abstract: This study addresses Macedonian names and surnames which include Turkish elements. Personal names and surnames are a very important part of our identity and they have been developed over a long time. Macedonian and Turkish people lived together for five centuries and Turkish influence on the Macedonian language is great. In this study I shall give a general survey of the Turkish influence on Macedonian names and surnames in these linguistic areas: lexicological, morphological and phonological.

Key words: *names, surnames, Turkish elements*

1. Вовед

Личните имиња и презимиња кај Македонците што имаат турски елементи претставуваат спој на минатото и сегашноста на македонскиот народ, но воедно и мост кој културно ги поврзува македонскиот и турскиот народ. Турските елементи во македонските имиња и презимиња претставуваат историско наследство кое квалитативно го има збогатено македонскиот антропонимски систем.

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Во денешно време секој човек има лично име и презиме кои служат за идентификација на личноста. Личното име се јавило во првобитниот развој на човекот и ги имал формите како *Глава, Око, Камен, Волк, Орел, Ветер* и сл. Нашите предци верувале во постоењето на маѓепсници, во самовили, во демони, во змејови и чувствувале страв од нивната моќ. Затоа родителите на своите деца им давале заштитни лични имиња кои требало да побудат сожалување на злите сили. Пр. *Грозен, Гаден, Гнаса, Грбавец, Слепец, Крпен, Сиромав, Сирак, Стар* и слично, но исто така им давал и лични имиња кои требале да ги заплашат злите сили. Пр. *Дракул, Змејко, Гробан*. Но нашите предци на своите деца им давале и пожелни имиња за долг, среќен и убав живот. Пр. *Живко, Живка, Сретен, Добрила* и др.

Јужнословенските народи во текот на 8 и 9 век почнале да ја напуштаат родовската многубожечка вера и да ја примаат монотеистичката христијанска религија. Како резултат на ова именскиот репертоар составен од прасловенски и старословенски лични имиња почнал да се збогатува со христијански лични имиња од хебрејско (пр. *Јоаким, Јован*), од грчко (пр. *Теодор, Анастасија*) и од латинско потекло (пр. *Климент, Павел*). При крајот на 7 век се почувствувало навлегување на лични имиња од српско и бугарско потекло како резултат на осамостојувањето на црковниот живот во Србија и Бугарија. Во 12 и 14 век се чувствувало навлегување на лични имиња од руско потекло. Во 15 век во македонскиот антропонимски систем почнале да навлегуваат лични имиња од турско потекло и да се создаваат нови лични имиња од турски апелативи по македонски модели.

Во текот на своето истражување авторката има евидентирано 544 лични имиња и 4.181 презиме кај Македонците кои содржат турски елементи. Во овој труд под терминот турски елементи се подразбираат турските лексеми и турските суфикси кои навлегле во македонската антропонија. Турските лексеми ги опфаќаат сите лексеми кои преку турскиот јазик навлегле во македонската антропонија без оглед на нивното етимолошко потекло (арапско, персиско и сл.).

2. Навлегување на турските елементи во македонските имиња и презимиња

Присуството на турските елементи во личните имиња и презимиња кај Македонците се должи на неколкувековниот контакт на македонскиот со турскиот народ и на македонскиот јазик со турскиот јазик. Тоа било нормално бидејќи Османлиите на територијата на Македонија не ја донеле само својата административна управа, туку и својата материјална и духовна култура. Македонскиот народ почнал да ги восприема нивните термини кои пополека но сигурно навлегувале во македонскиот говор и во текот на неколку века си го утврдиле своето место. Турските елементи многу добро

навлегле во македонскиот говор и народот не ги чувствувал како туѓи, туку како свои, народни. Откако турските елементи го утврдиле своето место во македонскиот народен говор, почнале да навлегуваат и во личните имиња и прекарите кои подоцна заедно со апелативите станале основа на презимињата кај Македонците.

Причините за присвојување и создавање на лични имиња со турски елементи од страна на македонското население се различни. На почетокот, кога македонското население масовно не го познавало турскиот јазик, родителите ги одбирале турските лични имиња како заштитни имиња за да го заштитат своето дете од злите сили сметајќи дека тие нема да го разберат неговото значење. Честопати во семејства во кои децата умирале, на новороденчињата им се давале турски лични имиња што станало обичај на Балканот. Подоцна, кога македонскиот јазик се нашол во интензивен контакт со турскиот јазик, голем дел од македонското население го знаел турскиот или, пак, го разбирал. Посебно печалбарите кои оделе во Цариград, Едрене и други градови добро го совладувале турскиот јазик, но и поради секојдневниот контакт со турското население најбрзо примале елементи од турскиот јазик. Како резултат на оваа состојба македонското население турските лични имиња почнало да ги присвојува како пожелни лични имиња или да гради лични имиња со турски елементи по македонски модели. Овие лични имиња народот ги доживувал како современи и модерни лични имиња.

Презимињата во споредба со личните имиња се јавиле многу подоцна. Презимето прво се јавило во Италија во 11 век, а потоа со векови се распространувало и во другите земји. Кај Македонците првите белези на презимињата се сретнуваат рано, но со презименски суфикс се појавуваат и утврдуваат во 19 век, а се нормираат во 20 век. Тоа се должи на општествениот развој, на слабите контакти на Македонците во средниот век, па и подоцна со европските земји, а на интензивните и блиски контакти со Турците, Евреите, Грците, Србите и Бугарите кај кои презимето не било утврдена антропонимска категорија.

Но, презимињата кај Македонците не се јавиле одеднаш во 19 век. Зачетоците на македонските презимиња се наоѓаат во минатото кога нашите предци освен имиња почнале да употребуваат прекари (пр. *Шеќерка Мара*), родовски (фамилијарни) имиња (пр. *Руменовци*), именување според мажот (пр. *Стојаница*) и дополнителни определби на личните имиња. Личното име можело да добие дополнителна определба што означува татково име, етничка припадност, сталешки статус, професија или карактеристична особина на таткото (пр. *Тодор Милош; Димитри, син на Гркот; Радован, син на касан; Дујко, син на слеп*), семејни релации или статус во семејството (*Стојан, брат на Димо*), етничка припадност (*Дабижив Власин*), место на потекло или живеење (*Којо Охриѓанинот*), сталешки статус (*Неделко Владика*), занимање

(*Манол, ткајач*), прекар (*Никола Прејак*) и сл. Личните имиња понекогаш добивале и повеќе дополнителни определби во системот на именувањето кај Македонците. Пр. *Панајот, терзија, неженет; Скопјано Димо, неженет*. Дополнителните определби на личните имиња се предвесници и претходници на денешните презимиња. Идентификацијата со лично име и дополнителни определби слободно и без притисоци се развивале во текот на османлиската управа, а во 19 век се појавиле презимиња со презименски суфикси.

По периодот на османлиската управа, Македонците зависно од владејачката административна управа (српска, бугарска или грчка) морале да го преправаат своето презиме во онаа форма која ќе била наложена посебно во поглед на презименскиот суфикс. По НОБ и формирањето на СФРЈ, законски на Југословените им се овозможи слободен избор. По распаѓањето на СФРЈ и конституирањето на самостојна Р. Македонија, Законот за лични имиња и презимиња исто така на своите граѓани им овозможи слободен избор. Во денешниот современ презименски репертоар кај Македонците како наследство од минатото имаме презимиња со турски елементи.

3. Структурата на личните имиња кај Македонците

Личните имиња кај Македонците што содржат турски елементи според својата структура можат да бидат прости, изведени или сложени лични имиња.

Простите лични имиња кај Македонците во својата основа имаат турски лични имиња, турски апелативи и етници кои македонскиот народ ги земал во целосна или скратена форма или само фонолошки ги адаптирал на македонскиот јазик без да додава суфикси кои се типични за македонската антропонимија. Простите лични имиња кај Македонците што содржат турски елементи можат да бидат: лично име изведено од турско лично име во целосна форма: м.л.и. *Кадри* < т.м.л.и. Kadri: вреден, драгоцен; лично име изведено од турско лично име во скратена форма: м.л.и. *Баки* < т.м.л.и. (Abdül)baki: вечен слуга на Господ; лично име изведено од турски апелатив во целосна форма: ж.л.и. *Севда* < тур. апел. sevda: љубов; лично име изведено од турски апелатив во скратена форма: м.л.и. *Сербес* < тур. апел. serbes(t): слободен, независен; лично име изведено од етник: м.л.и. *Аламан* < етн. Alman: Германец, германски.

Но македонскиот народ воедно, според својата јазична свест и естетски вкус, турските лични имиња, апелативи, етници и топоними ги изведувал со шеесет македонски антропонимски суфикси кои ги забележавме кај личните имиња кај Македонците со турски елементи. Во структурата на личните имиња кај Македонците се забележува дека македонските суфикси се додаваат на полна или скратена основа на турските лични имиња, апелативи, етници и топоними. Изведените лични имиња кај Македонците што содржат турски елементи можат да бидат: лично име изведено од турско лично име во целосна

форма: м.л.и. *Лутвија* < т.м.л.и. *Lütfi*: кој е поврзан со добрина и убавина + ја; лично име изведено од турско лично име во скратена форма: м.л.и. *Бесо* < т.м.л.и. *Bes(im)*: насмеан човек + о; лично име изведено од топоним: ж.л.и. *Станболка* < (I)stanbul: Истанбул + ка; лично име изведено од апелатив: ж.л.и. *Везира* < тур. апел. *vezir*: везир + а.

Личните имиња кај Македонците со турски елементи, освен со еден македонски суфикс може да се образуваат и со повеќе македонски суфикси. Пр. м.л.и. *Асенчар* < т.м.л.и. (H)asan: убав, личен + ч(о) + ар; ж.л.и. *Севдалине* < тур. апел. *sevdi(a)*: љубов + алин(а) + че.

Сложените лични имиња во својата основа имаат турски лични имиња и турски апелативи или турски апелативи во комбинација со македонски лични имиња и апелативи. Пр. м.л.и. *Јамандил* < тур. апел. *yaman*: извонреден + тур. апел. *dil*: јазик, говор; м.л.и. *Карабогдан* < тур. апел. *kağa*: црн + м.м.л.и. Богдан; м.л.и. *Карабаши* < тур. апел. *kağa*: црн + тур. апел. *baş*: глава.

Должни сме да истакнеме дека во овој инвентивен процес македонскиот народ од турските елементи кои му биле омилени создавал оригинални лични имиња со турски елементи кои во таа форма не постоеле во турскиот антропонимски систем. Пр. м.л.и. *Наре* < нар: калина, калинка + е; м.л.и. *Дерменко* < *değirmen*: воденица + ко; м.л.и. *Акамир* < ак: бел + а + мир.

4. Структурата на презимињата кај Македонците

Презимињата кај Македонците кои содржат турски елементи во својата основа имаат лични имиња, апелативи и етници кои според својата структура можат да бидат прости, изведени и сложени.

Простите лични имиња, апелативи и етници кои се наоѓаат во основата на презимињата кај Македонците кои содржат турски елементи можат да бидат образувани од турски лични имиња (пр. *Муратовски* < т.м.л.и. *Murat*: желба, волја), турски апелативи (пр. *Авукатов* < тур. апел. *avukat*: адвокат), етници (пр. *Ингилизов* < етн. *İngiliz*: Англичанец, англиски) без да примат суфикси кои се типични за македонските лични имиња.

Изведените лични имиња, апелативи и етници кои се наоѓаат во основата на презимињата кај Македонците ги имаат следниве творбени модели: т.л.и. + мак. суф (пр. *Кенков* < Кенко < *Ken(an)*: убав, личен + к(о) + ов); тур. апелатив + мак. суф. (пр. *Катранушев* < *katran*: катран + уш + ев); тур. етник + мак. суф. (пр. *Татарчева* < Татарче < *Tatar*: Татарин, татар, гласник, курир + ч(е) + ева); мак. апелатив + тур. суф. (пр. *Големџиоска* < голем + *ci* + оска); тур. апелатив + тур. суф. (пр. *Алтанџиев* < *altın*: злато + *ci* + ев); тур. апелатив + странски суф. (пр. *Бојацијан* < *boyacı*: продавач на боја, лице кое бојадисува + *yan* (ерм. суф)).

Презимињата кај Македонците со турски елементи содржат лични имиња кои се изведуваат со триесет и три македонски суфикси, турски

апелативи кои се изведуваат со триесет и девет македонски суфикси и турски етници кои се изведуваат само со три македонски суфикси. Во презимињата кај Македонците со турски елементи се забележува дека основата може да се образува од турски лични имиња и турски апелативи кои се изведени: *со повеќе македонски суфикси*: Шенгуловски < м.л.и. Шенгул < şen: радосен, весел + г(о) + ул + овски; Бабинков < bab(a): татко, фиг. добротвор, добротворител + ин + к(о) + ов; *со македонски и турски суфикс*: Гајдарџиски < gajd(a): гајда + ар + сi + ски; Варошлија < топ. Варош + li + ја.

Презимињата кај Македонците со турски елемент можат да содржат повеќе лични имиња, повеќе апелативи или лично име и апелатив во чија основа има турски елемент. Овие презимиња се јавуваат со следниве творбени модели: т.л.и. + м.л.и. (пр. Халембакова < Halim: благ, нежен, кроток + Бак(о) + ова); тур. апел. + м.м.л.и. (пр. Хаџи - Манова < hacı: аџи + Ман(о) + ова); т.л.и. + тур. апел. (пр. Делиасанов < deli: луд, буен + (H)asan: убав, личен + ов); тур. апел. + тур. апел. (пр. Каракашова < kağa: црна + kaş: веѓа + ова); тур. апел. + мак. апел. (пр. Белкочевски < бел + коџ: овен + евски).

5. Турски лексички елементи во имињата и презимињата кај Македонците

Личните имиња и презимиња кај Македонците кои имаат турски елементи содржат 1.304 турски лексеми. Во корпусот на лични имиња и презимиња со турски елементи овие лексеми според својата природа се:

1. именки: *турски машки лични имиња*: Бајрамче < т.м.л.и. Bayram: празник, фиг. радост; *турски женски лични имиња*: Лејла < т.ж.л.и. Leyla: црна ноќ, жена со црна коса како ноќ; *општи именки*: Терзиевска < тур. им. terzi: кројач;
2. придавки: абдал < през. Абдалова < тур. им. abdal: глупав човек;
3. глаголска именки: саклама < през. Сакламаев < тур. гл. им. saklama: криење;
4. глаголска придавки: кошулан < през. Кошулански < тур. гл. прид. koşulan: што се поттикнува да трча;
5. броеви: докуз < през. Докузовска < тур. бр. dokuz: девет;
6. заменки: бизим < през. Бизимовски < тур. зам. bizim: наш;
7. прилози: бизат < през. Бизатовски < тур. прил. bizat: лично;
8. глаголи: кошмак < през. Кошмакова < тур. гл. koşmak: трча;
9. извици: улан < през. Улански < тур. гл. ulan: еј.

6. Влијанието на турските морфолошки елементи на имињата и презимињата кај Македонците

На морфолошки план е интересна појавата на осамостојување на турските суфикси од турските лексеми и нивно додавање на македонските

лексеми или што е уште поинтересно на турски лексеми по пат на аналогија. Со вакви карактеристики во македонската антропонимија се појавуваат турските суфикси **-ci (-ци)** и **-li (-ли)** и суфиксот **-lar (-лар)** во единични примери. Ова се јавило како резултат на големиот број лексички единици од турско потекло градени со суфиксите **-ci** и **-li** кои навлегле во македонскиот јазик и станале многу омилени и дел од многу полиморфни суфикси во македонскиот јазик.

Суфиксот **-ci** во турскиот јазик дава значење на професија, дејност, означува лица кои работат одредена работа или лица кои се карактеризираат со одредена црта од личноста. Во македонскиот јазик овој суфикс додаден на турски зборови или на македонски зборови по пат на аналогија пак го добива истото значење. Пр. *Варџиски* < вар + ci + ски, *Големџиски* < голем + ci + ски. Суфиксот **-ci** честопати се додава на турски зборови и гради поими за кои веќе има постоен збор и во македонскиот и во турскиот јазик. Ова може да го илустрираме преку презимето *Алтанџиев* (altın + ci). Македонскиот народ со додавање на турскиот суфикс **-ci** на турскиот збор „*altın*: злато“, го формирал зборот „*алтанџи*“ кој го добил значењето „*златар*“. Ова говори за големата експресивност на суфиксот **-ci**, затоа што за истиот поим и македонскиот јазик го имал зборот „*златар*“ и турскиот јазик „*киуџи*“.

Суфиксот **-li** означува потекло, припаѓање, сопственост или поврзаност. Во македонскиот јазик овој суфикс го дава истото значење. Во антропонимијата, турскиот суфикс **-li** одделно како морфолошки елемент се покажува посебно погоден за образување на етници од македонски или странски топоними. Пр. *Кромидџиев* < кромид + li + ев, *Стругалиоски* < Струга + li + оски; *Сараџиев* < Сарај + li + ев.

Суфиксот **-lar** изразува множина во турскиот јазик. Истата функција ја задржува и во македонската антропонимија. (Пр. *Ситларовски* < сит(о) + lar + овски).

7. Фонетски промени на турските елементи во имињата и презимињата кај Македонците

Турските елементи кога навлегувале во имињата и презимињата кај Македонците се прифаќале такви како што се или пак доживувале мала или поголема адаптација. Како резултат на оваа адаптација доаѓало до следниве фонетски промени: *вокална промена* (пр. ж.л.и. *Алтана* < т.ж.л.и. *Altın*: злато, м.л.и. *Билбил* < *bülbül*: славеј, *Димиџиев* < *demirci*: железар, ковач); *испаѓање (елизија) на вокали* (м.л.и. *Зизо* < т.м.л.и. *Aziz*: кој е достоин за почит, *Верџиева* < *ver(i)ci*: давател + ева); *испаѓање на хијатот* (пр. м.л.и. *Алдо* < *Allaadin*: кој работи за возвишување на верата, *Алдовски* < *Allaadin*: кој работи за возвишување на верата); *вметнување (протеза) на вокали* (пр. м.л.и. *Алимаско* < *Elmas*: дијамант, фиг. драг, драгоцен, *Коротошев* < *kör*: слеп + Тоше); *нарушување на хијатот* (пр. *Шурбановска* < *şuurr*: ум, разум,

сознание + бан); *консонантски промени* (пр. ж.л.и. **Видана** < **Fidan**: фиданка, фиг. витка, со убава става, **Чешуроска** < **Cesur**: храбар, смел); *испаѓање на консонанти* (пр. м.л.и. **Капан** < **Kaplan**: тигар, ж.л.и. **Сева** < **sevda**: љубов, **Алабанов** < **balaban**: крупен, огромен, дебел); *испаѓање на (геминати) удвоени консонанти* (**Мукаетова** < **mucauyet**: поврзан, запишан); *вметнување (протеза) на консонанти* (ж.л.и. **Сејдефка** < **Sedef**: седеф, **Памбукоски** < **patuk**: памук, фиг. добар човек); *нарушување на (геминати) удвоени консонанти* (пр. м.л.и. **Сарафин** < **sarrafa**: банкар, **Туџаровска** < **tüccar**: трговец, продавач); *метатеза* (пр. **Барјактаровски** < **bayraktar**: знаменосец); *изоставување на слог* (пр. м.л.и. **Јасе** < **Yasemin**: јасмин, **Бакиовски** < **Abdülbaki**: вечен слуга на Господ).

8. Заклучок

Во 544 лични имиња и 4.181 презиме кај Македонците со турски елементи, најмногу се застапени турските лексички единици чиј број изнесува 1.304 лексеми. Најголемиот дел од горенаведениот фонд на турски лексеми имаат голема фреквенција и се карактеризираат со хомонимија. Овие лексеми се од најразлични области чии траги има и денес во современиот македонски јазик. На морфолошко ниво констатиравме осамостојување на турските суфикси –*ci*, –*li* и –*lar* во македонските лични имиња и презимиња. На фонетско ниво заклучивме дека турските елементи во личните имиња и презимиња кај Македонците во најголем број на случаи доживувале фонетски промени како резултат на адаптацијата на македонскиот јазик.

Со текот на времето можеби еден дел од овие турцизми кои се наоѓаат во личните имиња и презимиња кај Македонците нема да бидат во активна употреба или, пак, ќе прејдат во архаизми и дијалектизми, или, пак, ќе се заменат со други синонимни зборови. Но сите тие благодарение токму на личните имиња и презимињата во чија основа има лични имиња, апелативи, етници и топоними со турски елементи ќе продолжат да живеат и да се пренесуваат од генерација на генерација.

КРАТЕНКИ

апел.	апелатив
анал. знач.	значење добиено по пат на аналогија
гл. им.	глаголска именка
етн.	етник
им.	именка
ж.л.и.	женско лично име
м.л.и.	машко лично име
т.ж.л.и.	турско женско лично име

т.м.л.и.	турско машко лично име
мак.	македонски
през.	презиме
суф.	суфикс
тур.	турски

Библиографија

1. Иванова Олга, Коробар Белчева Марија, Митков Маринко, Стаматоски Трајко, (2001), *Речник на презимињата кај Македонците*. Том 2, Скопје, Институт за Македонски јазик „Крсте Мисирков“.
2. Коробар Белчева Марија, Митков Маринко, Стаматоски Трајко, (1994) *Речник на презимињата кај Македонците*. Том 1, Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
3. Станковска Љубица, (1992) *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје.

81'373.21(497.751)

Оригинален научен труд
Original research paper

ТОПОНИМИТЕ И МИКРОТОПОНИМИТЕ ВО ЖЕЛИНО И ОКОЛИНАТА

д-р Толе Белчев*
Јакуп Лимани**

Апстракт: За тема на овој труд се одбрани географските имиња на една определена територија, поточно топонимите, микротопонимите и ојконимите во Општина Желино. Анализирајќи ги топонимите, микротопонимите и ојконимите во овие краишта се доаѓа до заклучок дека тие главно потекнуваат од словенските јазици, турскиот јазик, албанскиот јазик. Бидејќи за оваа проблематика во овие краишта има многу малку направено од научен аспект и нема речиси ништо напишано, спроведовме теренски истражувања и ги посетивме сите села од оваа област за да разговараме со постари луѓе со цел да дојдеме до автентични извори за оваа проблематика. Вообичаена практика во ваквите истражувања е соговорниците да бидат на постара возраст, па нашите соговорници се постари луѓе и тоа од 70 до 90 години.

Клучни зборови: *топоними, микротопоними, ојконими.*

TOPONYMS AND MICRO-TOPONYMS IN ZELINO AND THE SURROUNDING AREA

Tole Belcev, Ph.D.*
Jakup Limani**

Abstract: The main topic of this paper is the geografic names of a particular region, or rather toponyms, micro-toponyms, oykononyms in the region of Zelino. Analysing the toponyms, micro-toponyms and the oykononyms we come to conclusion that they mainly come from the Slovenian languages, the Turkish language, the Albanian language. As from scientific aspect, there has been a minor work done for this problem in this region and there has almost nothing been written, therefore we did some field research and visited all villages from this region in order to chat with

* Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

** Постдипломец на Државниот универзитет - Тетово.

* Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

** Post-graduate at the State University of Tetovo.

the older people having in mind only one purpose, to talk about authentic resources for this problem. There is a usual practice for this type of researches such as: the speakers should be older than 70, therefore our speakers are somewhere between 70 and 90 years old.

Key words: *toponyms; micro-toponyms; oykonyms*

Вовед

Територијата на Општина Желино, според сегашната територијална поделба, се протега на двете страни од автопатот Скопје - Тетово на падините од планините Сува Гора и Бршеја, од ојконимот Рогле, сè до ојконимот Требош. Населените места се наоѓаат во полошката рамнина и во околните планини. Тие села кои се протегаат во планинскиот теснец по должината меѓу двете шуми се нарекуваат ДЕРВЕН, а селата кои се протегаат во полето се наречени ПОЛГА. Вкупниот број села кои ја сочинуваат територијата на сегашната општина е 17. Оваа територија опфаќа голема површина каде што има голем број топоними и микротопоними. Според моето мислење, планинските села се постари и датираат дури од времето на Римското Царство, бидејќи сè до тогаш Полошката Котлина била под вода, односно било езеро, па според тоа не било можно да постојат и полските села.

Зборот „дервен“ е збор од турско потекло и има значење на теснина, теснец, токму како што е именувано местото каде што се протегаат овие топоними и микротопоними. Зборот „полга“, или „полог“ потекнува од турскиот збор БОЛ-ЛУГ која има значење на богатство, изобилие, богата состојба, плодно, родно земјиште. За овој топоним има и други објаснувања. А. М. Селишчев се послужил со еден податок од Г. Пахимер, а имено дека во 1273 година еден византиски пратеник, којшто бил упатен кон Стефан Урош, се задржал во Полог и од месното население му било објаснето дека името „полог“ значи божја шума, па оттаму Селишчев вели дека овој збор е составен од два збора и тоа: ПО и ЛОГ – првиот дел е поврзан со зборот БОГ, вториот означува ШУМА. Но, според С. Романски „полог“ е составен од ПО-ЛОГ, а со тоа се согласува и Трајко Стаматовски. Мито Аргировски смета дека првобитното значење на коренот ЛЕГ/ЛОГ било лежење, место за лежење. Според тоа, топонимот Полог, означува рамно место, поле заобиколено со планини коешто личи на гнездо. Во врска со топонимот Полог нашето мислење е дека топонимот Полог е составен од два збора и тоа од: ПО и ЛОГ, првиот збор ПО на албански јазик има значење и како потврден збор кој на македонски значи ДА, а вториот збор ЛОГ/ЛУГ во албанската лексика се објаснува како конкавност, вдлабнатост и од овој збор потекнува зборот „ЛУГЕ“ кој значи ЛАЖИЦА. Гледајќи го Полог од повисоко место тој е опколен со планини, личи на луг и, поврзувајќи го со зборот ПО, оттука произлегува топонимот

ПО-ЛУГ, „полог“, кој во превод од албански на македонски јазик има значење на „ДА ВДЛАБНАТО МЕСТО“. Секако дека има промена во фонемата /O/, која е замената со фонемата /У/ - ПО ЛУГ, (ДА ВДЛАБНАТО МЕСТО).

Географските имиња

Поаѓајќи од фактот дека лексикологијата како научна дисциплина го проучува зборовниот фонд на еден јазик, во кој спаѓаат и термините, за тема на овој труд ги избравме географските имиња на една определена територија, поточно топонимите, микротопонимите и ојконимите во Општината Желино. Анализирајќи ги топонимите, микротопонимите и ојконимите во овие краишта дојдовме до заклучок дека тие главно потекнуваат од: 1. словенските јазици; 2. турскиот јазик; 3. албанскиот јазик.

Бидејќи за оваа проблематика во овие краишта има многу малку направено од научен аспект и нема речиси ништо напишано, бевме должни да спроведеме теренски истражувања и да одиме во сите села од оваа област и да разговараме со постари луѓе, за да дојдеме до автентични извори за оваа проблематика. Вообичаена практика во ваквите истражувања е соговорниците да бидат на постара возраст, па нашите соговорници се постари луѓе и тоа од 70 до 90 години.

Во овој труд не е можно да се опфатат сите топоними, микротопоними и ојконими на целата територија на Општина Желино, бидејќи ги има премногу, па ќе се потрудиме да опфатиме што е можно поголем број од топонимите и микротопонимите на Желино и на најблиската околина.

Примери

ЖЕЛИНО - (ОЈКОНИМ): Желино се протега во подножјето на планината Фојник кој е дел на Сува Гора, на левата страна на протокот на реката Вардар и автопатот Скопје - Тетово. Има околу 1.500 куќи, и 5.000 жители. За потеклото на името Желино има неколку преданија. Според едно од нив се мисли дека топонимот Желино потекнува од зборот ЖЕЛБА или ЖЕЛЈА, значи тоа население имало желба да живее на тоа место и се претпоставува дека така го добило името. Според друго предание се смета дека постоеле две имиња за Желино и тоа Старо Желино и Желино. Старо Желино се наоѓало кај изворот близу микротопонимот Гури Цегамени, а на македонски значи КАМЕНОТ НА ЦЕГАМЕН. Постои предание дека селото го добило името по една жена вдовица со малолетни деца која градела куќа подолу од изворот и луѓето сакале да ѝ помогнат и рекле: „Одиме кај жената“, па од таму останало жена - ЖЕЛИНО. Постои предание дека пред Османлиската Империја Желино имало еден водач на племе кој подоцна починал, а народот го водела неговата жена, која по доаѓањето на Османлиите водела голема битка за зачувување на православието и луѓето доаѓале кај жената за да земат совети во врска

за верата и од таму се мисли дека селото го добило името. Во Речникот на албанскиот јазик има еден збор желан која се објаснува како многу сиромав човек кој немал што да облече и се претпоставувало дека селото го добило името од зборот желан. Постои и едно народно предание кое вели дека во ова место имало многу желки, па од таму го добило името Желино.

КОДРИШТЕ: За време на италијанската окупација, селото го менува името од Желино во КОДРИШТЕ, што во превод на македонски јазик значи „РИДИШТЕ“.

ГРАДИШТЕ: Топоним кој често се употребува во овие краишта, секако дека овој топоним има словенско потекло и значи место каде што се гради.

СОГОРЕ: Така го вика населението, а тоа значи СУВА ГОРА, на албански се вика МАЛИ И ТХАТЕ, но поголемиот дел од постарото албанско население го вика СОГОРЕ или СООГОРЕ.

ИЗВУР: Место од каде што селото се снабдува со вода. Овој микропоним е од словенско потекло и значи ИЗВОР, место од каде што извира водата, но населението на местото од самогласката -о- ја употребува самогласката -у-.

ЛОМА Е БЕЛЕКУТ: Топоним од албанско-турско потекло. ЛОМА на албански значи место со камени плочи каде што се вршела пченицата. И денеска за дворот пред куќата се употребува зборот ЛОМА. Зборот БЕЛЕК турски значи РИБА. За време на римското владеење кога Полошката Котлина била езеро, рибарите ги ваделе фатените риби во тоа место. Има и места каде што рибарите ги врзувале лагите или кајчињата, па така настанало името на ридот ЛОМА Е БЕЛЕКУТ.

ТЕ КИША (КАЈ ЦРКВАТА): Местото каде што порано имало црква која сега не постои, но народот ова место уште го нарекува така.

КРОЈ И КИШЕС: Место близу до црквата каде што тече вода за пиење, а на македонски значи ИЗВОРОТ КАЈ ЦРКВАТА. Зборот „крој“ потекнува од грчкиот збор КРОН, кој значи ОКЕАН.

ФОЈНИК: Топоним, дел од планината Сува Гора каде што се протега селото Желино. Фоја е вид дрво што расте во шумите на оваа планина, меко дрво од кое се прават свирки и кавали за овчарите. Според видот на дрвото е добиено и името на местото ФОЈНИК.

АРА Е УКЕС (НИВАТА НА УКА): Микропоним, нива на човекот кој се викал УКА. Името УКА-УКО е албанско католичко име, но во селото никогаш не живееле католици, па постоело верување кај народот дека на новороденчето, на некој што не му живееле децата, му ставиле име УКЕ - литературно УЈК, што на македонски значи ВОЛК - диво животно, па тоа дете што добивало такво име ќе преживее и оттаму останало името АРА Е УКЕС, така како што се викал стопанот на нивата.

ЃУРИ И ШИПЕС (КАМЕНОТ НА ОРЕЛОТ): Микротопоним, место каде што се вгнездува орелот. Каменот е на еден врв од планината, тешко достапен за луѓето и за другите животни.

БАЛА ПОЛЕ (ФУШЕ Е БАРДЕ): Голема рамнина по течението на реката Вардар. По средината на полето поминува едно поточе кое во зимно време и кога паѓа дожд е многу активно, а од постарите луѓе дознавме дека во дамнешните времиња на ова место имало некој град. Денес тука има само ниви, но кога ораат луѓето наоѓаат стари предмети и артефакти. Населението од соседните села не го викаат БЕЛО ПОЛЕ туку БАЛА ПОЛЕ. Можно е овој топоним да се трансформирал од БАЛА ПОЛИС кој, според нашето мислење, е една комбинација од албанско–грчки збор. Бала на албански значи НАСПРОТИ (КАРШИЈА), а полис на грчки е ГРАД.

БРШЕЈЕ МАДХЕ (ГОЛЕМАТА БРШЕЈА): Име на планина, на десната страна од село ЖЕЛИНО. Името потекнува од еден вид дрво по име БРШЕ, кое веќе е исчезнато, а луѓето го употребувале за ставање покриви на куќите и плевните.

БРШЕЈЕ ВОГЕЛ (МАЛАТА БРШЕЈА): Помала планина која, исто така, го добила името од дрвото БРШЕ.

ЗАБЕЛ: Микротопоним над селото, шума со голем број дрвја за огрев. Но, во местото е забрането сечење дрвја, односно тоа е забрането место за лов и сечење дрвја.

ЈЕРЕБИНО: Пониска планина со ниски растенија и камења, а која се мисли дека е именувана според птиците камењарки еребици. Но, постои уште едно предание дека зборот Јеребино потекнува од албанските зборови ЕРЕ (ВЕТЕР) и БИМЕ (РАСТЕНИЕ) ЕРЕ Е БИМЕ - (ВЕТЕР И РАСТЕНИЕ).

МУЉЕЗА: Име на шума добиено од еден вид дрво што се вика млуез. Ова дрво расте покрај водени места кои се викаат МУЛАК. Можно е овој микротопоним да потекнува од домашното животно МУЛЕ. И во двата случаи се дадени наставките ЗА и АК: МУЛЕЗА, МУЛАК.

ПРОЈ ПЕРСАДОЛИТ: Микротопоним, ПРУА на албански е ПОТОК. Според ова можеме да констатираме дека имаме повторување на еден ист збор, еднаш на албански, потоа на македонски, освен сврзникот ПЕР кој на македонски е ЗА. Значи ПРОЈ и ДОЛ имаат исто значење, но едниот збор е на албански, а другиот на македонски јазик.

ОПАЛЕ: Место со камења за градба на објекти. Населението вадело камења од ова место за изградба на куќи и плевни. ОПАЛ е камен со голема вредност (Македонско-албански речник од Миле Корвезировски, Лутви Руси).

ГРАВАНЕЦ: Врв на планина каде што многу тешко се стигнува. Можно е овој топоним да потекнува од латинскиот збор ГРАВАЦИЈА (италијански грават), што значи ОТЕЖНУВАЊЕ, ОПТОВАРУВАЊЕ. (Речник страних речи и изрази. М. Вујаклија, стр.180). Можно е ова име да потекнува од

францускиот збор ГРАВЕР, кој значи каменорезец, дрворезец, челикорезец и сл.

ПРОЈ И ЃАТ (ДОЛГИОТ ПОТОК): Топоним. Место вдлабнато на двете страни на планината. Бидејќи овој збор има повеќе значења во албанскиот јазик, во овој случај неговото значење е ГРЕМИНЕ ХУМНЕРЕ што значи вдлабнато место на двете страни (Албанско-македонски речник, Аднан Агаи, Кимете Агаи, Скопје, 1999, стр. 67).

ТЕ ЃИНАТ: Микротопоним кој се наоѓа над еден голем камен каде има многу сенка и растат повеќе липови дрвја од кои се собира чај, но населението во овие краишта, па и во Албанија, овие дрвја ги нарекува БЛИ, збор кој се наоѓа и во Толковниот речник на албанскиот јазик, но во народот постои и друг термин за истите дрвја ЃИН. Значи ТЕ ЃИНАТ е албански микротопоним кој преведен на македонски значи КАЈ ЛИПОВИТЕ ДРВЈА.

КОПАЧ: Ниви до реката Вардар со многу мека и песочна почва, која брзо се рони. Значи тие ниви реката лесно ги копа и ги рони, па оттаму потекнува и топонимот КОПАЧ од глаголот копа.

ЛЕСКАТ: Ниви каде што растат лешници. И самиот збор ЛЕСКА има значење дрво на лешник, лескова шума и сл.

РОНА Е БЕШЕС: Песокливи ниви по текот на реката Вардар. РОНА, РЕРА на албански значи песок, песокливи. Името на топонимот е добиено од сопствениците на нивите кои потекнуваат од племето БЕРИШ, БЕШЕ.

РОНА Е ПАШЕС: Песокливи ниви кои некогаш му припаѓале на Есад-паша кој имал конак во Желино.

РОНА Е ЗЕКЕС: Песоклива нива до реката Вардар која била во сопственост на Зеко кој работел како слуга кај Есад-паша. Тој му ја подарил нивата на својот слуга.

ПОТОК: Словенски микротопоним, мала рекичка која тече од високите планини на СУВА ГОРА, посебно кога врне дожд и се влева во реката Вардар. Битно е да се напомене дека овој поток поминува низ три села: Горна Лешница, Долна Лешница и Желино.

ОСОЈ: Осојница, место под сенка каде што не пробиваат сончевите зраци, словенски микротопоним.

ТЕ ЈАЗИ: Турски микротопоним, јаз на турски е рекичка, нивите кои се наоѓаат од двете страни на рекичката се викаат ТЕ ЈАЗИ.

УРА Е ЖЕЛИНЕС (ЖЕЛИНСКИ МОСТ): Овој мост е доста стар, граден од Кукли-бег, за време на Турската Империја. Месното население овој мост го вика УРА Е ЛОТЕВА (МОСТОТ НА СОЛЗИТЕ), бидејќи тука ги испраќале печалбарите и тука ги дочекувале кога се враќале од печалба. Интересно е да се каже дека неалбанското население овој мост го викаат ПЛАЧИ П бидејќи и мажите кои заминале на печалба доста долго седеле таму, а жените биле осамени. Исто така постои уште едно име за овој мост,

МОСТОТ НА НЕВЕСТИТЕ кој, исто така, е поврзан со претходната легенда. Интересно е да се каже дека за одржување и поправка на овој мост бегот оставил голем имот во Тетово и во околината.

ВРЕЖ (ВРВЕЖ): Место со голема карпа. Карпата е сечена за да се отвори патот. Овој микротопоним можно е да потекнува од зборот врвез, во македонскиот јазик.

БЕРБАШЕВО: Место коешто порано било населено, со црква и гробишта. Постои една легенда која вели дека луѓето од Желино кои не сакале да ја примат муслиманската вера се преселиле од селото и заминале во ова место и си ветиле дека нема да прозборат дека се од Желино, но еден од тие луѓе прозборил и од тогаш му останало името БРБАШЕВО. Потоа овие луѓе се преселиле во селото СИРИЧИНО, но тие семејства уште ги викаат Желинци.

ДУЛОЈЕ СКЕНДЕРБЕГИТ (СМРЕКАТА НА СКЕНДЕРБЕГ): Планинско место каде што има едно доста големо стебло од смрека. Таму националниот албански херој го врзувал својот коњ кога војувал со својата војска против Османлиите.

ТЕ КИША (КАЈ ЦРКВАТА): Местото каде што е градена црквата во центарот на селото, која уште постои, иако во неа веќе не се прават верски обреди.

ТЕ ЦАМИЈА (КАЈ ЦАМИЈАТА): Порано на ова место немало цамија, туку имало еден голем камен од каде што оцата го викал езанот, но сега на тоа исто место има цамија која е изградена до црквата.

ДЛАБИНСКИ ДОЛ: Микротопоним, нива која го носи ова име, бидејќи се наоѓа во една вдлабната долина.

ПРОЈ ТРПИТ: Албанското прој на македонски значи ПЛАНИНСКИ ПОТОК, па оттаму, нивата на стопанот ТРПЕ била кај планинскиот поток.

ЗАБЕЛИ И РИСТЕС (ЗАБЕЛОТ НА РИСТО): Зборот ЗАБЕЛ се употребува и во македонскиот и во албанскиот јазик. Во Речникот од Кимете Агаи и Аднан Агаи овој збор се објаснува како забрането место за фаќање риби, а во албанскиот речник се објаснува како место со дрвја каде што е забрането да се сече.

ТРОМЕЃЕ : Словенски микротопоним кој означува сретнување на три гранични територии, ТРОМЕЃЕ. Вакви топоними и микротопоними се среќаваат и на други места каде што има меѓи (граница) на три ниви или три територии.

ЛИВАДХИ И СТОЛЕС (ЛИВАДАТА НА СТОЛЕ): Микротопоним, ливада чијшто сопственик бил Столе и од таму потекнува зборот ЛИВАДИ И СТОЛЕС.

ЃУРИ И ШИПЕС: Микротопоним, камен каде што се вгнездиле орлите. Зборот ЃУР на македонски е камен, а на албански литературно се пишува и се изговара со согласката Г: ГУР. Зборот ШИПЕ значи орел, а на албански литературно се изговара и се пишува ШЌИПОЊЕ.

КРУШЕ: Микротопоним од словенско потекло, ниви кои имаат крушови дрвја. Но, можно е овој микротопоним да потекнува од албанскиот збор КРУШЌ, што преведено на македонски значи СВАТОВИ.

ТЕ ВАРЕТ УЈТИ (ВОДОПАД): Место каде што тече река и каде што има голема карпа од којашто паѓа водата; водопад. Но, ова место се вика и РЕКА.

Овие топоними и микротопоними ги запишав од Идајет Халими кој цели 60 години бил овчар, а сега има 85 години. Тој целиот свој живот го поминал во селото, а и татко му и дедо му се родиле и живееле во Долна Лешница. Долна Лешница е ојконим кој е преведен на албански јазик и се употребува со именка на македонски јазик, ЛЕШНИЦА, од лешник, а долна е преведена, Е ПОШТМЕ – што на македонски значи долна.

Заклучок

Сите топоними и микротопоними претежно потекнуваат од македонскиот (општословенскиот), албанскиот и од турскиот јазик. Битно е да се каже дека топонимите и микротопонимите кои се наоѓаат во планинските места се почесто на албански и на словенски, односно на македонски јазик, а топонимите и микротопонимите во пониските места претежно се на турски јазик. Еден голем број на имиња на места претрпеле големи промени, како на фонетски, така и на лексички план, бидејќи ако топонимот или микротопонимот потекнувал од словенските јазици или турскиот јазик, а се употребувал од албанското население, секако дека тој топоним или микротопоним претрпел фонетски промени кои се одразиле на лексичко-семантички план. Поголемиот број топоними и микротопоними се мешани со словенско–албански, со албанско–словенски или словенско–турски и албанско–турски зборови. Се верува дека порано во овие краишта живеело словенско и турско население, а во Долна Лешница знаеме сигурно, бидејќи до скоро живееле Македонци, но сега во овие места за кои пишувавме, веќе не живеат други националности освен Албанци.

Во поглед на научното истражување за топонимијата и микротопонимијата во овие краишта речиси ништо не е направено и секако дека останува должност на сите помлади генерации, особено на ономастичарите да се потрудат со помош на државните институции да сработат повеќе во оваа научна дисциплина, за да имаме пишувани документи научно поткрепени врз факти и аргументи кои секако ќе им служат на идните лингвисти, ономастичари и ќе се отвори пат за научни дебати од сите аспекти во сферата на топонимијата и микротопонимијата.

Библиографија

1. Аднан Агаи, Кимете Агаи (1999), Македонско-албански речник, Скопје.
2. Аднан и Кимете Агаи (1966), Fjalorë Shqip-maqedonisht, Речник-албански-македонски, Мешари.
3. Белчев Толе (2002), Речник на странските зборови во македонскиот јазик, Скопје.
4. Ismail Arslani (2008), Dinstiktivi Tetovarë, Publicistkë, Arbëria Desing.
5. Миле Ќорвезировски, Лутви Руси (1967), Македонско-албански речник, Просветно дело, Скопје, 1967.
6. Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (1986), Македонска книга, Скопје.
7. Fjalorë i shqipes së sotme (1984), Akademia e shkencave dhe arteve e RPS te Shqipërisë, Instituti igjuhësisë dhe i letërsisë, Tiranë.

811.163.3'271:316.774

Стручен труд
Professional paper

КОМУНИЦИРАМЕ МАСОВНО, НО НА КОЈ ЈАЗИК?

Мартина Николовска*

Апстракт: Како и во секоја друга држава, така и во нашата Македонија, електронските и печатените медиуми кон својата публика се обраќаат на официјалниот државен јазик. Во последно време ние сме сведоци на една застрашувачка мода која зазема сè поголем замав во нашите масовни медиуми. Изложени сме на милиони пораки од страна на бројните масовни медиуми во државата. За жал, нашите медиуми во трката по повеќе читатели и гледачи, користат јазик кој не само што не е соодветен за овој вид комуникација, туку и директно го напаѓа литературниот македонски јазик кој со векови наназад се изборил за своја стандардизација и своја почит во оваа заедница. Есејот е критички осврт кон користењето или некористењето на македонскиот литературен јазик во нашите медиуми, и разгледување на причините и последиците од таквата употреба во една средина која е под директно влијание на нашите медиуми, и на некој начин обликувана од истите.

Клучни зборови: медиуми, масовна комуникација, стандардизиран јазик, демократизација.

WE USE MASS COMMUNICATION, BUT IN WHICH LANGUAGE?

Martina Nikolovska*

Abstract: In our Macedonia, just like in any other state, the electronic and printed media are using the official language in it's communication with the audience. Lately, we're witnessing a frightening fashion, which occupies a greater sway in our mass media. We are exposed to millions of message by lots of mass media organizations that exist in our country. Unfortunately, our media, in the race for more readers and viewers, are using language that is not only inappropriate for this type of communication, but is also attacking the Macedonian literary language that for centuries and centuries ago, has fought for its standardization and its appreciation in this community. Our essay is a critical review of the usage or (non) usage of the Macedonian literary language in our electronic and printed media, and

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

I'm examining the causes and consequences of such use in an environment that is under a direct influence of the mass media, and in some way shaped by them.

Key words: *media; mass communication; standardized language; democratization.*

Вовед

Секој јазик има суштинско значење за националната култура во која тој се користи. Македонскиот јазик е признаен речиси секаде во светот (не случајно), а со самото тоа се признава и уште еднаш се потврдува постоењето на македонскиот народ. Уште поважно, со признавањето на јазикот, на нацијата ѝ се дава зелено светло за стапнување во една модерна, современа цивилизација.

Јазикот на нашето општество е македонскиот литературен јазик. Како таков, тој наоѓа суштинско место во говорната и писмената, индивидуалната, групната и масовната комуникација. За гласовните промени на јазикот, од преродбата па сè до стандардизацијата на писмениот македонски јазик од страна на Мисирков, и за кодификацијата на македонскиот стандарден јазик и стандардизацијата на македонската литературно-јазична норма со придонесот на Конески, неминовно вреди да се разговара.

Но, тема на нашиот интерес, која треба да го засега и секој Македонец кој го почитува македонскиот јазик и неговата единствена гласовна и нормативна структура, е користењето на македонскиот литературен јазик во секојдневната комуникација, и особено во комуникацијата пренесена преку медиумите.

Потеклото на проблемот со јазикот во македонските медиуми

Како што ни е познато на сите, во оваа ера одредена од технологијата, медиумите играат клучна улога во формирањето на јавното мислење.

Оваа улога е позната и како таква е призната уште од почетоците на развојот на медиумската дејност. Тие се најголемиот информатор на јавноста за сите настани кои се случуваат во земјава или во странство.

Главниот принцип кој несомнено мора да се почитува во областа на новинарството е објективноста при истражувањето кое се врши во текот на подготовката на веста, па сè до пренесувањето на веста до јавноста. Објективноста во известувањето на новинарот се наоѓа меѓу принципите во Кодексот на новинари усвоен од Советот за радиодифузија на Република Македонија.

Овој принцип наложува чесност, објективност и точност во пренесувањето на информацијата.

Во некои држави во минатото, секој текст кој не беше во согласност со ставовите и верувањето на властите беше цензуриран. Со зголемувањето на демократизацијата во земјите, и со сè поинтензивните општествени, па и јазични

реформи, цензурата сè повеќе се искоренува од полето на новинарството. Во денешното новинарство во повеќето европски земји, кон кои Македонија се стреми да се доближи, цензурата се појавува само на исклучителни случаи со навредлива содржина која се поставува против нормите на општеството.

Токму ова, новинарите го искористуваат во негативна смисла. Демократизацијата во пишувањето, слободата на говорот и печатот за нив не претставува само ослободувачки момент, туку мотив за злоупотреба на нивните средства за комуникација, меѓу што основно е токму јазикот.

Застрасувачката вистина за јазикот во македонските медиуми

Што ни сервираат медиумите нам? Дали она што ни го пренесуваат е со веродостен, литературен македонски јазик кој низ вековите го докажал и заслужил своето место како официјален јазик на оваа заедница? Нестандардноста на македонскиот јазик користен во печатените и во електронските медиуми, за жал, е премногу честа појава. Во нашите печатени и електронски медиуми секојдневно се среќаваат огромен број грешки, лапсуси, недоследности и други пропусти со кои се остава многу лош впечаток за нашето новинарство.

Каде лежи проблемот?

За да одговориме од ова прашање, неопходно е да тргнеме од (не) образованието и недоволната јазичната основа на новинарите, до (не) вниманието и степенот на мотивација и сериозност на лекторите чија основна задача и функција е детално да ги прегледуваат и да ги коригираат новинарските текстови, без ниту мал пропуст.

Сето ова погоре споменато не е адут со кој можат да се пофалат нашите медиуми. За жал, новинарите кои работат во весниците и во електронските медиуми го запоставуваат клучниот елемент што го содржи правилниот и стандарден македонски јазик во нивните текстови. Наместо ова, нивното внимание го насочуваат само и само кон содржината и актуелноста на веста, кон информацијата која ја соопштуваат. Многу мал број медиуми можат навистина да се пофалат со солидно ниво на стандарден и литературен македонски јазик во нивните прилози, текстови, колумни, вести, соопштенија...

Интернационализми, жаргонизми, неприроден збороред, нередактерани преводи, неконтролирано преземање зборови од англискиот и српскиот јазик - сето ова е дел од текстовите на повеќето наши дневни весници, вести, политички и забавни емисии, соопштенија, реклами...

Многупати сето тоа се граничи или го надминува добриот вкус. Всушност, се прашуваме дали воопшто може да се зборува за добар вкус кога основниот критериум за вкусна и вредна вест која заслужува внимание е коректен, јасен и прецизен јазик, независно од тоа да станува збор за пишана или говорна форма.

Коментарите на свесните, за оваа состојба, граѓани се сè почести: нема ли таму лектор, како смеат дипломирани новинари така да пишуваат, учеле ли луѓево некогаш македонски, и слични коментари од истиот вид.

Лектор има, работи совесно и одговорно, а новинарите во своето образование задолжително учеле литературен македонски јазик, претпоставуваме дека и го научиле и го совладале добро, со оглед на способноста која нивната професија ја наложува. Е па каде тогаш навистина лежи проблемот?

Како и секогаш, трката е во престижот.

Медиумски пазар

Во случајов со македонските медиуми кои, за жал, секогаш се на скалило подолу од светските трендови, трката по читател повеќе, по продаден примерок повеќе, по исполнување на некоја нереална норма на продажба и (или) гледаност доведува до јасно, убиствено (за оној кој го забележува тоа) искривување на македонскиот литературен јазик.

Медиумскиот пазар во земја со 2.000.000 жители е многу специфичен, особено кога на располагање се нудат толку многу медиуми. Секој од нив се обидува да биде оригинален и препознатлив. Во своите обиди за оригиналност, секој ќе забележи, медиумите се претвораат во еден вид на една многу стара уметничка форма на забава за широките маси, или накратко речено – во циркус. Разбирливо, ќе речете, па понекогаш новинарите едноставно мора да користат „говорен“, често нарекуван „практичен“ јазик, сè со цел да бидат полесно и подобро разбрани од широките народни маси. Народните маси, кон кои тие се обраќаат по дефиниција, затоа што се масовни медиуми, за жал не достигнале степен на писменост кој би им овозможил да ги следат со леснотија и да ги користат во секојдневниот говор, благодетите на не толку богатиот, но мошне практичен речник на стандардни, литературни македонски зборови.

Токму овде се поставува едно клучно прашање: дали треба да ги обвиниме новинарите кои даваат сè од себе, понекогаш дури и премногу, за да се приближат до просечниот образован граѓанин, до потпросечниот образован граѓанин, па дури и до необразованиот дел од публиката, кој за жал сè уште е во солиден процент? Или, пак, за обвинување се претходно споменатите широки маси кои понекогаш заради непријатни околности не успеале да вложат во самите себе и во својата едукација, односно наобразба, па поради тоа буквално не знаат да прочитаат ни еден текст со малку повисок пишувачки стил кој доколку би го разбрале, веројатно би ги однел кон една поинаква насока на размислување.

И каде лежи сега проблемот?

Веројатно во недоволно искажаната почит и нега кон македонскиот јазик од страна на високо и ниско образованите, од страна на младите и постарите

генерации, од страна на елитата и масите... и особено од страна на професорите и студентите...

Како и да е, пишан текст кој не е граматички коректен и прецизен не наликува на новинарски текст и не е достоин да го носи тоа име.

Можеме ли да издвоиме некои најчести (сериозни) грешки кои ги прават нашите новинари?

Најбројни, секако, се примерите со прекумерно користење на странски зборови и изрази, како резултат на неспособноста за пронаоѓање на нивни синоними или можеби поголемиот (но лажен) впечаток што тие го оставаат.

Блокбастер, бестселер, менаџер, стручњак, персонален, кеш, конфронтација, сетинг, грандиозен, тим... и уште една цела листа зборови од странско потекло се среќаваат секојдневно во нашите печатени и електронски медиуми. Каков впечаток треба да стекне просечниот читател кој можеби навистина, за разлика од новинарот кој го пишува текстот, не ја знае правилната замена за тој збор? Полека, но сигурно, зборовите од странско потекло ќе станат и дел од неговиот секојдневен речник и соодветно – природна замена за македонскиот литературен јазик.

Уште посериозни последици може да се случат доколку новинарот не ги почитува основните синтаксички правила. Бројни примери сме среќавале, за жал и сè уште среќаваме, низ списанијата, во дневните весници и на телевизија... Вели: „Еден од сведоците кој присуствуваше на несреќата, даде изјава за нашата телевизија“. Резултатот е збунувачка и нејасна структура.

Не е секој читател критички расположен, па уште при самото читање нема секој да ги поправи синтаксичките грешки и ќе ја склопи реченицата во својата коректна форма: „Еден од сведоците кои присуствуваа на несреќата, даде изјава за нашата телевизија“. Крајниот резултат, пак, по долготрајна погрешна распределба на синтаксичките елементи од реченицата е нивно прифаќање од публиката и нивно погрешно вметнување во секојдневната комуникација.

„Убав топ и шик сукница за ваш потполн сјај во новата сезона пролет/лето“, беше наслов кој неодамна го сретнав во еден наш актуелен дневен весник.

Изненадувачки, но сите ние веднаш препознаваме дека „топ“ е модерната замена за зборот „блуза“, дел од горна облека, „шик“ е еден збор од странско потекло кој е карактеристичен и многу употребуван кај помладите генерации. Зборот „сукница“ се обидува да го замени македонскиот израз за „здолниште“ и да го привлече вниманието со својата актуелност.

Зошто целата оваа настраност во насловот на текстот? Зошто сите овие наметнати зборови од странско потекло кои се обидуваат да привлечат внимание, кога би можеле да направиме толку убава и природна форма на истиот наслов? „Убава блуза и привлечно здолниште за ваш полн сјај во новата сезона пролет - лето“. Не знам за вас, но нам второво ни изгледа далеку

попривлечно.

Семантичката прецизност е, исто така, од суштинско значење за добар, исправен и интересен за читање, новинарски текст.

Да не зборуваме за честото намерно „грешење“ во новинарските текстови со цел полесно постигнување на саканиот ефект, најчесто навредлив за одредена група или поединец. Во времето на конфликтот (уште еден наметнат термин од страна на медиумите) во 2001 година во многу дневни весници можеа да се сретнат употреби на именката „косовец“, напишан со мала буква, како симболична навреда за граѓаните на Косово.

„Заразата“ брзо се прошири низ сите медиуми и стана саркастичен елемент кој не само што претставува стилистички невкус и граматичка некоректност туку и директно напаѓа и навредува една цела нација.

Ова и не треба да нè изненадува и поради самиот факт што медиумот е најмоќниот учител. Тој има моќ да го направи невиниот виновен и да го направи виновниот невин. Тоа е моќ, затоа што тоа ги контролира умовите на масата. Кога медиумот има толку голема моќ, тогаш зошто некој би се сомневал во влијанието што тој го има врз говорот на секој обичен, просечно образован Македонец?

Заклучок

Сите оние кои се професионално поврзани со медиумите треба да бидат свесни за нивната обликувачка функција во однос на секојдневната, но и професионалната комуникација на публиката која ја прима нивната порака. Тие многу лесно можат да го вулгаризираат општеството. Можат да го нападат вербално. Но, исто така, можат и да го воздигнат на едно повисоко ниво.

Јазичните грешки, намерните и ненамерните, можат да се сметаат за сериозно нарушување во масовната комуникација.

Манипулацијата со масите кои се буквално под целосно влијание на медиумската елита е тема за нов разговор, а од погоре напишаното можеме да донесеме само еден непобитен заклучок: неконтролираното несоодветно користење на македонскиот јазик и неговото несоодветно ширење преку телевизијата и печатот придонесува за губење на идентитетот на нашиот јазик.

Ние не смееме да дозволиме да ни се случи ваква непосакувана иднина.

Библиографија

1. Иванов, З.; Таневски, З.; Филков, Г.; Спасовска, К. и Тодоровска – Павлоска, С. (2003), Пишување за електронски медиуми, Скопје, МИМ.
2. Милчин, И. (2002). Јазикот на медиумите: Скопје, Гурѓа.
3. Миронски, Ј.; Бојаровски, З.; Героски, Б.; Даути, Д. и Давчев, А. (2003), Пишување за печатени медиуми, Скопје, МИМ.

811.131.1'276.45

Стручен труд
Professional paper

КАКО ЗБОРУВААТ МЛАДИТЕ ИТАЛИЈАНЦИ ДЕНЕС

Весна Коцева*
м-р Весна Продановска*

Апстракт: Јазикот е неопходно средство за сечие интегрирање во светот. Се трансформира, се пренесува и се развива како резултат на интерперсоналните и општествените односи. Ваквите интеракции имаат директно влијание врз актуелниот лингвистички репертоар. Како доста подложен на трансформации, трпи големо влијание од младите генерации кои го контаминираат и го приспособуваат кон потребите на групата креирајќи експресивна и фигуративна верзија. Јазикот кој го користат младите не остава длабоки траги. Многу од зборовите кои денес се во мода имаат краток век и исчезнуваат од употреба за да бидат заменети со други мистериозни, односно за многумина неразбирливи термини.

Предмет на истражување во овој труд се токму основните карактеристики на жаргонот на младите во Италија со осврт на *жаргонот на младите како општествена варијанта; причини за појава на жаргонот на младите; карактеристики на жаргонот на младите и механизми за создавање на лексиката.*

Клучни зборови: *жаргон, јазична варијанта, лексика.*

HOW DO YOUNG ITALIANS SPEAK TODAY

Vesna Koceva*
Vesna Prodanovska, M.A.*

Abstract: Language is a means necessary for world's integrating of everyone. It could get transformed, conveyed and developed as a result of the interpersonal and societal relations. Those interactions have a direct impact towards the actual linguistic repertoire. Being a subject of transformations, the language bears the influence of the young population which "contaminates" it and adjusts to the necessity of the group creating a version that is fairly expressive and figurative.

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

The language of the young population exists but without leaving deep traces. It comes around and goes around.

The subject of this paper is to examine the basic characteristics of the young population's jargon in Italy especially emphasizing *the jargon of the young population as a societal variant; the cause for its appearance; the features of the young population's jargon and the mechanisms for forming the lexica.*

Key words: *young population's jargon; language variants; lexica.*

Вовед

Јазикот е едно од основните средства кои ни стојат на располагање за совладување на општественото знаење неопходно за интегрирање во светот кој нè опкружува. Ова знаење се развива, се трансформира и се пренесува благодарение на интерперсоналните и општествените односи. Овие интеракции се под влијание на и влијаат врз лингвистичкиот репертоар што го користиме за комуникација со другите. Процесот на глобализација и неопходноста од адаптирање на новата реалност бара познавање и примена на странските јазици чие влијание ја менува лексиката на еден јазик. Младите се постојано во движење и врските со нови култури и влијанието од странство продуцираат секогаш нови елементи во јазикот. Младите се богати со идеи и не се ограничуваат само на копирање и адаптирање на зборовите, туку креираат бројни неологизми. Тежнеат кон персонализирање на јазикот, следејќи норми кои ги моделираат врз основа на сопствените потреби.

Жаргонот на младите поседува неверојатна способност да се обновува. Неологизмите во жаргонот на младите се создаваат постојано, многу брзо се шират и се менуваат така што не можеме да зборуваме за еден единствен јазик на младите. Младите брзо го трансформираат својот јазик и изгледа невозможно да го проучуваме овој јазик или да составуваме речници за истиот, бидејќи многу од зборовите кои денес се во мода имаат краток век и ќе исчезнат од употреба за да бидат заменети со други мистериозни термини.

Жаргонот на младите како општествена варијанта

Жаргонот на младите се карактеризира со вокабулар од специфични термини кои тешко се дешифрираат и затоа го сметаме за вистински и посебен жаргон. Зборот *жаргон* води потекло од стариот италијанскиот јазик, од зборот *gergone* или *baccaglio*, кој пак потекнува од францускиот *jargon* што значи „чуруликање на птиците“ т.е. неразбирлив јазик. Зборуваме за жаргон за да означиме јазичен вариетет кој го користи потесна група на индивидуи чијашто цел е тајноста на комуникацијата.

Жаргонот е феномен кој е условен од географското потекло, економската состојба, различниот културолошки багаж, припадноста кон поединечна

група која ги користи тие изрази како елемент за унифицирање и единственост, како шифра за да се разликува од преостанатите. Жаргонот кој го користат младите се разликува во зависност од местото и амбиентот во кој се користи. Во еден град постојат повеќе различни жаргони, во зависност од тоа дали младите се на училиште, на улица, во дискотека, дали живеат богато или, пак, на маргините на општеството.

Жаргонот на младите е составен од зборови кои се непознати за возрасните, зборови кои набрзина се менуваат и карактеризираат цели генерации. Зборовите потекнуваат директно од улицата, од местата на кои се собираат младите, од училиштето и се шират благодарение на средствата за масовна комуникација. Телевизиските програми и списанијата наменети за младите ги коваат новите термини кои младите ги употребуваат и по потреба им го модифицираат значењето. Јазикот на третиот милениум е мешавина од дијалекти, кратенки, измислени метафори, игри на зборови, странски изрази, зборови од стандардниот јазик употребени во сосема поинакво значење, вулгарни зборови, неологизми, алтернирани зборови кои траат една генерација и исчезнуваат за да им направат место на нови. Овие зборови им помагаат на младите да се чувствуваат во хармонија со своите пријатели, им помагаат да пораснат, да се пронајдат себеси во светот кој ги опкружува.

Причини за појава на жаргонот на младите

Се поставува прашањето зошто младите од целиот свет чувствуваат потреба да се изразуваат на сопствен јазик?

Главните причини за постоењето на жаргонот на младите се тесно поврзани со групата и служат за да се испрати некаков сигнал за сопствената припадност кон групата и да се херметизира комуникацијата со оној кој не ѝ припаѓа на групата. Како дел од групата јазикот треба да биде разбран само од припадниците на групата и да биде неразбирлив за другите, особено за возрасните. Како таков јазикот на младите се користи како таен код кој не дозволува пристап на оној кој не е дел од групата. Од една страна јазикот кој го користат младите е ориентиран кон внатрешноста на групата и има за цел кохезија со истата, а од друга страна тој е ориентиран кон надворешноста и во овој случај има за цел противставување на надворешниот свет, еден вид маска кон другите групи или кон оние кои не ја познаваат оваа лингвистичка реалност.

Жаргонот на младите е дел од експресијата на сопствениот идентитет. Потребата да се комуницира со чувствата придонесува да се креира јазикот на младите. Секое креирање на збор е дефинирање на сопствената личност и на групата на која таа личност ѝ припаѓа.

Употребата на автономен јазик му овозможува на младиот човек да се стекне со чувство на независност и сила да се соочи со надворешниот свет.

Потребата на младите да се изразуваат на свој јазик се раѓа и како резултат на протест против моќта на општеството. Посебниот јазик е еден вид бариера креирана од младите со цел да се одделат од официјалниот јазик, од јазикот кој сите го зборуваат, изолирајќи се на тој начин од светот на возрасните.

Овие димензии го прават жаргонот на младите многу посебен и маркиран, компониран од секојдневноста, раѓањето и развојот на чувството за „нас“.

Поради овие причини термините кои излегуваат од кругот на младите во кој се исковани, брзо се забораваат и се заменуваат со нови зборови. Жаргонот на младите е во постојана еволуција и со многу лимитиран радиус на дејствување.

Карактеристики на жаргонот на младите

Секоја генерација си има свој посебен јазик и вокабулар на термини. Јазикот кој го користат младите за комуникација се менува со голема брзина, а тоа се должи на постојаната промена на оние кои го користат истиот. Брзината со која се креираат неологизми е пропорционална на брзината со која голем број од истите исчезнуваат. Многу од зборовите навлегуваат во неформалниот, разговорен регистар на официјалниот јазик и остануваат да се користат дури и откако истите ќе исчезнат во говорот на младите или, пак, стануваат дел од официјалниот јазик без да се помни нивното потекло и првична намена.

Не можеме да зборуваме за еден единствен јазик кој го користат сите млади. Важна карактеристика на жаргонот на младите е нестабилноста и минливоста. Групата која го користи јазикот постојано се менува и со тоа предизвикува и менување и обновување на истиот. Жаргонот на младите е често критикуван не само од возрасните кои не го разбираат туку и од самите млади, бидејќи зборовите варираат од место до место и се случува и младите да се сретнат со термини кои не ги разбираат, а кои се создадени од нивни вршници. Тешко е да се зборува за еден единствен жаргон на младите, бидејќи освен брзината со која се трансформираат овие лингвистички вариетети, мораме да ја земеме предвид нивната хетерогеност од гледна точка на времето, просторот и формалните регистри. На пример, еден млад човек од Неапол се изразува поинаку од неговиот другар од Венеција или, пак, и двајцата користат различни зборови кога разговараат со професор или со пријател на улица. Бидејќи еволуцијата на јазикот ја рефлектира еволуцијата на индивидуата, јазикот кој го користат младите е хетероген каков што е и светот на младите.

Постојењето на разликите во жаргонот на младите се должи на повеќе фактори:

- а) возраста на корисниците (во зависност од тоа дали комуницираат адолесценти, осумнаесетгодишни, дваесетгодишни итн.);
- б) местото на социјализација (училиште, дискотека, работно место, плоштад);

- в) културолошкото искуство (ученици од различни училишта, ученици припадници на различни религии, националности и малцинства);
- г) ставот кон музиката, филмот, телевизијата, модата (во зависност од типот на музиката што ја слушаат, страста кон спортот, кон автомобилите, кон компјутерите);
- д) социјалната положба (младите од предградијата се повеќе склони кон жаргонот на зависниците од дрога и кон користење на дијалекти додека младите од повисок социјален ранг не користат толку многу дијалекти со цел да се разликуваат од своите врсници од предградијата).

Механизми за создавање на лексиката

И покрај разликите во говорот на младите, во зависност од претходно наброените фактори, сепак постојат единствени механизми на креирање на зборовите. Збогатувањето на жаргонот на младите настанува преку метафори, хиперболи, кратенки, позајмени зборови од странски јазици, стручни термини итн.

а) Метафори

Метафората е една од реторичките фигури која најмногу се користи за создавање на неологизми кои најчесто имаат шеговит карактер и краткотрајна употреба. На пр. *una cifra* (цифра) со значење *molto* (многу), *una pizza* (пица) со значење *здодевна личност*, *fari* (фарови) наместо *occhi* (очи), *canotto* (гумено кајче надуено со воздух) со значење *девојка која има силиконски усни или гради*, *angelo custode* (ангел чувар) наместо *полицаец*, *catrame* (грда девојка), *elmo* (шлем) за да го замени зборот *кацига*, *nonno* (дедо) со значење *здодевен*, *vedere i film alla radio* буквално значи „гледа филм на радио“, но се користи за да се каже *некој зборува бесмислени работи*, *autostrada* (автопат) со значење *девојка која нема облини*, *clonare* (клонира) се вели за *некој кој го имитира изгледот и однесувањето на друг*; од областа на гастрономијата се користат зборови како: *cozza* (вид црна школка) со значење *грда девојка*, *gnocci* (кнедла) со значење *убава девојка*, *provone* (вид на сирење) со значење *имбецил*, *tassarone* се вели за некоја глупава личност, за *Сицилијанците* младите го користат терминот *mandarini*.

б) Латинизми, но со иронична намера

На пр. *domus* наместо *casa* (куќа), *felix* наместо *felice* (среќен), *tot* наместо *molto* (многу), *pedibus* наместо *a piedi* (пеш).

в) Кратенки

Кратењето на зборовите е многу застапено во јазикот на младите. Кратките форми кои најмногу се користат се: *mega* (*grande* = голем), *prof* или *sore* (*professore* = професор), *raga* (*ragazzi* = момчиња), *mate* (*matematica* = математика), *ami* (*amici* = пријатели), *ape* (*aperitivo* = аперитив), *stupe* (*stupendo* = прекрасно), *punta* (*appuntamento* = состанок). Овој феномен се

проширува и на ниво на реченица, на пр. *chisse* (*chi se ne frega* = кому му е гајле), *sei la simpia della compa* (*sei la simpaticona della compagnia* = ти си најубавата во друштвото).

г) Странски зборови

Интернационалните елементи имаат широка употреба во јазикот на младите. Непресушен извор за збогатување на лексиката се зборовите позајмени од странските јазици, а пред сè од англискиот јазик. На пр. *mandami una mail* (наместо *scrivimi una lettera* = испрати ми писмо), *off line* се вели за некој кој не разбира ништо, *parents* наместо *genitori* (родители), *sono il tuo love* (*sono il tuo amore* = јас сум твојата љубов), *me lo dici in the face* (*me lo dici in faccia* = ми го кажуваш тоа в лице), *il classico album di foto è out* наместо *è fuori moda* (не е модерен), *scarpe killer* (чевли убијци) наместо *scarpe con tacchi alti* (чевли со високи потпетици), *un boy* наместо *un ragazzo* (момче), *look* наместо *aspetto fisico* (изглед). Се претпочита зборот *kiss* наместо италијанскиот еквивалент *baci* (бакнежи), *la star ed il suo personal trainer* наместо *un personaggio famoso ed il suo allenatore personale* (свездата и нејзиниот личен тренер), *una maxi bag bianca* наместо *una grande borsa bianca* (голема бела чанта), *l'ultimo step* наместо *l'ultimo passo* (последниот чекор) итн.

Често се креираат нови зборови имајќи ја англиската форма како основа, на пр. од англискиот глагол *to suck* младите го формираат зборот *sukare* што значи *fare schifo* т.е. *одвратно е*; *nerdare* е глагол создаден од англискиот термин *nerd* (бубалица) со значење *учи многу*, или со додавање на типичната наставка за суперлатив на англиски збор, на пр. *sono happy-issimo* (пресрекен сум), со користење на англиската наставка „s“ за формирање на множина, но на италијанска основа на пр. *genitors* наместо *genitori* (родители) или употреба на соодветната наставка за идно време во италијанскиот јазик, но на глагол креиран од англиска основа, на пр. од англискиот глагол *to look* ја добиваме глаголската форма *luccherai* и се користи наместо да се каже *guarderai*.

Во употреба се и многу зборови позајмени од шпанскиот јазик, на пр. *no tengo dinero* (*non ho soldi* = немам пари), *me gusta* (ми се допаѓа), *vamos a la playa* (одиме на плажа), *chico* и *chica* наместо да се каже *ragazzo* или *ragazza* (момче или девојка), *besos* наместо италијанскиот збор *baci* (бакнежи), *guapo* го заменува зборот *bello* (убав), шпанскиот поздрав *hola* наместо италијанското *ciao* (чао).

д) Акроними и знаци

Се користат, пред сè, во пишаниот јазик за да заменат неколку букви. На пример буквата *x* се користи наместо *per* и добиваме *xché* наместо *perché*, симболот „+“ се користи за да се замени *più* (повеќе), симболот „-“ се пишува наместо *meno* (помалку), *TVB* наместо *ti voglio bene* (те сакам), наместо *ci sei* (овде си) се пишува *сб* (*sei* – шест), *treno* (воз) се пишува со бројот *3(tre)* + *no*,

или *tremendo* (ужасно) се пишува *3mendo, int* (*interessante* = интересно), *cmq* (*comunque* = како и да е).

ѓ) Еуфемизми

Се користат еуфемизми, но со иронична намера, на пр. *fare festa* (*прави забава*) со значење *убива некој, уништува*; *lattiginoso* (*бел како млеко*) со значење *блед како мртовец*.

е) Технички, стручни зборови

Што се однесува до стручните термини најмногу се користат зборови од областа на информатиката, бидејќи станува збор за област во постојан развој поради големиот интерес на младите за комуникација во виртуелниот свет. Улогата на информатичката лексика е многу значајна, пред сè, поради семантичката промена која ја трпи основниот збор. На пр. *emailare* наместо *scrivere* (пишува), *chatare* наместо *comunicare in rete* (комуницира преку интернет), *non me ne importa un bit* наместо *non mi interessa* (не ме интересира), *controlla il tuo hardware* наместо *controlla il tuo aspetto fisico* (внимавај на твојот надворешен изглед). Зборовите позајмени од стручните јазици имаат потреба од семантичка модификација, на пр. *biodegradabile* (*биоразградлив*) се вели за *момче кое лесно се вљубува, fuso* (*распонен*) т.е. *многу изморен, tecnico* се кажува за некој кој е *бистар и ефикасен*. Се користат термини од медицината како *sclerare* (се разбеснува), *sono in para(noia)* со значење *конфузен сум, депресивен сум*. Исто така, и светот на модата придонесува за креирање на зборови од типот *cabinotto* што значи *татин син кој носи облека од познати марки*, терминот *oliverino* (*super cabinotto*), се користи за некој кој се облекува во облека од уште поексклузивни марки, на пр. Прада, Армани).

ж) Иронија, цинизам

Ироничното и циничното зборување на младите е друга иновативна компонента во нивната лексика. Наместо *genitori* (родители) се користат зборови како: *sapiens, jurassic, fossili, dinos* (*dinosauri*). Наместо да се каже *sei pesante* (тежок си) се вели *sei un bagaglio* (како багаж си), или *berlusconare* (фантазира, зборува невозможни работи), *barella* (носилка) наместо *cocaina* (бидејќи оној кој употребува кокаин завршува на носилка).

з) Метатеза

Младите ја користат оваа фигура т.е. менување на местото на слоговите во рамките на зборот со цел истиот да биде неразбирлив за оној кој не е дел од групата. На пример се вели *drema* наместо *madre* (мајка) или *glifi* наместо *figli* (синови, деца).

с) Позајмени зборови од друг жаргон

Најчесто се позајмуваат зборови од жаргонот кои го користат зависниците од дрога, на пр. *canna* (трска) наместо *spinello* (џоинт), *pezzo* (парче) за да се каже *грам кокаин, spada* (*меч*) за да се каже *инџиц*. Младите

користат зборови од жаргонот на криминалците т.е. мафијашите, на пр. *mezza zissa* (половина тиква) наместо да се каже *половина милион*, *cantare* (пее) со значење *признава*, *malloppo* (врзоп) со значење *украдени работи*.

и) Мешани зборови

Особено често се користат и т.н. **parole macedonia** (мешани зборови). На пример од зборовите *ganzo* + *bestiale* (љубовник + жесток, груб) го креираат зборот *ganziale* со значење *неверојатен љубовник*, од зборовите *handicappato* + *sarase* (хендикепиран + способен) го формираат зборот *handicapase* за да се каже дека некој не е способен за ништо, *discotarro* со значење *оној кој се глутира во дискотека* од зборовите *disco* + *tamarro* = дискотека + простак.

Заклучок

Можеме да заклучиме дека користењето на посебен јазик од страна на младите е резултат на нивниот посебен начин на перцепција на општеството и посебната визија на она што ги опкружува. Сите лингвистички иновации јасно ја покажуваат тенденцијата на младите да подигнат јазична бариера помеѓу нивниот свет и светот на возрасните, а кон оваа тенденција се додава и користењето на „смс“ пораките и интернетот, со кои се забрзува комуникацијата, но се создава сè повеќе т.н. „јазична анорексија“, т.е. губење на физичкиот и визуелниот контакт во комуникацијата.

Нашето истражување потврдува дека овој жаргон е во постојана еволуција и има неверојатна моќ да се обновува. Тешко е да зборуваме за еден единствен жаргон на младите. Тие го менуваат брзо својот јазик и се чини дека е невозможно да се анализира истиот, бидејќи оние зборови кои денес се во мода и кои ние ги забележавме и анализиравме во нашиот труд имаат краткотраен живот и наскоро ќе бидат напуштени и заменети со нови термини.

Библиографија

1. Banfi Emanuele e Sobrero Alberto A. (1992), *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta. Regole, invenzioni, gioco*, Bari, Laterza.
2. Berruto, G. (1987), *Sociolinguistica dell'Italiano Contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
3. Cortelazzo, M. A. (1994), *Il parlato giovanile*. In: L. Serianni & P. Trifone (eds.) *Storia della Lingua Italiana*, vol. 2, *Scritto e Parlato*. Torino: Einaudi. 291–317 (<http://www.maldura.unipd.it/romanistica/cortelazzo/cortelazzo.pdf>)
4. “Il Globo”, mercoledì, 7 marzo 2007, “*La lingua parlata dai giovani d’oggi in Italia*” conferenza del prof. Alfredo Luzi.
5. <http://www.cioe.it/fashion>
6. <http://www.ragazzamoderna.it>

811.134.2'282(73)

Стручен труд
Professional paper

ШПАНСКИОТ ЈАЗИК ВО СОЕДИНЕТИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ

Марија Тодорова*

Апстракт: Шпанскиот јазик кој има потекло од романската група јазици е еден од најзборуваните јазици во светот. Покрај неговата употреба во Шпанија, каде што е и официјален јазик, шпанскиот јазик се зборува и во Латинска Америка.

Латиноамериканците, или познати уште како „Latinos“, се малцинство во САД кои водат потекло од Мексико, Порторико, Куба, Јужна Америка итн. и поради тоа зборуваат различни дијалекти на шпанскиот јазик. Така, постои „порторикански“ шпански јазик (дијалект) кој е зборуван од Порториканците, сконцентрирани во областа на Њујорк, „кубански“ шпански јазик (дијалект) зборуван од Кубанците сконцентрирани најмногу во Флорида, и мексиканско-американски или „Chicano“ дијалект зборуван најмногу од Мексиканците во западните и југозападните делови на САД. Сите овие дијалекти си имаат свои карактеристики кои, всушност, го прават секој дијалект посебен сам по себе и претставуваат одлика на одредена група луѓе во одредени делови на САД.

Поради фактот што употребата на шпанскиот јазик на териториите на САД интензивно се развива и се шири, и покрај влијанието на голем број фактори како што се, на пример, малцинското население, двојазичноста, политиката на државата во однос на имиграцијата и двојазичноста итн., не може со сигурност да се предвиди ниту иднината на шпанскиот јазик ниту иднината на неговите дијалекти.

Клучни зборови: *шпански јазик, САД, дијалекти, дијалектни карактеристики.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

SPANISH LANGUAGE IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Marija Todorova*

Abstract: Spanish language that has originated from the Romanian language is one of the most spoken languages in the world. Besides its use in Spain, where is also official language, the Spanish language is spoken in Latin America as well.

Latino-Americans or also known as “Latinos”, are minority in USA coming from Mexico, Puerto Rico, Cuba, South America etc. and because of that, speak different dialects of Spanish language. Thus, there is “Puerto Rican” Spanish language (dialect) spoken by the Puerto Rican from New York area, “Cuban” Spanish language (dialect) spoken by Cuban people from Florida the most and Mexican-American or “Chicano” dialect spoken the most by the Mexican from the west and south-west parts of USA. All of these dialects have their own characteristics which actually make them distinctive and represent feature of particular group of people from particular parts of the US.

Besides the influence of the enormous number of factors such as, the minority of the population, bilingualism, the immigration and bilingualism policy of the country etc., the use of the Spanish language on the USA territory is developing and expanding very fast and in spite of that fact we cannot predict the future neither of the official Spanish language nor the future of its dialects.

Key words: *Spanish Language; USA; dialects; dialect characteristics.*

Вовед

Шпанскиот јазик припаѓа на романската група јазици и е официјален јазик во Шпанија од каде што и потекнува. Покрај во Шпанија и Гвинеја, најголемиот број луѓе што зборуваат шпански јазик се во Латинска Америка.

„Latinos“ или Латиноамериканците се малцинство во САД кои водат потекло од Мексико, Порторико, Куба, Јужна Америка итн. и говорењето и употребата на шпанскиот јазик ги прави различни од другите етнички групи во мултиетничката земја САД. Поради фактот дека 28 милиони луѓе го зборуваат овој јазик во своите домови и поради тоа што оваа бројка значително се зголемува во последните години, можеме да кажеме дека САД прерасна во земја со највисок процент на луѓе, припадници на хиспано-етничката група. Во Калифорнија, на пример, шпанската популација претставува една четвртина од вкупното население.

Можат да се издвојат три групи на луѓе што имигрирале во САД и зборуваат шпански јазик и тоа: 1) Мексиканци на запад и југозапад во САД,

особено во државите како што се: Калифорнија, Колорадо, Њу Мексико, Аризона и Тексас; 2) Кубанци распространети по целата територија на САД, но сконцентрирани најмногу во Флорида, посебно во Мајами; 3) Порториканци, сконцентрирани во областа на метрополата Њујорк.

Оттука можеме да кажеме дека во Соединетите Американски Држави постојат неколку и различни дијалекти, говори употребувани во различни делови од земјата кои отстапуваат од литературниот и официјален шпански јазик. Иако сите шпански дијалекти имаат исти правила за пишување, сепак постојат значителни разлики во говорењето низ различни региони како во Европа така и во Америка.

При проучувањето на шпанскиот јазик зборуван од латинските групи во Соединетите Американски Држави, треба да се обрне внимание односно да се истакне фактот дека постојат големи разлики при зборувањето на јазикот низ генерациите. Првата генерација имигранти го зачувала оригиналниот јазик зборуван во местата од каде што потекнува имигрантот. Втората генерација луѓе веќе зборува јазик измешан со англицизми поради влијанието на англискиот јазик врз нивниот говор.

Во овој дел ќе се осврнеме на карактеристиките во изговорот на луѓето, претставници на претходно споменатите групи, при зборувањето на шпански јазик, а потоа ќе разгледаме како луѓе кои ги зборуваат двата јазика, односно англискиот и шпанскиот, често менуваат изрази од шпански на англиски јазик и обратно.

„Порторикански и кубански“ шпански јазик (дијалект)

Една од карактеристиките на порториканскиот и кубанскиот дијалект на шпанскиот јазик, е тоа што дијалектот е „yeísta“ односно тоа што буквите „y“ и „ll“ всушност претставуваат една иста фонема. Исто така, дијалектот е „seseante“ затоа што буквите „s, z“ и „c“ (пред „e, i“), исто така, претставуваат една иста фонема, односно фонемата /s/. Во овој дијалект постои истата поделба на алофоните „b, d, g“: „s“, пак, кога стои на крајот од слог или збор, скоро никогаш не преминува во /z/ како што е случај во другите дијалекти „dézde“, но овде се изговара како „dézde“. Друга карактеристика е што, како во кубанскиот така и во порториканскиот дијалект, /n/ вообичаено се изговара веларно кога се наоѓа пред вокал ([eŋ éso]) или пред интерпункцискиот знак, точка ([ya no komeráŋ]).

Постои друга карактеристика на порториканскиот дијалект што го прави различен од другите дијалекти на шпанскиот јазик. Двојното /i/ кое се наоѓа како помеѓу вокали (carro) така и на почетокот од зборот (Rosa), се изговара како веларно фрикативен или увуларно фрикативен алофон, понекогаш звучен или безвучен. Кога се изговара безвучно, понекогаш

луѓето кои зборуваат на друг дијалект различен од порториканскиот, овој безвучен, увуларно фрикативен звук можат да го разберат како /x/, така што при изговорот на зборот „Ramón“, на пример, тие слушаат „jamón“ – [xamón]. Оваа карактеристика на порториканскиот дијалект вообичаено претставува проблем при разбирањето или доловувањето на контекстот во реченицата сè додека „странецот“ не привикне да ги слуша увуларните алофони како претставници на двојна звучна фонема.

За крај треба да се истакне една од најважните карактеристики на кубанскиот дијалект, типична само за говорот на ниската класа во Куба. Оваа карактеристика е, исто така, одлика на дијалектот присутен на територијата на карипскиот брег на Колумбија (особено Картагена), но не и во порториканскиот дијалект. Се однесува на зајакнувањето на затворените и носните консонанти (пр. *addea* ‘aldea’, *atto* ‘alto’, *canne* ‘carne’). Оваа артикулациска промена е од голема важност за кубанскиот и колумбискиот дијалект затоа што внесува фонемичен контраст, така што /b, d, g/ или /β, ð, γ/ формираат парови како што се /ágo/ algo или /á γo/ hago.

„Мексиканско-американски“ и „Chicano“ шпански јазик

Термините мексиканско-американски и „chicano“ за некои претставуваат синоними, но за други овие термини немаат исто значење. Речиси е невозможно прецизно да се објасни мексиканско-американскиот или „chicano“ шпанскиот јазик. Општо земено, според карактеристиките на горенаведените, можеме да кажеме дека мексиканско-американскиот и „chicano“ шпанскиот јазик се дефинираат како еден ист дијалект, односно мексиканско-шпански дијалект со лексички позајмици од англискиот јазик. Поради непостоењето значителна разлика помеѓу веќе споменатите термини, одовде па натаму ќе го употребуваме терминот мексиканско-американски наместо „chicano“.

Овој дијалект има многу особености кои, исто така, се карактеристични и за мексиканско шпанскиот дијалект. Така, жител на Лос Анџелес или Ел Пасо на пример, ги има истите карактеристики на изговорот како и жител на Гвадалахара, Мексико, Гватемала, Богота, Лима итн. Дел од најкарактеристичните особености за овој дијалект се: силните консонанти, /n/ на крајот од зборот не се изговара веларно (*pan, van*), „yeísta“, „seseante“, редуцирање и обезвучување на вокалите, создавање на безвучни вокали особено кога се следени од безвучна консонанта [b̥so], губење на почетниот неакцентиран слог, дислоцирање на акцентот во зборовите, како на пример *maíz* – *maiz*, промена на звукот на неакцентираните вокали, како на пример во [polecía] *policía*, [maníjar] *tanejar*; губење на палаталната меѓувокална /y/, [estreíta] наместо

[estreyíta] *estrellita*, [gaína] наместо [gayına] *gallina*; додавање на „yod“ (y) помеѓу два вокала кои вообичаено претставуваат хијат, крео > *creyo*.

Иднината на шпанскиот јазик во Соединетите Американски Држави

Под претпоставка дека шпанскиот јазик би продолжил да се зборува во Соединетите Американски Држави, што би се случило во иднина? Дали можеби еден ден шпанско-американскиот јазик би се третираше и присвоил како свој?

Се разбира, не би можеле да знаеме со сигурност како би се развивала употребата на шпанско-американскиот јазик на територии каде што постои двојазичност како што, всушност, денес е случај со Лос Анџелес, Ел Пасо, Мајами, Њујорк и многу други области во САД.

Како и да е, секој дијалект на шпанскиот јазик е подеднакво важечки, иако не е употребуван од некој кому шпанскиот јазик му е мајчин и кој дијалектот го смета за лош, погрешен и нечесен говор. Кога општеството присвојува некои лингвистички правила, истите правила можат да се менуваат со релативна брзина, претворајќи го добриот углед на дијалектот во лош, и обратно. Од горенаведеното можеме да кажеме дека никој не може да знае дали лексичките, фонетските и морфосинтаксичките промени во иднина нема да доведат до формирање на основа на еден нов јазик.

Заклучок

Од сето ова можеме да заклучиме дека шпанскиот јазик е основната одлика на „Latino“ народите. Речиси една половина од Латиноамериканците не знаат англиски јазик и зборуваат со различни дијалекти на шпанскиот јазик. Меѓутоа, често пати се сретнува шпанско-англиски микс во нивниот говор, што во Соединетите Американски Држави е познато како „Spanglish“ и претставува еден од најважните современи лингвистички феномени во САД. Иднината на „Spanglish“ зависи главно од два фактора: бројот на имигранти во Америка кои зборуваат шпански јазик и политиката на државата во однос со двојазичноста.

Оттука, можеме да кажеме дека поради влијанието на големиот број фактори што постојат ниту иднината на дијалектите ниту иднината на официјалниот шпански јазик во САД не може да биде предвидена.

Библиографија

1. Конески, Блаже (1981), „Граматика на македонскиот литературен јазик“, Скопје.
2. Richard Barrutia; Armin Schwegler (1994), “Fonética y Fonología Española”, Toronto, Canada.
3. James M. Henslin (2004), “Essentials of sociology”, Pearson Education, Inc., Boston, MA, USA.

ЛИНГВИСТИЧКИ СТРУКТУРАЛИЗАМ

Биљана Петковска*

Апстракт: Лингвистиката (јазикословие; *лат.* *lingua*, „јазик“) е наука за јазикот со кој комуницираат луѓето, а се смета како дел на семиотиката. Таа го проучува јазикот како средство за комуникација, а во нејзините рамки, одделно се проучуваат јазичните нивоа, нивната интеракција и различните јазични стилови.

Лингвистиката е современа и млада научна дејност која се конструира како наука кон крајот на 19 и почетокот на 20 век, кога се засилува научниот интерес за теориските проблеми на јазикот, а нејзините почетоци се сврзани со името на швајцарскиот лингвист Фердинанд де Сосир. Тој е меѓу првите луѓе кои за јазикот зборуваат како за сложена структура, како за систем не еднаш даден и затворен, туку како еден жив и отворен процес, постојано подложен на влијанија и промени.

Сè до издвојувањето на лингвистиката како наука, јазикот се проучувал, пред сè, како средство на културата, во рамките на филологијата. Лингвистиката се издвојува од филологијата во моментот кога нејзините проучувања добиле вистинска научна втемеленост и аргументираност. Јазикот, правилно сфатен како структура во која секој елемент е причинско-последично врзан со другите, станува достоин предмет на проучување на идните лингвисти. Се отвораат нови и нови проблеми врзани со знаковната, општествената и психолошката природа на јазикот.

Задачите и методите на секоја наука произлегуваат од природата на нејзиниот предмет на проучување. Лингвистиката има за цел да го истражи сложениот јазичен ентитет - неговата природа и начинот на кој функционира тој. Во рамките на лингвистичките проблеми спаѓаат и методите со кои се вршат таквите истражувања.

Клучни зборови: *лингвистика, карактеристики, јазик, јазична еволуција.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

LINGUISTIC STRUCTURALISM

Biljana Petkovska*

Abstract: Linguistics (language of the words; Latin lingua ‘language’) is a science of the language by which all people communicate, and it is considered as a part of the semiotics. It studies the language as mean of communication and in its frames are learned separately all language levels, their interaction and different language styles.

Linguistics is contemporary and young scientific area which is constructed as science at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, when the scientific interest for theoretical problems of the language are taking place and its beginnings are connected to the name of the Swiss linguist Ferdinand de Saussure. He is one of the first people who speaks about the language as complicated structure, as a system not given once and closed, but as live and open process, permanently influenced by affections and changes.

Language in the frames of Philology was studying as a mean of culture, until separation of the Linguistics as a science. Linguistics separates from Philology at the moment when its studying gained real scientific establishment and argumentation. Language, realized as structure in which each element is reasonably- consequently connected with the others, becomes dignified subject of research by other linguists. New problems connected with literal, social and psychological nature of the language are opening.

Tasks and methods of each science rise from the nature of its subject of studying. Linguistics has one goal and that is to research complex language entity- its nature and the way of functioning. In the frames of linguistic problems are also the methods by which that kind of researches are made.

Key words: *linguistics; characteristics; language; language evolution.*

Вовед

Со многуте отворени школи, нивните основачи како и нивното влијание наречени школи на структурализмот, почнува новата поделба на лингвистиката како наука. Од нив настануваат доминантните правци во лингвистиката како што се социолингвистика, психолингвистика, когнитивна лингвистика, ареална лингвистика, текстологија, лексикологија и лексикографија, математичка лингвистика, историско- компаративна и многу други. Фердинанд де Сосир, кој се смета за татко на модерната лингвистика, го развива структурализмот и структуралната лингвистика, а подоцна и следбениците на Прашката школа, руски емигранти во Прага предводени од основачот на фонологијата, гроф

Трубецки и Роман Јакобсон. Во шеесеттите години на 20 век се истакнува и американскиот лингвист Ноам Чомски кој се занимава со општите закони на синтаксата и модерната граматика.

Создавање на структурализмот

Може да се каже дека структурализмот својата инаугурација ја доживеал во 1926 година кога е основан Прашкиот лингвистички кружок. Иако нивната работа првенствено била истражување на полето на фонологијата и лингвистичките текстови, добар дел од времето се посветувало и на семиотската естетика и книжевноста, поезијата, стилистиката и писмата. Како и во секоја друга наука, лингвистичкиот структурализам донесе нови погледи на знаењето на фактите. Тоа се однесува, пред сè, на испитување на јазичните факти во системот, на нагласување на општествените функции на јазикот и на издвојување на историската од актуелната јазична проблематика. Де Сосир е оној кој се смета за основач на лингвистичкиот структурализам.

Теориската основа наречена азбука на структурализмот ги содржи следниве аксиоми:

- Јазикот е систем и како таков треба да се проучува, без да се земат поединечни факти, туку заедно, а притоа да се внимава секоја поединост да биде на свое место во целината;
- Јазикот е првенствено општествен феномен (служи за разбирање меѓу луѓето) па како таков и треба да се проучува без да се испитува одделно неговата гласовна или значенска страна, туку да се внимава за нивниот меѓусебен однос, бидејќи тој однос е важен во односот на разбирање.

Јазичната еволуција и моменталната состојба на јазикот се две многу важни различни состојби што е недозволиво да се мешаат. Структурализмот во лингвистиката се манифестира со барање на инваријанти, издвојување на релевантното од нерелевантното. Заедничката цел на сите претставници на структуралната лингвистика е изнаоѓање на објективни мерила во анализата.

Развојниот пат на структурализмот се карактеризираше во почетокот со изразена противставеност меѓу одделни школи во однос на изборот за бирање на критериуми во одредувањето на вредностите на јазичните единици, а денес со отстранување на важните разлики и приближување до линијата на методот, како и во поглед на правецот и ширината на научните интересирања.

Структурализмот настанал паралелно и во Америка и во Европа, меѓутоа без некој поблизок контакт. Основната разлика уште во почетокот била во тоа што европскиот структурализам ги засновал врз познавањата на Де Сосир, додека американскиот „Де Сосир“ бил сосема непознат.

Типови на европски структурализам

Постојат три типа на европски структурализам. Првиот е Женевската школа. Тоа е класичен Сосиров структурализам кој подоцна по откривањето на Бајлиевото учење се развил во специфичен правец, меѓутоа денес со развојот на структуралната лингвистика неговото значење е маргинално. Другиот тип е претставен со трудовите на Прашката група (група на истакнати слависти), односно нивни ученици. Поединци оваа школа ја нарекуваат и школа на функционална лингвистика. Денес најчесто се појавува терминот школа на фонолози. Нејзиното место е доста значајно во развојните текови на лингвистиката. Презентирајќи го сето она што е најтипично за структурализмот во целина школата на фонолозите денес е веќе класичен облик на структурална лингвистика по многу работи: по најизразениот лингвистички тип на научно интересирање на јазикот по неодложувањето на дематеријализацијата на јазикот, по мирниот пат на развој. Третиот тип е претставен со таканаречената школа на глосематичари која некои ја нарекуваат и неососиријанство (поради изразената ориентација кон апстракциите што е најмногу во согласност со Сосировата концепција на јазичниот знак). Школата навистина попримила доста од Сосировото учење, но исто така и од логистиката. Денес таа се однесува повеќе на изградување на општа теорија на јазичниот знак отколку на лингвистичко проучување.

Создавање на структурална епоха во САД

Структуралната епоха на американската лингвистика започнала на универзитетот Јејл. Оригиналната структуралистичка школа со оригиналниот дистрибуционалистички метод на анализа го засновал Блумфилд. Кога Американците конечно се заинтересирале за европскиот структурализам, ним им се видело дека најмногу допирни точки има помеѓу нивната дистрибуционалистичка школа и глосемантичарите.

За разлика од прашките лингвисти кои изразуваат различни обележја на јазичните единици, американските дистрибуционалисти, како и глосемантичарите, не сметале дека во тој правец треба да го насочат нивното интересирање. Американските дистрибуционалисти и глосемантичарите ги интересира, пред сè, распоредот на јазичната единица, односно нејзината дистрибуција: Американците затоа што сметаат дека утврдувањето на распоредот на јазичните единици е најобјективен метод за опишување на функцијата на јазичниот знак во системот, а глосемантичарите затоа што воопшто не се интересираат за материјалната страна на јазикот туку само за одредување на карактерот на апстрактниот однос на јазичната единица. И двете школи го застапуваат формалистичкиот метод: пристапуваат кон јазичната анализа без претходно да обрнат внимание за категоријата на значење. Единствено во што се разликуваат е тоа што првите обрнуваат

внимание на конкретниот јазичен феномен, а вторите свесно ја запоставуваат гласовната јазична страна.

Во 1929 година кога Јакобсон веќе има напишано голем број трудови за фонетиката за прв пат го користи терминот структурализам со цел да опише за прв пат која е разликата во руските студии. Јакобсоновата универзална структурално-функционална теорија за фонетиката се базира врз принципот на обележување на различни обележја (опозиција) и претставува прво лингвистичко решение во согласност со хипотезите кои ги поставил Де Сосир. Еден од најзначајните настани што се случил е доаѓањето на Роман Јакобсон во САД за време на втората светска војна. Харвардскиот центар станал најрепрезентативното место на Пражаните во кое се воспитувале новите генерации модерни лингвисти. Во почетокот постоеле големи противречности помеѓу Јејлската и Харвардската школа. Додека прашките лингвисти, и покрај инсистирањето за проучување на различните обележја, ги признавале и ги применувале дистрибуционалните критериуми во јазичната анализа, Американците си останувале на критериумот на дистрибуција обидувајќи се да постават и фонолошки проучувања само на таа база. Победата отишла во рацете на Прашките лингвисти, иако денес постојат лингвисти од мешан тип како Ноам Чомски и Морис Хал.

Продорот на структурализмот во СССР

Меѓу најголемите случувања во историјата на модерната лингвистика секако спаѓа и продорот на структурализмот во СССР. Ова се случило дури по ослободувањето од маризмот. Во почетокот советскиот структурализам беше исклучиво од еkleктичен тип. Иако сè уште не е излезен од таа фаза, денес се забележува изразена ориентација кон психолингвистичката проблематика.

Основната програма на лингвистичкиот структурализам во тој период се однесува на следново:

- Предметот на дескриптивна описна лингвистика е проучување на јазичната структура која се врши со примена на објективни критериуми. Овие критериуми подлежат на разликување на релевантното од нерелевантното и на изнаоѓање опозиција воспоставена врз принципот на двојност (бинарност);
- Лингвистичките описи се вршат постапно со внимание на хиерархијата. При дефинирањето на појавите редовно се има предвид конкретното ниво на јазикот на кое се манифестира дадената појава;
- Службата на јазичниот знак се проверува со замена, односно супституција (давање на друга функција на јазичниот знак со други форми);
- Дефинициите за појавата тежнеат кон максимална едноставност, точност и конзервативност.

Структуралната лингвистика донесе нови појави кои бараат нови термини. Недоволниот контакт меѓу некои школи го олеснил неконтролираниот пораст на термини и нивниот распоред (понекогаш два или три термина се однесуваат на иста појава). Ова дава аргументи кон критичките осврти, а исто така и предизвикува несогласувања меѓу поединци.

Заклучок

Благодарение на сè постудиозната разработка на структуралистичкиот метод, неговата корисност се потврдува секојдневно. На ефикасните ученици им е доделено изучување на странски јазик. За соработка меѓу инженерите и лингвистите е направена машина за преведување. Медицината сè почесто соработува со лингвистиката (во испитувањето на менталните нарушувања, во областа на дефектологијата), а психологијата, меѓу другото, е заинтересирана за последните лингвистички текови поради разработувањето на теоријата на учењето (како се памти, како најлесно се учи и слично). Сè се сведува на тоа дека во иднина во овој поглед ќе се донесуваат позитивни резултати.

Библиографија

1. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/slavistika>
2. Ивиќ, М. (1963). *Правци у лингвистици*, Љубљана.

378.4.096(497.731):930.85(=16)

Стручен труд
Professional paper

ЗОШТО НИ Е ПОТРЕБНА КАТЕДРА ЗА СЛОВЕНСКА ФИЛОЛОГИЈА, ОДНОСНО СЛАВИСТИКА НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП?

Костадин Голаков*

Апстракт: Авторот укажува на потребата од основање на катедра за словенска филологија, односно славистика, на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип. Со оглед на фактот дека на почетокот од работата на Филолошкиот факултет не беше предвидена катедра за словенска филологија, односно славистика, наведени се неколку причини за потребата од отворање таква катедра, како и ползата што Факултетот би ја имал од активностите на катедрата. Од историски аспект Филолошкиот факултет е должен да го продолжи историскиот континуум на словенското просветителство и на славистиката во целина. Од современ аспект, со оглед на глобализацијата, треба да се грижи за зачувувањето на автентичноста на словенството на полето на материјалниот и духовниот идентитет на словенските народи. Од национален аспект, на Република Македонија ѝ се потребни институции кои ќе помогнат во зачувувањето на македонскиот идентитет. Од културен аспект, проучувањето на историјата и културата е суштествен дел од изучувањето странски јазици, додека од академски аспект, присуството на славистиката како наука преку катедра за словенска филологија, односно славистика, ќе доведе единствено до зголемување на академското ниво на работата на Факултетот и Универзитетот воопшто. Од наведените факти очигледно е дека постои реална потреба во иднина да се основа катедра за словенска филологија, односно славистика.

Клучни зборови: *Филолошки факултет, славистика, словенска филологија, катедра, аспекти, иднина.*

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

WHY DO WE NEED A DEPARTMENT OF SLAVIC PHILOLOGY, I.E. SLAVIC STUDIES WITH THE FACULTY OF PHILOLOGY AT THE “GOCE DELCEV” UNIVERSITY IN STIP?

Kostadin Golakov*

Abstract: The author points out the need for establishment of Department of Slavic Philology, i.e. Department of Slavic studies within the Faculty of Philology at the Goce Delcev University in Stip. Considering that a department of Slavic philology, i.e. of Slavic Studies was not planned at the beginning of the work of the Faculty of Philology, there are several reasons listed relating to the need for establishing such department, as well as the benefit that the Faculty would gain from the activities of the department itself. The historical aspect provides that the Faculty of Philology is obliged to continue the historic continuum of the Slavic enlightenment and the Slavic studies in total. The contemporary aspect, in terms of globalization, should maintain the Slavic authenticity in the field of material and cultural identity of the Slavic nations. Given the national aspect, the Republic of Macedonia needs institutions that will help the Macedonian identity to endure. The cultural aspect provides that the study of history and culture is an essential part of studying foreign languages, while the academic aspect is that the presence of Slavic studies as a science within Department of Slavic philology, i.e. Department of Slavic studies, shall take the Faculty to a higher academic level, as well as the University itself. Given the aforementioned facts, it is obvious that there is a real need for establishment of Department of Slavic philology, i.e. Department of Slavic studies in the future.

Key words: *Faculty of Philology; Slavic studies; Slavic Philology; department; aspects; future.*

Вовед

Со основањето на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип во 2008 година беа дефинирани насоките во кои ќе се движи работата на Факултетот преку отворање групи (катедри) за македонски јазик и книжевност, англиски јазик и книжевност и германски јазик и книжевност. За академската 2009/2010 година се предвидени и групи (катедри) за француски јазик и книжевност, италијански јазик и книжевност и турски јазик и книжевност. Во својство на странски јазик како изборен предмет уште се нудат и рускиот и шпанскиот јазик, како и српскиот, хрватскиот, словенечкиот и бугарскиот јазик и нивните книжевности како изборни јужнословенски јазици и книжевности кои се нудат на Групата за македонски јазик и книжевност. Во поблиска иднина е предвидено и изучување на странски јазици на кои зборува

голем дел од светското население (кинескиот, јапонскиот), како и изучување на преостанатите официјални јазици на државите-соседи на Република Македонија – грчкиот и албанскиот.

Од словенските јазици и книжевности застапени се дел од јужно-словенските јазици и книжевности (македонскиот, српскиот, бугарскиот, хрватскиот и словенечкиот јазик и нивните книжевности), додека од источнословенските јазици е застапен, единствено, рускиот јазик. Како предмети директно поврзани со словенските јазици, на Групата за македонски јазик и книжевност се изучуваат предметите Старословенски јазик и Вовед во славистиката. Бидејќи изучувањето на наведените словенски јазици и книжевности е само дел од славистиката, која како комплексна наука е „збир од научни дисциплини за јазиците, литературите, фолклорот, историјата, материјалната и духовната култура на словенските народи“ (Јрцева, 1990), можеме да сметаме дека славистиката како наука на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип е застапена со научната дисциплина македонистика, како и со најважниот дел – словенска филологија, која се занимава со „словенската лингвистика, словенската литература и словенската фолклористика“ (Сокољански, 2004). Со оглед на фактот дека на почетокот од работата на Филолошкиот факултет не беше предвидена катедра за словенска филологија, односно славистика, би сакал да наведам неколку причини за потребата од отворање таква катедра, како и ползата што Факултетот би ја имал од активностите на катедрата.

Историски аспект

Првата причина е од историски аспект и се однесува на карактерот на Филолошкиот факултет во однос на славистиката. Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип е должен да го продолжи делото на светите браќа Кирил и Методиј и нивните ученици. Затоа треба да се земе предвид дека на еден новоформиран филолошки факултет во Република Македонија – земја што е горда што ѝ дала писменост на половина Европа, мора да постои катедра која ќе го продолжи она што е започнато пред повеќе од 10 векови. Овде мислам на историскиот континуитет на словенското просветителство и на славистиката во целина, кои започнале од Македонија и кои треба да продолжат без оглед на сè. Македонија е составен дел на словенскиот свет и единствениот начин на кој може да се реализира наследството што ни е оставено е преку изучување и унапредување на словенската наука, т.е преку создавање нови генерации слависти кои ќе бидат оспособени да се соочат со предизвиците на новото време.

Современ аспект

Еден од тие предизвици носи современ карактер и во славистиката денес се смета како најголем предизвик со кој се соочува науката. Тоа е феноменот наречен глобализација. На почетокот од 21 век светот се смета за резултат на новите општествено-економски и политички односи кои настанаа во последната деценија од минатото столетие. Глобализацијата подразбира слободен проток на луѓе, стока и капитал овозможен од зголемениот развој на науката, информатичкото општество во кое живее развиениот дел од светот и од отворениот пазар на идеи. Таа е факторот на обединување во услови на секојдневни промени гледано од аспект на слободната размена на идеи, знаења, достигнувања и култура. Така, на пример, денес имаме брз електронски пристап до научни информации до кои порано не можело да се дојде во краток временски рок; новоздобиевите знаења и достигнувања се објавуваат на Интернет и веднаш стигнуваат до својата целна група; културните настани што се одржуваат на една страна на светот преку Интернет се пренесуваат во живо и дури и даваат можност за активно учество. Значи, можеме да зборуваме за извонредни техничко-технолошки поволности кои ѝ одат во прилог на науката воопшто. Сепак, овие поволности имаат и своја негативна страна која има забележителен ефект во славистиката. Сè поголемо е влијанието на западните јазици – пред сè на англискиот јазик (Ајдачић, 2005) (како не-официјален јазик на глобализацијата) – врз словенските јазици – да наведеме некои примери: се употребуваат англиски зборови и фрази во секојдневната комуникација (и официјална и разговорна), во словенските книжевности се забележува подем на т.н. западна шунд-литература, во културата е огромно присуството на елементи од западната (материјална) култура во однос на филмовите, музиката, уметноста... Сево ова би можело да се смета за корисно доколку не се применува еднострано, т.е. на штета на словенските јазици и култури. Сведоци сме на постепено (не)видливо укинување на кирилицата, како официјално писмо во поголемиот дел од словенските земји во корист на латиницата (Пипер, 2005). На пример, во некои држави каде што официјално писмо е кирилицата, започнаа да се издаваат списанија и весници на латиница, речиси секој текст објавен на Интернет е напишан на латиница или преведен на странски јазик што користи латинично писмо, многу реклами се пишуваат на латиница, иако изворниот назив им е од словенско потекло итн. Во словенските земји во минатото како странски јазик задолжително се учеше еден словенски јазик (обично рускиот, поради општествено-политичката констелација меѓу словенските земји), додека денес на сметка на словенските јазици како странски јазик се воведува уште еден странски јазик од западна провиниенција (обично германски, француски, италијански или шпански). Освен во училиштата, полека се воведуваат странските јазици и во дневните весници и списанија, каде што како пример мораме да ги наведеме

дневните весници кои објавуваат нелекторирани огласи како и курсеви за странски јазик (во Македонија тоа е весникот „Нова Македонија“ каде што од неодамна на цела страница од изданието има курс за учење англиски јазик). Мораме да признаеме дека тоа води кон осиромашување на лексичкиот фонд кај сите словенски јазици, особено кај малите и микројазиците кои со тоа се доведуваат до работ на исчезнувањето. Иако ретко се применува на тој начин, глобализацијата значи обединување врз основа на културно-националните различности што, како што е случајот со словенските народи, значи дека се потребни механизми за одбрана од хегемонизмот на глобализацијата. Таквите механизми постојат затоа што една од задачите на славистиката е и да се грижи за зачувувањето на автентичноста на словенството на полето на материјалниот и духовниот идентитет на словенските народи.

Национален аспект

Од национален аспект, на Република Македонија ѝ се потребни институции кои ќе помогнат во зачувувањето на македонскиот идентитет. Една таква институција е и Филолошкиот факултет. Со отворањето катедра за словенска филологија, односно славистика, покрај катедрата за македонски јазик и книжевност, државата ќе добие уште еден важен елемент во одбраната на правото на македонски јазик, македонска култура и идентитет во целина. Да не забораваме, во славистиката научната дисциплина „македонистика“ е на еднакво рамниште со преостанатите славистички дисциплини. Славистиката ќе овозможи зацврстување на веќе стекнатите позиции во научниот свет, продлабочување на стекнатите врски и стекнување нови кои, секако, ќе бидат од корист во иднина.

Културен аспект

Од гледна точка на културата, славистиката се занимава и со проучување на културите на словенските народи. Како наука славистиката е потребна за да можат самите словенски народи да се спознаат себеси, како и преостанатите словенски и несловенски народи (Ајдачиќ, 2005). Проучувањето на историјата и културата е суштествен дел од изучувањето странски јазици при што кај словенските јазици одделните славистички дисциплини помагаат полесно да се дојде до срцевината на јазикот што се изучува до минатото и културата во кои тој јазик се развивал, како и современите околности во кои истиот јазик е активен.

Академски аспект

За ползата од славистиката што може да ја има Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, а се однесува на академскиот аспект на институцијата, можеме да кажеме дека присуството на славистиката како

наука преку катедра за словенска филологија, односно славистика, ќе доведе единствено до зголемување на академското ниво на работата на факултетот и универзитетот воопшто. Со тоа што ќе се изучуваат повеќе словенски јазици, ќе се отвори простор за воспоставување контакти и соработка со странски институции, факултети и универзитети, преку кои ќе се овозможи поголема мобилност и размена на предавачи и студенти, нешто што Филолошкиот факултет и Универзитетот се должни да го применат како учесници во Болонскиот процес. Понатаму, воспоставените контакти и соработка овозможуваат вклучување на вработените и студентите во различни проекти поврзани со славистиката, како што се учество на конгреси (на пример, на Меѓународниот славистички конгрес), семинари (Семинарот за македонистите што се одржува секоја година во Охрид), работилници (за унапредување на наставата по руски јазик, на пример), организација на истите, стипендирање на студенти (Министерството за образование на Русија доделува 5 државни стипендии годишно на студенти од Македонија за школување во Русија), размена на слависти (студенти и предавачи/ истражувачи) на одреден временски период, отворање на свои електронски бази на податоци, учество во проекти поврзани со одделни славистички дисциплини (Проект Растко, Балканска русистика и др.), имплементирање меѓу првите словенски земји на проект за електронско учење на словенски јазици и книжевности, промовирање заеднички проекти со славистички институции – билатерални и мултилатерални – како што се, на пример, Институтот за словенска филологија од Загреб, Институтот за славистика на Руската академија на науките од Москва и други, промовирање и учество во проекти за преведување на литература од сите области, промовирање на проекти за креирање електронски речници, книги, учебни помагала, нови методи и пристапи во изучувањето на одделни словенски дисциплини, нови методи и облици на настава, промовирање на нови цели и задачи во славистиката и нејзините дисциплини, организација на манифестации поврзани со некој словенски јазик (како што се Деновите на рускиот јазик и култура во Шпанија), организација на натпревари по познавање на одреден словенски јазик и неговата литература и култура на државно и регионално ниво, организирање на тестирања и сертификација за познавање на одреден словенски јазик (на пример, за рускиот јазик во организација на Центарот за наука и култура на Русија, кои се одржуваат во соседните Бугарија и Србија) итн. Веќе се создадени и физички и материјални услови кои ќе ја поддржуваат работата на катедрата за словенска филологија, односно славистика, како што е отворениот Центар за руски јазик и култура на Фондацијата Руски свет, а се воспоставени и првични контакти со неколку факултети во странство кои многу бргу би можеле да резултираат со потпишување договори за соработка.

Во прилог на потребата за отворање на катедра за словенска филологија,

односно славистика во иднина, одат следниве факти:

- а) местото на славистиката во современата наука е загарантирано. Само до пред неколку години се зборуваше за алармантната состојба во која се наоѓа славистиката, меѓутоа последните информации говорат за тоа дека „ситуацијата, сепак, не е до таа мера алармантна, а во некои земји по 2003 година дури почнува и да се поправа“ (Ђурчинов, 2009);
- б) Република Македонија мора да се приспособува на новата реалност која настана во првата деценија на 21 век, а се однесува на општествено-политичките односи во Европа и во светот. Имено, не смее да остане незабележано дека Европската унија се шири на Исток. Исто така, не смее да не се каже и тоа дека Република Македонија, како можна идна земја-членка на ЕУ треба да биде во чекор со промените, т.е. не смее да го запостави зголемениот интерес на западните Европејци за јазикот и културите на секој народ од земјите на бившиот СССР, особено за рускиот јазик и култура (Киршова и др., 2005);
- в) на седницата на Европскиот совет во Лисабон на 23 и 24 март 2000 година, донесена е фамозната Лисабонска стратегија 2000 во која се вели дека до 2010 година Европската унија ќе има најконкурентна економија која ќе се заснова врз знаење (Lisbon Strategy 2000). Значи, Европа ја пренасочи својата образовна политика и своите образовни системи кон новите општествени, културни и економски предизвици (Ивановиќ, 2000), каде што во тек е преориентирање на образовниот процес во земјите на Европската унија што се реализира кај некои земји во целост, а кај некои само во сферата на основното, средното или високото образование (Кончаревиќ, 2003). Знаењето за кое станува збор во стратегијата ќе се стекнува на два начина – преку класично учење и преку електронско учење – знаење стекнато преку мултимедија и Интернет. Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип има извонредни ресурси да ја имплементира оваа стратегија во целост и преку катедра за словенска филологија, односно катедра за славистика.

Заклучок

Од горенаведените факти, очигледно е дека постои реална потреба од основање на катедра за словенска филологија, односно славистика. Како новооснован факултет кој со својата работа ветува извонредни резултати на полето на филологијата, наведената катедра би била уште еден дополнителен мотив за проширување на неговата мисија и функција. Во свет во кој науката се менува со светлосна брзина, наша должност е да се обидеме да ја предвидиме иднината и да се приспособиме на условите што ќе ни ги донесе утрешниот ден. За да биде во чекор со модерното време, факултетот треба да размислува и за своите развојни програми за следната деценија. Во нив мора да има место

и за наведената катедра.

На крај, би си дозволил да ја парафразирам мислата на Гоце Делчев со спортски жаргон: доколку светот го гледаме како „поле за културен натпревар меѓу народите“, без катедра за словенска филологија, односно славистика во нашиот состав, да не дозволиме да го започнеме натпреварот со негатива.

Библиографија

1. Ајдачиќ, Д. (2005), Ко ме је данас потребна славистика?, Славистика, Књига IX, Београд: 64-69.
2. Ивановиќ С. (2000), Стратешки циљеви реформе образовања. - Настава и васпитање, Београд, бр. 1-2, стр. 5-15.
3. Киршова, М., Зикова, Ј. (2005), Изучавање руског језика у европским земљама – Славистика. Књига IX, Београд: стр. 70-78.
4. Кончаревиќ, К. (2003), Русистичко образовање данас: проблеми и перспективе, на <http://www.russian.slavica.org/article108.html>
5. Лингвистическиј енциклопедическиј словарь / Под ред. В.Н.Ярцевой. – Москва., 1990 – С.458.
6. Lisbon Strategy (2000): Lisbon European Council 23 and 24 march 2000. Presidency Conclusions. In: *http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
7. Пипер, П. (2005), Језичка страна глобализације у словенским земљама. – Славистика. Књига IX, Београд: 19-28.
8. Соколянскиј, А.А. (2004): Введение в славянскую филологию: Учеб. Пособие для студ. филол. высш. учеб. заведений.- М.: Издательский центр „Академия“, – 400 с. , С. 8-23.
9. Ђурчинов, М. (2009): Славистика у савременом свету, Славистика, Књига XIII, Београд: 50-54.

37.02

Оригинален научен труд
Original research paper

СТАТУСОТ НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО ВО МЕТОДИТЕ ЗА НАСТАВА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ

д-р Радица Никодиновска*

Апстракт: По бројните проучувања извршени во рамките на генеративизмот и когнитивизмот, се дојде до заклучок дека е невозможно да се отстрани преведувањето од процесот на учење на странскиот јазик заради неговата клучна функција во разбирање на значењето на структурите на јазикот-цел како и неговата клучна функција на средство за меѓујазична споредба на сите нивоа на системот: граматичко, лексичко, стилистичко, прагматичко-културно. Во однос на преведувањето во наставата на странски јазици се залагаме за ставот да не се игнорира повеќе врската меѓу преводот и дидактиката на јазиците, и да не се смета повеќе преводот како неопходно зло, туку како постапка која може да се користи во конструктивни цели.

Клучни зборови: *рехабилитација на глото-дидактичкото преведување, метајазични и контрастивни сознанија, контрола на интерференциите.*

THE STATUS OF TRANSLATION IN THE TEACHING METHODS FOR FOREIGN LANGUAGES

Radica Nikodinovska, Ph.D.*

Abstract: Despite numerous studies carried out within the frames of generativism and cognitivism, it is impossible to proceed versus elimination of translation from the process of studying a foreign language. The remark is due to its key function in understanding the meaning of structures of a target language, as well as its function as a tool for interlingual comparison of all system levels: grammatical, lexical, stylistic and cultural-pragmatic. Towards the usage of translation in teaching foreign languages the main position followed is to take in consideration the relation between translation and language didactics instead of neglecting it, as well as to consider translation as a process that can be used in constructive aims rather than considering it as a necessary evil.

Key words: *rehabilitation of gloto-didactical translation; metalingistic and contrastive cognition; interference control.*

*Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје.

*Faculty of Philology “Blaže Koneski”, S.s Cyril and Methodius University - Skopje.

Вовед

Во овој труд намера ни е да направиме кус осврт на статусот што преведувањето, како дидактичка активност, го имало во разните методи за настава на странски јазици како и да изнесеме неколку наши видувања во однос на наставата на преведувањето, но не од аспект на формирање на идни професионални преведувачи, туку од аспект на преведувањето сфатено како инструмент за учење на странски јазик.

Преведувањето во методите за настава по странски јазици

Како што е општо познато, историјата на наставата на странски јазици се карактеризира со класичната поделба на традиционални методи, честопати оквалификувани како „пасивни методи“, засновани на настава на лексика и експлицитна граматика, и модерни методи наречени уште „активни“, засновани на орално практикување на јазикот во ситуација и имплицитна граматика. Во текот на еволуцијата на дидактичките методи, улогата на мајчиниот јазик и на преведувањето отсекогаш биле во средиште на дискусиите за наставата на јазиците.

Во традиционалните методи, наречени уште *граматички* или *нормативни*, јазикот се става на втор план во однос на литературата, која била сметана за единствен израз на културата. Да се научи странски јазик значи да се научи писмениот јазик на највисоко ниво, односно да се оспособи ученикот за читање на книжевни текстови. Познавањето на јазикот се сметало за чист украс на духот.

Важноста што му се давала на писмениот јазик, како приоритетен избор, повлекувала и серија импликации во однос на дидактичките инструменти и на постапките. Станува збор за споредбена граматика, наследство на милениумската традиција на латинските граматика. Кон овој примарен инструмент обично се придружува двојазичен речник, кој се смета како „богатство на два јазика/ култури“. Лексиката се учи напамет преку долги листи на зборови со превод на мајчин јазик, додека граматиката, пак, се изучува преку експлицитно објаснети правила кои потоа се применуваат во реченици што треба да се преведуваат. Преведувањето е клучно во овие методи, и тоа се јавува под повеќе форми: систематско преведување на новите зборови, преведување на граматички вежби, вежби со преведување збор по збор од странскиот код. Ученикот постојано се упатува на зборови и структури на неговиот мајчин јазик. Учењето на вокабуларот преку листи на зборови надвор од контекст го тераат ученикот да го дели текстот на лексички единици кои не одговараат на основните семантички единици. Преведувањето е само пренесување на зборови од еден јазик на зборови во друг јазик, надвор од каква било реална комуникативна ситуација.

Кон крајот на XIX век преведувањето како дидактичка постапка е отфрлено од страна на директните методи кај кои се бара директен контакт меѓу странскиот јазик и референцијалната реалност, за да се стави ученикот, уште од прв момент, во една јазична бања, при што се прави обид за репродуцирање во класот на природните услови на усвојување на јазикот. Но, тврдењето дека преведувањето сосема се исфрла од тој процес е мошне дискутабилно, зашто ученикот, индиректно и ментално, прибегнува кон мајчиниот јазик и според тоа кон преведување.

Според Ото Јесперсен (Jespersen, 1904: 11) не само што преведувачката вештина не треба да биде цел на наставата на странски јазици, туку и другите најелементарни фази на преведување можат да се заменат со други дидактички средства. Во првата фаза, фаза на семантизација, може да се прибегне кон *директно набљудување* или кон *посредно перципирање* со помош на слики. Во втората фаза треба да се охрабри и да се стави во пракса вештината на откривање на значењето од *контекстот*, дури и со помош на објаснувања на странски јазик за да му се помогне на ученикот. Јесперсен прифаќа употреба на преведување дури во третата фаза, односно кога веќе подобро се познава странскиот јазик и на тој начин можат да се забележат разликите меѓу мајчиниот и странскиот јазик, со цел да се најдат „*подобри и попрецизни еквиваленти на странските изрази*“. Значи, само во тој случај Јесперсен ја прифаќа употребата на преведувањето и смета дека таквата вежба не треба да се користи за да се оцени познавањето на странскиот јазик кај учениците, туку тие да стекнат идеја за тешкотиите што се јавуваат при совладување на умешноста на преведувањето.

Ако Јесперсен му дава на преведувањето многу ограничен простор, Харолд Палмер, еден од основачите на применетата лингвистика, смета дека во наставата на странски јазици треба да се користат позитивните елементи од секој метод, што значи дека тој се залага за еклектички пристап во наставата на странски јазици. Во овој пристап, преведувањето, поделено меѓу стариот метод кој го наметнува по секоја цена и новиот метод кој го отфрла, добива едно ново место, место диктирано од целите на наставата. Како што вели Палмер „*во одредени моменти, и за специфични цели, употреби ги докрај сите видови на преведување: во други моменти пак, и за специфични цели, сосема отфрли го преведувањето*“ (Palmer, 1974: 113).¹

Но, факт е дека наставниците не биле научно потковани и не биле во состојба да ги спроведат новите принципи: или се засолнувале зад стариот граматичко-преведувачки метод или сервилно ги следеле упатствата произлезени од ревизијата на директната метода.

¹ “at appropriate moments, and for specific purposes, make the fullest use of all sorts of translation work: at other moments, and for the specific purposes, banish translation entirely”.

Требаше да се чекаат четириесеттите години за да може придобивките на лингвистиката и на психологијата да почнат да ги даваат толку очекуваните плодови на полето на наставата на јазиците.

Кон крајот на 1941 и почетокот на 1942 година, по влегувањето на САД во војна, веднаш се јави потреба војниците да научат добро да зборуваат странски јазици. Паралелно со таа потреба се јави и проблемот во врска со тоа како за многу кусо време да ги научат јазиците. Американските вооружени сили му се обраќаат за помош на *Linguistic Society of America* и на лингвистите кои се членови на тоа општество. Тие, врз основа на сопствените искуства во истражувањата на полето на американските јазици и под влијание на бихевиористичката психологија, предлагаат еден нов приод кој, од една страна, се надоврзува на претходното европско искуство на поддржувачите на директниот метод во однос на негирање на традиционалниот граматички пристап и давање предност на говорниот јазик, но, од друга страна, се дистанцира од прифаќање на принципите произлезени токму од американското структуралистичко и антрополошко искуство, како што е, на пример, инсистирањето на опишување на јазикот сфатен како форма и прифаќањето на јазичниот релативизам на Сапир и Ворф. Во тој приод кој се базира на имитирање, повторување, преведување, неконтинуирано повторување, практикување на дијалог, улогата на преводот е само да дава усни еквиваленти на јазикот што се изучува.

Преведувањето се отфрла и во аудио-оралната метода, произлезена од лингвистичко-бихевиористичкиот приод и заснована врз развојот на четирите основни вештини. Тоа се прифаќа само во финалната фаза. Застапникот на овој метод, Нелсон Брукс (Brooks, 1960 : 46) смета дека преведувањето, во смисла на пренесување во код Б на она што е искажано во код А, не наоѓа место во првите фази на учење на јазиците. Никогаш, според него, не може да се мисли и да се зборува истовремено на два јазика; ако се споредуваат на таков начин ќе се изгуби контролата или над едниот или над другиот. Да се бара од ученикот да го прави тоа кога сè уште го нема добро совладано новиот код е како да се бара од некој музичар да го свира истото дело, дел по дел, прво на еден инструмент кој одлично го познава, а потоа на друг инструмент кој штотуку почнал да го учи.

И аудио-оралниот како еден од директните методи го става акцентот на функционалната употреба на странскиот јазик во сите стадиуми на изучување на јазикот, без посредство на мајчиниот јазик на ученикот и на изучувањето на граматиката. Се смета дека преведувањето го попречува целосното нурнување во јазикот. Во стварноста, пак, иако не се зборува за преведување, во аудио-оралната методологија се дава големо значење на споредбата меѓу мајчиниот и странскиот јазик. И во аудиовизуелните методи се отфрла преведувањето

како дидактичка постапка, а се става повеќе акцент на комуникацијата и се отстрануваат структуралните вежби надвор од ситуација.

Според Хенри Свит, еден од најголемите ревизори и критичари на „директниот метод“, граматиката и преведувањето треба да добијат нова димензија во изучување на јазикот. Тој не ги прифаќа ни граматичко-преведувачкиот метод ниту директниот метод во нивната најчиста форма и, како што самиот Свит вели во предговорот на *The practical study of Languages*, при изучување на странскиот јазик треба да се следи „средниот пат“ кој се базира на еклетички пристап. Тој ѝ дава широк простор на граматиката, сфатена како *индуктивна граматика* односно „*текстот и граматиката би требало да бидат тесно поврзани и да се изучуваат што е можно повеќе истовремено*“ (Sweet, 1972: 116).² Свит разликува три фази во однос на користење на преводот во наставата. Во првата фаза, според него, преводот треба да се користи како наједноставно и непосредно средство за пренесување на значењето на зборовите или речениците, во втората фаза преведувањето се сведува на минимум со оглед на тоа што значењето може да се сфати од контекстот, во третата фаза треба да се истакнат разликите меѓу мајчиниот и странскиот јазик по пат на слободно идиоматско преведување. Според Свит, би можело да се додаде уште една фаза, во која студентот, откако стекнал целосно познавање на странскиот јазик, може, со леснотија, да преведува. На четвртата фаза, смета тој, би можело да се додаде уште една фаза како можност за користење на преводот, а тоа е онаа петта вештина за која говори Перини (Perrini, 1982: 235), вештина на правење стручни преводи.

Преведувањето не наоѓа свое место ниту во методите кои се засноваат на комуникативниот пристап во кој сè е во релација со јазичните потреби кои го условуваат изборот на вокабуларот и на граматичките структури подредени на говорните акти и на разните параметри како што се општествениот статус на соговорниците, говорната ситуација (телефон, разговор, средба, официјална средба), видот на јазикот (писмен или устен) и сл. Но, ако говорните акти се сметаат како универзални, лесно е да се претпостави дека во моментот кога ученикот учи еден говорен акт, тој чувствува потреба, токму заради универзалноста на тој акт, да се повика на идентичниот акт во мајчиниот јазик.

Кризата на структурализмот и на неокорпортаментизмот, во лингвистиката оттаму и во психолингвистиката, доведе до појава на ново или, поточно, обновено вреднување на преведувањето во дидактиката на странски јазици. По бројните проучувања извршени во рамките на генеративизмот и когнитивизмот, се дојде до заклучок дека е невозможно да се отстрани преведувањето од процесот на учење на странскиот јазик заради неговата

²“The text and the grammar should be intimately associated, and studied as much as possible simultaneously”.

клучна функција во разбирање на значењето на структурите на јазикот-цел како и неговата функција на средство за меѓујазична споредба на сите рамништа на системот: граматичко, лексичко, стилистичко, прагматичко-културно. Впрочем, во ситуации на спонтано учење на странски јазик, говорителот прави еден вид стратешко прибегнување на споредување меѓу мајчиниот и странскиот јазик: *во секој процес на учење, преводот одговара, пред сè, на потребата од проверка на разбирањето.*

Сепак, и покрај тоа што на преведувањето му се дава одредена важност, не е сосема јасна неговата улога во актуелните глотодидактички ориентации. Така, на пример, во описот на јазичните компетенции предвидени со *Заедничката европска рамка на јазиците*, дефинирана од страна на Советот на Европа, сосема се исклучува оваа вештина. Тоа може да биде сфатливо од аспект на издавање на меѓународен сертификат за владеење на одреден странски јазик, но е неприфатливо во национален контекст, меѓу другото, и затоа што секој студент, дури и ако не ја одбере таа професија, ќе се најде порано или подоцна во ситуација да врши преведување (усно или писмено). И од комуникативен и прагматички аспект, вештината на снаоѓање во реални ситуации воопшто не ја исклучува преведувачката вештина, како Впрочем ни одредени метајазични и контрастивни сознанија кои, сите заедно, ја подобруваат контролата на интерференциите кога јазиците ќе се најдат во контакт.

Рехабилитација на глото-дидактичкото преведување

Свесни за тоа, новите приоди се потпираат врз принципи кои се стремат кон рехабилитација на *глото-дидактичкото преведување*. Во врска со тоа Р. Галисон вели дека отстранувањето на мајчиниот јазик од наставата на странски јазик е сосема апсурдно: *„Мајчиниот јазик не влева повеќе страв. Тој се смета како задолжителен филтер при секоја настава, и, како таков, треба да се рехабилитира“* (Galisson, 1987: 64).³

Се разбира дека е надвор од дискусија да се предлагаат старите методи кои се базираат на превод. Придонесот на новите приоди е да не се игнорира повеќе врската меѓу преводот и дидактиката на јазиците, и да не се смета повеќе преводот како неопходно зло, туку како постапка која може да се користи во конструктивни цели.

Во однос на преведувањето во наставата на странски јазици се залагаме за ставот на еден од најпознатите светски традуктолози Делил кој разликува два вида на преведување, *глото-дидактичко* и *стручно-дидактичко* и кој дава сосема јасна дефиниција за тоа што претставува *глото-дидактичкото преведување*, во кој момент наставниците по јазик прибегнуваат кон него и со

³ “La langue maternelle ne fait plus peur. Elle est considérée comme le filtre obligé de tous les apprentissages, et, à ce titre, réhabilitée.”

каква цел, во што се разликува од она што го нарекува *стручно-дидактичко преведување*.

Значи, во врска со преминувањето од учење на јазикот кон учење да се преведува, Делил (Delisle, 1993: 45) го вели следново:

„(...) Глото-дидактичкото преведување има малку заеднички точки со стручно-дидактичкото преведување. Тие немаат исти цели; првиот вид на преведување се вклопува во еден метод на усвојување на јазични содржини, додека вториот вид во процес на комуникација. Глото-дидактичкото преведување му претходи, по дефиниција, на стручно-дидактичкото преведување. Оттаму и методологијата на изучување треба да биде конципирана во функција на специфичната природа и цели на стручното преведување, а не на глото-дидактичкото преведување. Поврзувањето на концепти со цел да се формулира порака според императивите на комуникацијата не е исто што и асимилирање на странски јазик или на културата која ја сочинува животната средина на тој јазик“⁴. Сметаме дека дефинициите на Делил се сосема недвосмислени и немаат потреба од дополнителни коментари.

Заклучок

На крајот на овој труд, наместо заклучоци, претпочитаеме да дадеме неколку согледувања и, според нас, корисни предлози кои истовремено претставуваат прашања отворени за дискусија и дополненија:

- глото-дидактичкото преведување може да претставува корисна вежба во наставата по странски јазици, но може да претставува и посебна цел на учење во насока на стручно-дидактичкото преведување;
- на описот на јазичните компетенции во рамките на четирите јазични вештини предвидени со европските сертификати, потребно е да се додаде дефиницијата на преведувачката вештина во разните нивоа;
- потребно е да се утврдат критериуми за оценување на преведувањето, не само како проверка на јазичната компетенција, туку и на специфичната преведувачка вештина;
- преведувањето на стручни текстови изискува соодветни јазични инструменти, а не само познавања од терминологијата;
- студентот треба да се оспособи да ги препознае текстуалните карактеристики на секој посебен вид на текст.

⁴“(...) La traduzione scolastica ha pochi punti in comune con la traduzione professionale. Non hanno la stessa finalità; la prima si integra in un metodo di acquisizione linguistica, mentre la seconda in un processo di comunicazione. La traduzione scolastica è, per definizione, anteriore alla traduzione professionale. La metodologia dell’apprendimento deve di conseguenza essere concepita in funzione della natura e della finalità specifica della traduzione professionale e non della traduzione scolastica. Raccordare concetti allo scopo di riformulare un messaggio secondo gli imperativi della comunicazione non è la stessa cosa che assimilare una lingua straniera o la cultura che ne costituisce l’habitat”.

Библиографија:

1. Brooks, N. (1960), *Language and Language learning. Theory and Practice*, Harcourt, Brace & World, New York.
2. Ciliberti, A. (a cura di) (1981), *L'insegnamento linguistico "per scopi speciali"*, Zanichelli, Bologna.
3. Delisle, J. (1993), *La traduction raisonnée*, Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa.
4. Galisson, R. (1987), *D'hier a' aujourd'hui*, CLE International, Paris.
5. Jespersen, O. (1904), *How to teach a foreign language*, Alien and Unwin, London.
6. Perrini, N. (1982), "Tradurre: una quinta abilità da sviluppare in glottodidattica?" in AA.VV.: *Processi traduttivi: Teorie ed Applicazioni*, Atti del Seminario su "La traduzione", La scuola, Brescia.
7. Palmer, H. E. (1974), *The Principles of Language Study* (1921), O.U.P., London, 1974.
8. Sweet, H. (1972), *The practical study of Languages*, O.U.P., London, 1972.

ТЕОРИЈА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО

м-р Драгана Коцева*

Апстракт: Феноменот на јазикот, како на говорниот така и на писмениот, бил предмет на истражување на теоретичарите и на практичарите од разни научни дисциплини.

Своето егзактно научно осветлување јазикот го стекна кон крајот на 19 и во почетокот на 20 век, кога Фердинанд де Сосир со своите погледи ги систематизира претходните идеи и отвори нови можности за проучување. Де Сосир и другите структуралисти вниманието го свртеле кон говорот како средство за комуникација. Тие стојат на становиштето дека јазикот се учи со говорот, а „говорот е јазик“.

Говорот е способност на човечкото битие и служи за размена на искуства во процесот на комуникација, но има и друга страна која може да ја спречува размената на комуникацијата. Во повеќенационалните заедници се воспоставуваат различни контакти со членовите што говорат различни јазици. Тие контакти на посреден или непосреден начин пренесуваат елементи од едниот систем на другиот. Пренесувањето на елементите доведува до системски промени кои можат да бидат конвергентни, што подразбира „одреден степен на два одвоени система“.

Контактот и конвергенцијата претставуваат два различни јазика и две култури. Ако се разберат овие два термина од социолошки аспект, дека истата личност ги учи елементите на јазикот и на културниот систем кој се разликува од неговиот, т.е. двојазичност и акултурација, тогаш резултатите на тој процес, односно промените што настануваат во едниот или во двата система се во интерференцијата. Интерференцијата првенствено се јавува во перформансата, односно во употребата на јазикот во конкретни ситуации. Од ова произлегува дека феноменот интерференција, пред да стане јазична појава, во прв ред е психичка појава.

Клучни зборови: *кореспонденција, збор, текст, јазик, еквиваленција.*

*Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје.

*Faculty of Philology “Blaže Koneski”, S.s Cyril and Methodius University - Skopje.

THEORY OF TRANSLATION

Dragana Koceva, M.A.*

Abstract: Phenomenon of the language, was a subject of great research by theoreticians and practical people from different scientific areas.

Language reached its scientific enlightenment at the end of 19th and at the beginning of the 20th century when Ferdinand de Saussure with his views systemised his previous ideas and opened new possibilities for researching. De Saussure and the other structuralists turned their attention to the speech as source of communication. They claim that language is learning by the speech and ‘the speech is language’.

The speech is humans’ capability and serves for exchanging experiences in the communication process, but there is other side which can stop it. In multinational communities different contacts of communication are established with the members that speak different languages, and those contacts transfer elements from both systems. Transferring of the elements leads to systematic changes that can be convergent, and this understands ‘certain degree of two separated systems’.

Contact and convergence represent two different languages and two cultures. If these two terms are understood from sociological aspect, that the same person learns the elements of the language and the cultural system which is different than his/hers (bilingualism and a-culture), then the results of that process, the changes that rise from one or in both systems are in interference. Interference appears in the performance or more specifically in usage of the language in different situations. This leads to interference as phenomenon, which means that before it becomes language aspect it was psychological aspect.

Key words: *correspondence; word; text; language; equivalence.*

Вовед

Конституирањето на теоријата на преведувањето како наука претставува долг процес, оформуван низ разни видувања сврзани со проблемите на преведувањето, од најстари времиња до денес. Преведувачката дејност се сметала за еден вид уметност со која се занимавале филозофи, писатели-преведувачи, билингвисти специјализирани за превод во разни научни домени, кои истовремено бележеле и свои размислувања и видувања за преведувањето. И покрај нивниот несистемски карактер, сите тие послужиле како солидна основа за научно толкување на прашања од доменот на преведувањето.

Теоријата на преведувањето добива статус на наука, т.е. на систем од знаења во врска со преведувањето, дури на почетокот на 20 век, а поинтензивно се развива во повоен период, во втората половина од векот. Таа е

дефинирана како интередисциплинарна наука што се занимава со проучување и на јазикот и на процесот на мислењето и разбирањето, како фактори кои се во интеракција при преведувачкиот процес. Токму интеракцијата на овие фактори ја прави теоријата на преведувањето посебна наука и претставува предмет на нејзино проучување.

Современи теориски размислувања за преведувањето

Тие може да се изделат на неколку приоди:

- лингвистички приоди, каков што е оној на Џон Кетфорд (John Catford), разработен во неговото дело „Лингвистичка теорија на преведувањето“ (A linguistic theory of translation);
- книжевни приоди, каков што е приодот на Езра Паунд (Ezra Pound) разработуван во рамките на т.н. „преведувачки работилници“ (“Translation workshops”) во САД;
- филозофски приод како оној на Штајнер, образложен во делото „По Вавилон“ (After Babel), инспириран од есејот на Валтер Вењајмин „Задачата на преведувачот“;
- приоди засновани врз преведувачка практика. Во рамките на овој приод ќе се осврнеме на една, се чини, широко прифатена теорија за преведувањето во школите за преведувачи во Германија (Институтот за преведувачи, толкувачи и за меѓународни односи (ITI-RI), во рамките на Универзитетот Марк Блок во Стразбур) во последниве две децении, каква што е интерпретативната теорија на преведувањето (ИТП).

Главни застапници на оваа теорија се Маријан Ледерер (Marianne Lederer) и Даница Селескович (Dánica Seleskovitch) од Вишата школа за преведувачи и толкувачи (усни преведувачи) (ESIT), основана во 1956 година, што функционира во рамките на Универзитетот Париз III -Нова Сорбона.

Интерпретативна теорија (ИТП)

Се темели врз искуства што нејзините застапнички ги стекнале главно како усни преведувачи (толкувачи) и претставува еден вид надградба на делото на Едмонд Кари (Edmond Cary), и самиот толкувач и преведувач, кој се смета за еден од првите традуктолози што тргнува од толкувачката практика, практиката на усното преведување, за да го објасни писменото преведување. Она на што се надоврзуваат тие две се ставовите на Кари, сублимирани во форма на дефиниција за преведувањето што тој го сфаќа како постапка за изнаоѓање еквиваленција меѓу два текста напишани на различни јазици, при што еквиваленцијата секогаш и неминовно зависи од природата на двата текста, од читателската публика на која ѝ се наменети, од односите меѓу културите на двата народа, од состојбите на времето и местото во кое се настанати и сл. Релевантно за интерпретативната теорија е тоа дека таа го насочува својот

интерес кон теоризација во врска со преведувачката постапка, оставајќи го настрана разрешувањето на лингвистичките проблеми што се јавуваат при преведувањето кога два јазика не се владеат подеднакво, што, впрочем, навлегува во доменот на контрастивната лингвистика. Оттука, самиот поим преведување, кој се карактеризира со општост на своето значење, во рамките на оваа теорија се сфаќа како поим кој дозволува со него да се именуваат главно две постапки, кои и покрај изразитата меѓусебна сродност, се разликуваат според целите што треба да ги постигнат.

Поимот преведување

Од една страна, под поимот преведување се подразбира лингвистичка постапка, што Ледерер ја нарекува лингвистичко преведување (*traduction linguistique*), применлива во наставата по странски јазици, при која се совладуваат преведувачки проблеми од јазична природа. Ваквото преведување се спроведува главно преку вежби за вонконтекстуално преведување, наменети за утврдување кореспонденција на лексичко или на синтаксичко ниво, поточно, на ниво на јазик, со цел да се открие значењето на еден збор или синтагма и да се избегне тој да биде погрешно разбран како последица на недоволното познавање на јазикот што го изучуваат учениците.

Од друга страна, под поимот преведување се подразбира постапка, која не се ограничува само на работа врз јазикот, т.е. врз начините на кои се искажува даден јазичен проблем во едниот или во другиот јазик, туку претставува постапка која ги надминува границите на текстот што се преведува. При таа постапка, преведувачот, низ една сеопфатна ментална активност, ги интегрира своите познавања за авторот на изворниот текст, за неговите мотиви, за околностите и за времето во кое е напишан текстот, за читателската публика на која тој ѝ е наменет и сл. Вака сфатеното преведување може да настапи дури откако добро ќе се совлада изворниот јазик. Преведувачката постапка од овој вид, Ледерер ја нарекува интерпретативно преведување (*traduction interprétative*) и ја врзува за преведувањето текстови збогатени со контекст, при што е потребно да се воспостави еквиваленција на ниво на смисла меѓу т.н. изворен јазик и јазик цел.

Воспоставувањето еквиваленција е општоважечки принцип при преведувањето не само на книжевни (поетски, драмски, прозни) текстови, туку и на стручни, текстови од различни области. Сепак, тежнењето кон еквиваленција не подразбира и целосно исклучување на утврдувањето кореспонденција на ниво на зборови, синтагми или синтаксички форми.

Цел на преведувачката постапка

Целта е постигнувањето успешен превод што се огледува во постигнувањето глобална еквиваленција меѓу изворниот и преведуваниот

текст. Во нејзини рамки, кореспонденцијата би нашла примена само онаму каде што е неопходна, зашто систематската употреба на кореспонденти не би довела со сигурност до постигнување еквиваленција на ниво на смисла.

Развивајќи ги ставовите на Кари и водејќи се од сопственото толкувачко искуство, Селескович и Ледерер ја темелат својата теорија врз начелото: „Кажи го она што си го разбрал“, зашто преведувачот не треба да ги преведе зборовите што се искажани од страна на говорителот, туку смислата на кажаното. Токму смислата, а не зборовите, е таа која останува во меморијата на толкувачот и го овозможува разбирањето на пораката (првиот од седумте принципи што ги наведува Розан, при разработка на техниката за бележење на пораката при консекутивно толкување). Усниот преведувач успешно ќе ја заврши својата работа само доколку ја преведе таа меморирана смисла. Според оваа теорија, усниот превод, за разлика од писмениот, многу поочигледно претставува одраз на она што толкувачот или усниот преведувач го има разбрано. Смислата на кажаното може да се согледа при усното преведување, од проста причина што пишаниот текст е одделен од околностите во кои е создаден што, пак, неминовно води кон постепено губење на врската меѓу текстот и стварноста на која тој се однесува. Наспроти тоа, при усното преведување, толкувачот се наоѓа во присуство на говорител, чиешто мисли и говор, искажани во рамки на една ситуација на комуникација, тој треба да ги преведе. Што се однесува, пак, до зборовите, тие исчезнуваат, како што, впрочем, вели и познатата латинска изрека: “*verba volant*”.

Според тоа, клучен збор во ИТП е зборот, или терминот смисла. Селесковиќ и Ледер, се разбира, ја сметаат смислата за централно прашање не само при усното преведување, туку и при писменото, независно од тоа што пораката кај овие два начина на преведување настанува во различни околности и што се соопштува или прима по различен пат. При усното преведување толкувачот ги перципира звуците што оформуваат зборови во рамките на еден исказ придонесувајќи, преку таа своја улога, за пренесување на пораката. При писменото преведување, преведувачот пред себе има графички знаци, кои оформувајќи ги зборовите во рамките на еден текст, ја пренесуваат пораката до преведувачот. Според ИТП, процесот на премини од звук до смисла е идентичен на процесот на премин од графика до смисла, или, поинаку кажано, она што се случува на ментален план при усно преведување се случува и при писмено преведување. Пред да пристапи кон писмен превод, преведувачот најпрвин треба да ја издвои смислата од текстот, поточно, намисленото на авторот или како што се вели, она што авторот сакал да го каже.

Интерпретативниот процес започнува кога преведувачот го интегрира со тие зборови не само своето познавање на соодветните лингвистички концепти, туку и своите познавања во врска со воњазичната стварност на која упатуваат тие концепти. Кога се употребени изолирано, зборовите се интерпретираат

како лингвистички концепти. Кога се употребени, пак, во рамките на еден текст, тие добиваат смисла која е попрецизна и поширока од нивното основно значење. Велиме попрецизна заради тоа што во рамките на текстот обично се актуализира одредено значење на еден збор, а не сите значења одеднаш што може да ги има конкретниот збор. Поширока, пак, заради активирањето одделни познавања – што во ИТП се нарекуваат когнитивни дополненија – кои им се придобиваат на актуализираните семантички црти за да произведат смисла. Според Ледерер, смислата е девербализирана целина, зачувана во содејство со двојазичните познавања на толкувачот.

Когнитивни дополненија

Тие се важен поим во интерпретативната теорија на преведувањето. Укажувањето на нивното присуство во рамките на една писмена или усна преведувачка постапка, претставува логичен исход од претпоставката дека ниедна индивидуа, па, според тоа, ниеден преведувач не пристапува кон читање, односно кон преведување на еден текст без одредени претходни познавања стекнати благодарение на сопственото животно искуство. Со помош на тие свои познавања, макар и делумни, тој успева да го протолкува, да го интерпретира текстот.

Во рамките на когнитивните дополненија, Ледерер издвојува две суштински компоненти:

- „когнитивниот багаж“ (*bagage cognitif*) што го сочинуваат долгорочни јазични и вонјазични (пред)знаења (спомени, настани, емоции, теориски познавања, заклучоци од размислувања, знаења од општата култура) акумулирани во меморијата на еден поединец во текот на неговиот живот. Дел од когнитивниот багаж може да биде заеднички за општествената средина, при што знаењата на различни поединци за одредена појава се преклопуваат, а дел може да е своина на секој поединец;
- когнитивниот контекст (*contexte cognitif*) што го сочинуваат сознанијата до кои доаѓа преведувачот при читањето на даден текст. Тоа се, всушност, вонјазични сознанија, девербализирани информации, што текстот му ги нуди на преведувачот и што тој краткорочно ги акумулира во својата меморија. Вака акумулираните сознанија, кои го оформуваат когнитивниот контекст, се помалку трајни од сознанијата акумулирани во когнитивниот багаж зашто се врзани за конкретен текст и се во функција на неговото разбирање. Тие, всушност, му овозможуваат на преведувачот да ја согледа логичната поврзаност и систематизираност меѓу деловите на една текстуална целина.

Благодарение на овие когнитивни дополненија, толкувачот/ преведувачот или читателот може да ја интерпретира информацијата, при што пишаниот јазик добива смисла, а со тоа текстот е разбран. При толкувањето, на пример,

тие се активираат несвесно, ја придружуваат низата зборови изговорени во рамките на еден говор и придонесуваат за оформување идеја во врска со кажаното, за изделување на неговата смисла од страна на толкувачот. Притоа, како резултат на фузијата на когнитивните дополненија и на семантизмот на зборовите се создава т.н. смисловна единица. Таа претставува најмал елемент што овозможува утврдување еквиваленција при толкувањето. Смисловните единици, како девербализирани сознанија во свеста на толкувачот, следуваат една по друга и придонесуваат во оформувањето на општата смисла на усниот говор. Така, доколку се погледне начинот на кој е искажана смислата што ја носат зборовите во јазикот на кој се преведува, ќе се забележи дека тој претставува единство од два составни елемента: актуализирани семантички црти или лингвистички значења и когнитивни дополненија.

Откако ќе ја издели смислата на пораката соопштена во усна или во пишана форма, преведувачот станува автор за своите идни читатели. Следува процесот на изразување (Expression) во сопствениот јазик, во кој учествуваат свесни и несвесни механизми на мислењето. Преку нив преведувачот трага по најсоодветниот начин кој ќе оствари поврзаност меѓу искажаната идеја и јазичните средства што треба да ја изразат. Со своите ставови во однос на процесот на изразување, ИТП се доближува до ставовите на Жан Делил (Jean Delisle) кој процесот на (пре)изразување во сопствениот јазик го нарекува „ревербализација“ (Reverbalisation).

Според интерпретативната теорија на преведувањето, преведениот текст треба да го предизвика истиот когнитивен и емотивен ефект кај читателот каков што предизвикува оригиналниот текст кај своите читатели. Успешниот превод се дефинира како превод што не содржи ниту јазични грешки ниту грешки во методската постапка. Под јазична грешка се подразбира неправилност во употребата на средствата на јазикот на кој се преведува, забележана на лексичко и на граматичко ниво. Под грешка во методската постапка се смета прекумерната примена на лингвистичкото преведување, т.е. прекумерната кореспонденција во текстот на преводот.

Фази на преведувачка постапка

Првата фаза опфаќа разбирање на смислата – до смислата се доаѓа, како што веќе рековме, при интерпретативниот процес во кој значаен удел имаат когнитивните дополненија.

Втора е фазата на девербализација при која преведувачот станува свесен за она што авторот сакал да го каже со секој дел од текстот. Девербализацијата е особено потребна фаза, како при усното така и при писменото преведување. Преведувачот треба да се отргне од влијанието на формите на конструкциите на речениците што ги гледа пред себе во текстот, поточно да ја издвои смислата од формалната јазична потпора. Во својот обид да преведе еден текст,

преведувачот честопати станува пленик на формата што ја генерира смислата во изворникот, па се обидува да употреби иста таква форма во јазикот на кој преведува, паѓајќи со тоа во стапица на кореспонденцијата без можност да постигне еквиваленција на ниво на смислата.

Третата фаза опфаќа изразување или поточно преизразување на смислата во јазикот на преводот. Таа подразбира изнаоѓање формулација во јазикот на преводот во која ќе биде вообличена смислата и која ќе ги почитува нормата и вообичаеното изразување на тој јазик.

Трите наведени фази на преведувачкиот процес што ги постулира ИТП се применливи како при функционалните преводи, преводите од одредена научна или стручна област, како и при книжевен, а во неговите рамки и на поетски превод. Тој процес е ист како во случај на усното, така и во случај на писменото преведување, заради што застапувачите на оваа теорија ѝ придаваат универзален карактер.

Заклучок

Преведувањето е корисна работа затоа што им дозволува на луѓето да се разбираат меѓу себе иако не ги познаваат јазиците на другите луѓе. Луѓето отсекогаш стапувале во контакт едни со други, но денешните средства за комуникација наметнуваат потреба од речиси секојдневно општење со луѓе кои зборуваат други јазици што не можело ни да се замисли, на пример, пред еден век. Оттука произлегува потребата од изучување на повеќе странски јазици, како и произведување на повеќе кадри од областа на преведувачи/толкувачи.

Преведувачот се соочува со два процеса што треба да ги совлада при преведувањето. Првиот е разбирање на изворната говорна единица (декодирање), додека вториот е реформулација на изворната говорна единица во друг јазик (енкодирање). Присуството на овие два процеса, „декодирање и енкодирање“, би можело да наведе на тоа дека станува збор за процеси што се аналогни на оние при зборувањето, меѓутоа употребениот термин реформулација ни дава до знаење дека преведувачот не ја енкодира својата сопствена мисла, туку ја користи изворната говорна единица што треба да ја пренесе, преведе или реформулира во друг јазик. Преведувачот е медиум преку кој се остварува говорната интеркомуникација што може да биде еднонасочна (само од говорникот кон интерговорникот) или двонасочна (во говорната интеракција). На крајот, можеме да заклучиме дека преведувачот не може да прави чуда, особено ако изворникот (текст или говор) содржи одредени недостатоци, туку треба да биде вистински медиум преку кој комуникацијата меѓу двајца или повеќе соговорници ќе се одвива без пречки и речиси незабележано.

Библиографија

1. Delisle, J. (1980), *L'analyse du discours comme méthode de traduction*. – Ottawa: Presse de l'Université d'Ottawa.
2. Lederer, M. (1994), *La traduction aujourd'hui*. Paris: Hachette.
3. Rozan, J.F. (1965), *La prise de notes en interprétation consécutive*. – Genève: Librairie de l'Université Georg & Cie, S.A.
4. Seleskovitch, D. (1968), *L'interprète dans les conférences internationales – Problèmes de langages et de communication*. Paris: Minard Lettres Modernes.
5. Сигмунд Ф. (1976), *Увод у психоанализу, књига 2*, Матица српска, Белград.

ОСНОВНИ ПОИМИ ВО ТРАНСЛАТОЛОГИЈАТА, КУС ОСВРТ КОН ТОЛКУВАЊЕТО КАКО ДЕЈНОСТ

Даринка Веселинова*

Апстракт: Во трудов со наслов *Основни поими во транслатологијата, осврт кон толкувањето како дејност* станува збор за основните поими коишто се поврзани со транслатологија, односно со науката за преведувањето и толкувањето. Овде е даден вовед во основните видови транслација, при тоа повеќе место му се отстапува за толкувањето како една дисциплина, која е со навистина долга историја, ако ја набљудуваме како дејност, но истовремено со мошне кратка историја, ако ја набљудуваме како наука. Се наведуваат главните разлики меѓу видовите транслации, а подетален осврт се прави на симултаното и консекутивното толкување, кои во денешниот модерен свет на глобализацијата, на сè поголемите трговски размени и политичка соработка меѓу државите, во време кога туризмот се развива сè повеќе и повеќе, ја зголемуваат и својата улога и своето значење.

Клучни зборови: *транслатологија, транслат, преведување, толкување, симултано толкување, консекутивно толкување.*

BASIC CONCEPTS OF TRANSLATOLOGY – SHORT INTRODUCTION INTO THE PRACTICE OF INTERPRETING

Darinka Veselinova*

Abstract: In this essay entitled *Basic concepts of Translatology- short introduction into the practice of interpreting* the basic concepts related to translatology are analysed, i.e., the science of translation and interpretation. Furthermore, the concept of translation is defined and the basic types of translation are reviewed with a special emphasis on interpretation as a discipline with a very long history, observed as a practice, and with a short history, observed as science. The essay also includes the main differences between the different types of translation, and a detailed review of simultaneous and consecutive interpretation, which in today`s modern world of globalization, increasing trade and political

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

cooperation between countries and in an era of tourism expansion, are increasing their role and significance.

Key words: *translatology; translat; translation; interpreting; simultaneous interpreting; consecutive interpreting*

1. Вовед

Досега во науката за преведувањето и толкувањето многу често се наметнувале дискусии и постојано се трагало по научни решенија за проблемите во врска со дејностите преведување и толкување. Објавени се и сè уште се објавуваат многубројни статии, студии, книги во кои проблематиката поврзана со преведувањето и толкувањето се проучува од теориско и практично гледиште. Науката за преведувањето и толкувањето се развивала и се развива врз основа на записите на преведувачите за дилемите и проблемите со кои се среќавале во својата дејност, но и врз основа на критичките оценки на конкретните преведувачки остварувања од антиката па до денес. За толкувањето не може да се каже дека имаме записи од ваков вид затоа што тоа е, пред сè, усно и затоа што со теоретските пристапи кон науката за толкувањето теоретичарите почнуваат да се занимаваат многу подоцна. Но, тоа не значи дека толкувањето е млада дејност. Напротив. Толкувањето е многу стара дејност, присутно било секогаш кога припадници на две различни култури доаѓале во контакт. Со оглед на тоа дека усното преведување, односно толкувањето, пред појавата на писмото не оставило никакви историски траги, за него може да се донесуваат заклучоци само на индиректен начин. Долго време толкувањето било сметано како активност од втор ред, затоа што претставува репродукција на нечија креација.

2. Основни поими во транслатологијата

Транслатологијата,¹ или науката за транслацијата (герм. Translationswissenschaft), е хипероним кој ги обединува науката за преведувањето (герм. Übersetzungswissenschaft) и науката за толкувањето (герм. Dolmetschwissenschaft). Притоа мораме да водиме грижа за разграничувањето меѓу транслатологијата и нејзините компоненти. Транслатологијата се занимава со научното истражување на транслацијата која претставува процес на преведување и толкување. Со други зборови, транслатологијата е емпириска наука чија задача е да го опише феноменот транслација. Во многу германски научни трудови се среќава и терминот Sprachmittlung / Sprachmitteln кој со оглед на неговото значење („посредување“) е, исто така, сосема оправдан.

¹ Kade, O. (1968): Vermittelte Kommunikation, Sprachmittlung, Translation, Web Verlag Enzyklopedie, Leipzig.

Транслатологијата можеме да ја класифицираме на следниве четири гранки:²

- а) теорија на преведувањето;
- б) историска (теоретско-историска, преведувачко-историска, рецепциско-историска) компонента на науката на преведувањето;
- в) лингвистичко-контрастивна наука на преведувањето;
- г) применета наука на преведувањето (вклучително: критика и дидактика на преведувањето).

2.1. Преведување наспрема толкување

Кажано во груби црти, преведувањето се однесува на писменото пренесување на содржините од еден на друг јазик. Во англискиот јазик за преведувањето се користи терминот *translation*, во германскиот *Übersetzen*, во францускиот *traduction*.³ Преведувањето се одвива во поповолни услови, за разлика од толкувањето. При декодирањето на изворната порака преведувачот има повеќе време, а тоа му овозможува да ја проучи подетално и поцелосно. Освен тоа, преведувачот може да консултира речници, енциклопедии и прирачници, но и стручњаци од областа на која ѝ припаѓа проблематиката на преведуваниот текст, како и стручњаци за соодветниот јазик. Преведувачот може, исто така, да го дотерува својот превод. Но, сепак, преведувањето е тешка и одговорна работа. Иако станува збор за веќе создаден текст, тој мора да има способност за креирање на нов текст, за да може на читателите на другиот јазик, кои припаѓаат на друга, повеќе или помалку различна култура, да им ја пренесе содржината на пораката разбирливо и верно. Преведувачот, исто така, се става често во ситуација да експериментира со јазикот-цел, да бара преводни еквиваленти за поими што можеби не се вообичаени за една средина, или да создава нови, доколку такви воопшто не постојат. Тој е творец кој го збогатува јазикот на преводот.

Преведувањето може да биде во форма на литературен превод или стручен превод, но може да има и други форми: преведување на библиски текстови, синхронизација на филмови и сл. Под преведување на стручни текстови се подразбира преведување на текстови, кои припаѓаат на одредени подрачја од науката или техниката и се пишувани на т.н. стручен јазик. Овој јазик се карактеризира со посебна граматичка структура и со стручна терминологија која изразува концепти или предмети кои не се општо познати, туку им се познати на оние кои се занимаваат со областа во која се пишувани. Па така,

² Симоска, С. (2005): Преведувањето наспрема толкувањето: теоретски пристапи и дидактички последици, во Годишен зборник – Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, кн. 30, Скопје, стр. 123.

³ Арсова, Николик, Л. (1999): Преведување: теорија и практика, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, стр. 73.

преведувачот мора да располага и со соодветна терминологија, а да биде и свесен за разновидноста на типовите текстови, како и за преведувачката цел. Јазикот е концизен и кристално јасен, така што какви било недоследности на преводот во однос на оригиналот би се забележале лесно од страна на читателот на преводот. А пак преведувањето на литературни текстови се врши на нивото на содржината и на нивото на формата. На првото ниво се пренесува пораката, а на второто формата која има суштинско значење за целото литературно дело. Овие две нивоа се тесно поврзани меѓу себе, а карактерот на сплетот зависи од жанрот на делото, правецот на кој тоа му припаѓа, но и од индивидуалниот стил на самиот автор. Литературниот превод е, пред сè, уметност. Освен доброто познавање на двата јазика, овде доаѓа до израз и една друга уметност: креативноста и чувството за уметност.

Толкувањето, од друга страна, пак, се разликува во голема мера од преведувањето. На англиски јазик тоа се означува како *interpretation*, на германски *Dolmetschen*, а на француски *interpretation*. Толкувачот овојпат ја прима пораката како говорна низа. За многу кратко време треба да ја декодира и одново да ја кодира во јазикот-цел. Од толкувачите се очекува да преведат просечно 100-200 зборови во минута. Толкувачот само кратко време ја има пораката во главата и мора веднаш да им ја пренесе на слушателите, што значи дека нема време да го менува својот исказ, во случај на грешка или доколку смета дека се сетил на подобра опција од она што веќе го кажал. Исто така, тој нема можности да побара каква било помош. Толкувањето се одвива во два основни вида толкувања: симултано и консекутивно.

2.2. Симултано наспрема консекутивно толкување

Симултано толкување. Симултаното толкување е таков вид усна транслација која се врши речиси истовремено со изговарањето на усната порака. Толкувачот има многу кратко време, за кое тој треба да ја пренесе пораката од изворниот јазик на јазикот-цел. Тој толкува речиси истовремено со говорителот. Со заостанување само од 5-10 секунди, толкувачот треба да ја прими изворната порака, да ја декодира и одново да ја кодира на јазикот-цел и потоа, истовремено додека таа порака уште тече, да ја изговара. Ова секако претставува голем напор за толкувачот, па за да може да се справи со овој предизвик, потребно е да исполнува неколку услови: да може да мисли истовремено со говорителот, да може автоматски да го извршува процесот на декодирање на изворната порака и на нејзино кодирање во јазикот-цел, да може истовремено да слуша и да зборува, односно да го дели вниманието, и тоа брзо, затоа што е под постојан притисок од недостиг од време, да може да меморира извесна должина на секвенци од текстот од моментот кога ќе ја слушне до моментот кога ќе го изговори текстот на јазикот-цел. Освен со недостигот од време, тој мора да се соочи и со неизедначеноста на ритмот

на зборувањето од страна на говорникот, па кон оваа промена треба да се приспособува постојано.

Освен ова, симултаниот толкувач треба да има и добра моќ на концентрација, интелигенција, способност за брзо реагирање, способност за антиципирање. Постојано толкува секвенци од текстот и формира заокружени целини, па така поради недостиг од време се става во ситуација да прогнозира. За ова е потребно општа култура, пошироко познавање на проблематиката, конкретно познавање на терминологијата, добра подготовка, но, се разбира, и одлично владеење на двата јазика. Текстот што се создава со толкувањето се одликува со посебна структура, тој постојано се скратува и се одликува со концизност, збиеност, јасност и отсуство на детали. Ова скратување на текстот на изворната порака, пренесена на јазикот-цел, се нарекува *јазична компресија*. Таа му овозможува на толкувачот да добие во време за да може да ја следи јазичната низа на говорникот, а притоа без да го изгуби темпото, но и за да може воопшто да толкува. Има многу елементи во дискурсот кои помагаат да се оствари јазичната компресија, а тоа се т.н. редуванти во текстот. Станува збор за одредени сигнали кои се појавуваат двојно или кои не се неопходни, за да може да се разбере пораката, па така тие можат да се изостават, а комуникацијата, сепак, да се одвива непречено. Јазичната компресија се остварува преку замена на зборови, зборовни групи или цели реченици со соодветни пократки јазични единици, со изоставање на оние делови кои веќе се спомнати на друго место во текстот, или кои не се битни, со упростување на семантичката и синтаксичката структура на реченицата. Доколку, пак, во изворниот јазик се сретнат термини за кои толкувачот не може да пронајде соодветни еквиваленти во јазикот-цел, или кога постојат значителни разлики во структурата на двата јазични система, тогаш толкувачот е принуден да толкува описно, а тоа значи дека му е потребно подолго време. Симултаното толкување брзо го исцрпува толкувачот, па затоа во кабината седат двајца толкувачи, кои обично се менуваат на секои 20-30 минути.

За реализација на овој вид толкување неопходна е техничка опрема: специјално изолирани кабинати, приемник преку кој преведувачот го добива изворниот текст, микрофон и индивидуални транзисторски приемници преку кои слушателите го добиваат транслатот. Овој вид толкување се применува на големи собири, најчесто меѓународни, и при средби на делегации кога се зборува на повеќе јазици.

Консекутивно толкување. При консекутивното толкување толкувачот го слуша прво излагањето на говорникот, а потоа го толкува, откако испраќачот на пораката изговорил дел од текстот или го завршил целиот, доколку станува збор за покус текст. Овојпат толкувачот има време да ја расчлени пораката и да ги запомни деталите. Должината на текстот зависи од повеќе фактори: од ситуацијата (изјави, предавања, разговори и др.), од

карактерот на текстот (тежината, разбирливоста и др.), од самиот договор помеѓу говорникот и толкувачот, а таа може да изнесува од неколку зборови до цели текстови. Но, овие две крајности се неприфатливи. Делењето на кратки фрагменти оневозможува да се добие целосен преглед на содржината, а предолгиот текст, пак, ја оптоварува меморијата на толкувачот, а тоа се одразува врз квалитетот на преводот. Вообичаено, излагањето на изворниот јазик трае 1 до 10 минути, а просечната брзина при консекутивното толкување е 150 зборови во минута. Но, и овде се појавува проблемот дефицит на време, затоа што веднаш по престанувањето на говорењето толкувачот треба да ја соопшти содржината на друг јазик. Посебно обележје на консекутивното толкување е оптоварувањето на меморијата. А за да се растовари меморијата се прават белешки, и тоа за време на примањето на изворната порака. Освен тоа што овој вид толкување го карактеризираат дефицитарноста на времето и оптоварувањето на меморијата, во текот на толкувањето толкувачот се наоѓа и во посебни психички и физички услови. Тој е изложен на постојано оценување од страна на слушателите меѓу кои се наоѓаат и стручњаци од одредена област, а некои од нив го познаваат изворниот јазик, филолози кои се стручњаци за јазик, може да биде изложен пред голем аудиториум кој создава дополнителна трема кај преведувачот, а во големите сали постои и ризик преведувањето да не допре до сите слушатели во адекватен вид.

Консекутивното толкување се практикува во различни ситуации и тие го определуваат неговиот карактер. Овде ќе го спомнеме судското толкување кое, според методологијата, се разликува од толкувањето на конференции, предавања или разговори. Тоа се карактеризира со помали јазични целини, со одделни реченици, или дел реченици, или дури групи на зборови. При ова толкување неопходно е поседување на стручен вокабулар, како од правната терминологија, така и надвор од неа, во зависност од тоа за какви случаи се суди (финансиски – за финансиски прекршоци, медицински – за телесни повреди и сл.). Овие секвенци може да се бележат, но и не мора.

3. Заклучок

При толкувањето се случуваат два главни процеса: процес на примање на пораката од изворниот јазик и процес на продуцирање на пораката на јазикот на преводот. Овие два процеса подлежат на повеќе фази. Првиот процес се одвива во следниве фази: слушање на пораката, декодирање, запомнување, а понекогаш и бележење на пораката. Вториот процес се одвива во фазите: повторно кодирање на пораката во јазикот на преводот и нејзино соопштување во таква форма кои со еден збор се викаат продуцирање.

Што се случува во психата на толкувачот при процесот на толкување? При фазата на слушање толкувачот ги прима јазичните единици од изворниот јазик од говорникот кои во мозокот бараат кореспонденција со семантичкиот

спектар што му стои на располагање. Откако ќе се оствари оваа врска, настанува поврзување на зборот со контекстот и со преостанатите зборови што му претходат или што следуваат. Дури тогаш се открива значењето на слушнатиот јазичен елемент. Како таков потоа толкувачот го трансформира на другиот јазик и го изразува со помош на говорните органи. Според Лефеве,⁴ во секоја форма на комуникација доаѓа до загуба, а загубите се уште поголеми при толкувањето затоа што дури да стигне пораката од говорителот до толкувачот, таа трпи извесни загуби, а пак понатаму дури да стигне до слушателот на преводот губи уште повеќе, така што, колку и да е добар преводот, загуби секако има. Ова се должи на следново: говорникот има една мисла, при нејзината вербализација се појавува остаток, односно загуба, преведувачот кога ја прима пораката добива своја сопствена претстава за пораката, па и тука се јавува остаток, добиената ментална слика тој ја интерпретира на другиот јазик, и при тоа повторно се јавува остаток, кога слушателот ја прима пораката повторно има некои загуби, така што на крајот толкувањето се сведува на пренесување на главната идеја од говорителот до слушателот на преводот. Затоа велíme дека е невозможно да се преведе оригиналот од збор до збор, со сите детали, и со истата граматичка и лексичка структура од изворниот јазикот на јазикот од преводот. Тоа е така затоа што не постојат два јазика кои имаат апсолутно иста лексика и граматика. Но, дополнителни тешкотии претставуваат и фактите дека толкувачот е под постојан притисок од времето, неговата меморија се оптоварува со многу информации и тој е изложен пред јавноста што му создава дополнителен психички притисок. Па така, тој се концентрира на семантиката на изворниот текст, на идејата, на смислата, а не на јазичните средства со кои се изразува говорникот. Згора на тоа го додаваме и фактот дека при консекутивното толкување толкувачот користи техниките на бележење, кои му ја растоваруваат меморијата, бележи симболи кои потоа ги интерпретира на свој начин, односно самиот избира со кои јазични средства ќе ја изрази содржината, а не бележи зборови. Па сосема е нормално овде да зборуваме за измени на формата на изворниот текст, или на стилот, но во никој случај не за измени во содржината. Поради тежината на оваа професија, толкувачот, освен тоа што треба да поседува извесни карактеристики и соодветно образование, треба исто така претходно да биде запознаен со постапките, односно со стратегиите⁵ кои би можел да ги искористи во ситуации кога би се појавиле јазични елементи во изворниот

⁴ Lefevre A. (1981): Programmatic Second Thoughts on „literary“ and „translation“.

Види во: Никодиновска, Радица (2009): Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, стр. 46.

⁵ Повеќе за стратегии види во: Kautz, U. (2002): Handbuch Didaktik des Uebersetzens und Dolmetschens, Iudicium, München, стр. 343.

јазик кои немаат целосен формален еквивалент во јазикот-цел. Тогаш буквалниот превод е невозможен, па се препорачува транскрипција, но притоа мора да се внимава што и како ќе се транскрибира, како и транспозиција со која потемелно се занимава контрастивната лингвистика, а толкувачот владејќи ги двата јазика, е запознаен со системите на двата јазика, и модулација која подразбира дека, за да ја примени, толкувачот треба да прави промени на оригиналот со цел да се разбере соодветно пораката и адаптацијата, што значи доближување на оригиналот до читателот.

Библиографија

1. Арсова–Николиќ, Л. (1999): *Преведување, теорија и практика*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
2. Kade, O. (1968): *Vermittelte Kommunikation, Sprachmittlung, Translation*, Web Verlag Enzyklopedie, Leipzig.
3. Kautz, U. (2002): *Handbuch Didaktik des Uebersetzens und Dolmetschens*, Iudicium, München.
4. Никодиновска, Р. (2009): *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
5. Симоска, Силвана (2005): *Преведувањето наспрема толкувањето: теоретски пристапи и дидактички последици*, *Годишен зборник на Филолошки факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје*.

ТЕХНИКИ НА БЕЛЕЖЕЊЕ ЗА КОНСЕКУТИВНО ТОЛКУВАЊЕ

Јадранка Тодевска*

Апстракт: Преведување и толкување? До сега многумина ме имаат прашано „Зарем не е тоа исто?“. Воопшто не!

Преведувањето се однесува на писмени преводи, додека пак толкувањето на усни „преводи“, односно на толкувања или, според теоријата на К. Рајс, на *парафразирање*. И кај толкувањето има разлики. Има повеќе типови на толкување, но ние сега ќе пишуваме само за оној тип за кој сметаме дека е најкомплексен и кој бара познавање не само на мајчиниот и на странскиот јазик, туку и способност за читање симболи. Таквото толкување се нарекува консекутивно толкување.

Техниката на бележење (на германски *Notizentechnik*, на англиски *Notetaking*) треба да биде претходно структурирана и еднозначна за секој толкувач. Треба да се утврди значењето на симболите и кога ќе се применуваат воопшто да не настане двоумење или несигурност. Како што сите знаеме да го напишеме зборот „симбол“ без да размислуваме, така и толкувачот треба да знае како да го напише неговиот симбол. Како што сите можат да ги препознаваат, односно да ги читаат буквите течно и без колебање, така и толкувачот треба да ги чита симболите. За еден консекутивен толкувач техниката на бележење, односно симболите се неговата азбука.

Клучни зборови: консекутивно толкување, техника на бележење, симболи, преведување, семиотички шум, физички шум.

NOTE TAKING TECHNIQUE FOR CONSECUTIVE INTERPRETING

Jadranka Todevska*

Abstract: Translation and interpreting? A lot of people have asked me “Isn’t that the same?”. Absolutely not!

*Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Translation refers to written translation, interpreting refers to oral “translation” respectively interpreting or rather according to the theory of K. Rajs *paraphrasing*. There are different types of interpreting as well. I have decided to write just for the most complicated type of interpreting. The interpreter must have appropriate knowledge not only in the field of the native and the foreign language but he has to know how to read symbols. This type of interpreting is called consecutive interpreting.

The Note Taking Technique (on German Notizentechnik and English Notetaking) have to be formerly structured and with only one meaning. The meaning of the symbols has to be defined. When the interpreter uses a symbol he must be able to read it afterwards without having any doubts on the meaning of the symbol. We all know how we write the word “symbol”, that means that the interpreter must know how to picture or write the symbol without having any doubts. As everybody can read fluently something that is written, so the interpreter must know how to read the symbols, it is supposed to be just like reading letters. For an expert in consecutive interpreting knowing how to read the symbols means knowing the alphabet.

Key words: *consecutive interpreting, notetaking technique, symbols, translation, semiotic noise, physical noise.*

Вовед

Кога се применува консекутивното толкување говорникот прави паузи при зборувањето. Во моментот кога говорникот ќе направи пауза толкувачот започнува да толкува. На толкувачот му се даваат неколку секунди за да може да ги погледне белешките и да започне со толкувањето. Говорителот обично прави пауза по неколку реченици. Доколку говорителот не се користи со имиња, бројки или стручна терминологија, тогаш на искусниот толкувач и не му е потребно да бележи. Бележењето е, всушност, потсетник за тоа што треба да се толкува. Факт е дека толкувачот не може да пишува со истата брзина со којашто се зборува и затоа се користи со кратенки, симболи и сл. Толкувачот има развиена техника на бележење. Пред сè, толкувачот ги бележи само најбитните информации кои ја формираат смислата на една реченица. Општо е познато дека никогаш не може да се толкува ако не се сфати смислата, затоа што поинаквото толкување или толкувањето збор по збор е буквално и неприфатливо толкување.

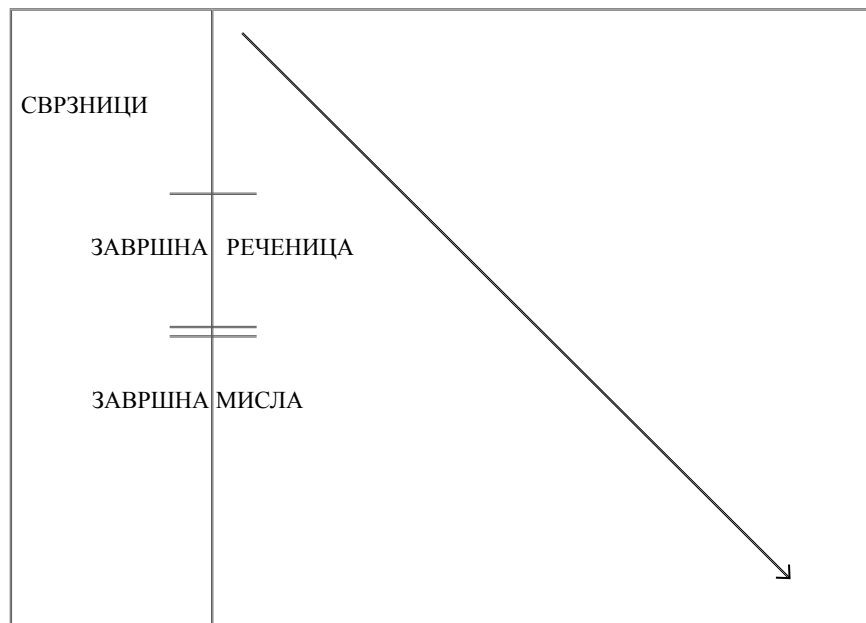
Со оглед на тоа што толкувачот има повеќе време при консекутивно отколку при симултано толкување, нему му се дава можноста да зборува приближно онолку долго колку и говорникот. По правило, толкувачот не треба да зборува повеќе од 75 % од времето што му било потребно на говорникот.

При консекутивното толкување треба да се внимава на одредени стандарди. На пример, говорникот не треба да зборува подолго од 6 минути, толкувачот треба има место во близина говорникот за да може лесно и без никакви пречки да ја слуша и да ја прима пораката. Често се случува дури и кога зборуваме на ист јазик да не можеме целосно да ја добиеме пораката поради настанати шумови во комуникацискиот канал (семиотички или физички).

Техниката на бележење при консекутивното толкување наложува одредени стандарди. Секогаш толкувачот треба да има бело блокче со спирала на горната страна за да може лесно да ги врти листови. За некои толкувачи подобро е кога на секоја страница ќе има по една вертикална линија која ја дели страницата на два несиметрични дела. Помалиот дел е од левата страна на блокчето и во него се пишуваат сврзниците. По линијата што ја дели страницата на два дела се подвлекува по една мала црта ако се означува крај на реченица и по две мали црти едно под друго ако завршува цела мисла.

Пример како треба да изгледа една страница

Примери за најчести зборови кои се среќаваат во говори на истакнати личности (Кратенките произлегуваат, пред сè, од германскиот јазик, помалку има од англиски и од македонски јазик. Симболите се само предлог, не мора да значи дека треба да ги прифатат сите толкувачи. Секој толкувач треба да си развие свои симболи кои ќе бидат еднозначни и лесни за паметење)

	странска земја		земја, држава, нација
Со додавање на ^s во горниот десен агол се образува множина.			
	странски земји		земји, држави, нации
Квадрат и кратенка на земјата го означува името на земјата.			
	Хрватска		Германија
	Италија		Канада
	Франција		Англија
	Македонија		Америка
	Јужна Америка		Босна и Херцеговина
	Словенија		Австрија
	град		градови
	главен град		главни градови
	главен град на Македонија		градови во Македонија
	земја од Европската унија		
	дел од земја		
	извоз		увоз
	минува низ земја		минува низ земјите од третиот свет
	земја, свет, глобус		континент
	над земјата		под земјата
	околу земјата		
	штити, покровителство		ја штити земјата
do	– прави, реализира		работа
V	победа	W	економија
суд	суд		

♂	црква		
♀	жена, девојка	♂	маж, момче
♂	човек	♀ ^s	луѓе, граѓани
♀	дете	Ig.	почитуван/а
Kol	колега		почитувани дами и господа
!	дами и господа	Sg!	
⊕	тема		
⊙	денар	⊙	долар
⊙	евро		
∧	зборува	⊙ ^o	знаење
BR	сојузен совет		
•	од една страна	•	од друга страна
nn _{sa}	не само што туку и		
≈	слично	=	исто
≠	различно		
↘	со овој симбол се насочува кон последицата од дејствието		
↓	денес	↓	вчера
↓	утре	↓↓	завчера
19 ^o век	средината на 19 век	•19век	– почетокот на 19 век
19век ^o	крајот на 19 век	⊕	време
⊕	малцинство	⊕	мнозинство
⊕	половина	↓⊕	во денешно време
va	пред сè	ua	меѓу другото
≠	железница	⇒⇒	авион
Кога на симболот или на кратенката се додава ⁱⁿ во горниот десен агол, тогаш се означува именка од женски род.			
BK	сојузен канцелар	BK ⁱⁿ	сојузна канцеларка
Кога на симболот на горниот дел му се додаде овој знак ^ тоа значи дека станува збор за институција, служба, биро и сл.			
⌒	завод за вработување	⇒⇒	аеродром
Ŵ	сметководствено биро	Ŵ	министерство

$\hat{L}Mi$	министерство за труд	$\hat{A}Mi$	министерство за надворешни работи
$\hat{I}Mi$	министерство за внатрешни работи	$\hat{F}Mi$	министерство за финансии
$\hat{B}Mi$	министерство за образование	$\hat{W}Mi$	министерство за економија
Кога на симболот му се додава круг на горниот дел тогаш се означува вршител на дејство.			
L°	вработен, работник	$\rightarrow\circ\leftarrow$	пилот
$\overset{\circ}{W}$	сметководител, економист	$\overset{\circ}{M}$	министер
$\overset{\circ}{Mi}$	министри	$\overset{\circ}{C}$	судија
Кога ќе се прецрта кругот над симболот тоа означува дека е спротивно на претходното.			
L^{\times}	невработен		
Кога на симболот ќе му се додаде на десниот долен агол буквата $_n$ тогаш станува збор за глагол во инфинитив.			
L_n	работи		
Кога на долниот дел од симболот, односно глаголот, ќе му се додаде стрелка за лево или за десно, тогаш станува збор за глагол во минато или идно време. Ако стрелката е насочена кон левата страна означува минато, ако е насочена кон десната страна означува иднина. Брановидна линија под глаголот означува конјунктив.			
$\leftarrow L$	работеше	$L \rightarrow$	ќе работи
$\leftarrow L$	би работела	t	ден
t^s	дена, денови	3t	три дена
y	година	y^s	години
m	месец	3d	работеше 3 дена
10y	деценија, десет години	100y	столетие, сто години, век
week	недела		
Кога на глаголот му се додава $_n$ на долниот десен агол, тогаш се означува пасивна форма од глаголот.			
L_n	се работи		

Заклучок

Кога би ги пребројале сите активности на еден експерт за консекутивно толкување, ќе забележиме дека по малку е и зачудувачки како една личност може да се подели на неколку дела. Толкувањето започнува со активно слушање, потоа следи разбирање или декодирање на пораката, пораката се запишува на посебен начин (за тоа е потребен овој систем и техника на бележење), на крај следи толкување на друг јазик или читање на симболите.

За да се биде толкувач треба да се имаат високи компетенции на полето како на мајчиниот јазик така и на странскиот јазик. Но, не се доволни само јазични компетенции! Толкувачот не е само комуникациски канал кој ја пренесува разбраната порака, тој е и културен медијатор, мост за разбирање помеѓу оние кои не го користат истиот јазичен код.

Кој може да биде толкувач?

Оној кој има желба да научи неколку јазици и кој поседува ТАЛЕНТ. Талентот без вежби и специјализација ќе остане само талент, а со континуирана работа прераснува во „толкувач“.

Библиографија

1. Matyssek, H. (1989), Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher: ein Weg zur sprachunabhängigen Notation, Heidelberg.
2. Симоска, С. (2009), Толкувањето како професија во минатото и денес, Скопје: издадено за Зборникот на Филолошки факултет „Блаже Конески“.
3. Никодиновска, Р. (2009), Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
4. Röchhacker, F. (2004), Introducing Interpreting studies, London/New York: Routledge.